

University of Groningen

Overgebleven dorpsleven

Vermeij, Lotte; Mollenhorst, Gerald

Published in:
SCP-publicatie

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2008

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Vermeij, L., & Mollenhorst, G. (2008). Overgebleven dorpsleven: Sociaal kapitaal op het hedendaagse platteland. *SCP-publicatie*, 19.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Overgebleven dorpsleven

Overgebleven dorpsleven

Sociaal kapitaal op het hedendaagse platteland

Lotte Vermeij (SCP)

Gerald Mollenhorst (UU)

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, december 2008

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het Bureau verricht zijn taak in het bijzonder waar problemen in het geding zijn die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het Bureau te voeren beleid. Omtrent de hoofdzaken van dit beleid treedt de minister in overleg met de minister van Algemene Zaken, van Justitie, van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, van Financiën, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Economische Zaken, van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2008

SCP-publicatie 2008/19

Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Vertaling samenvatting: Julian Ross, Carlisle, Engeland

Opmaak figuren: Mantext, Moerkapelle

Omslagontwerp: Bureau Stijlzug, Utrecht

Omslagillustratie: © Ellen Kok/Hollandse Hoogte

ISBN 978-90-377-0367-2

NUR 740

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau

Parnassusplein 5

2511 VX Den Haag

Telefoon (070) 340 70 00

Fax (070) 340 70 44

Website: www.scp.nl

E-mail: info@scp.nl

Inhoud

Voorwoord	9
Samenvatting	11
1 Inleiding	19
1.1 Het moderniserende platteland	20
1.2 Sociaal kapitaal op het platteland	21
1.3 Leefbaarheid en sociale vitaliteit	23
1.4 Conceptueel model	24
1.6 Groepen bewoners	27
1.7 Opzet van het onderzoek	28
1.8 Opbouw van het rapport	29
2 Een sociale typologie van plattelandsgebieden	30
2.1 Werkwijze	31
2.1.1 Postcodegebieden	31
2.1.2 Variabelen	32
2.1.3 Clusteranalyse	34
2.2 Vijf typen platteland	35
2.3 Het gesloten platteland	35
2.4 Het dorpse platteland	38
2.5 Het woonplatteland	39
2.6 Het elitaire platteland	40
2.7 Het stedelijke platteland	41
2.8 Vergelijking met de woonmilieutypologie en stedelijkheidscategorieën	43
2.9 NOP'07	44
Noot	45
3 Het goede leven	46
3.1 Problemen met vervoer	47
3.1.1 Boodschappen doen en winkelen	48
3.1.2 Zelf ergens komen	49
3.1.3 Hulp bij vervoer van kinderen	50
3.2 Gezondheid en zorg	52
3.3 Eenzaamheid	53
3.4 Bezorgdheid	54
3.5 Algemeen welbevinden	55
3.6 Leefbaarheid vergeleken binnen het platteland	56
3.6.1 Verschillen tussen typen leefomgeving	57

3.6.2	Kwetsbare groepen	61
3.6.3	Context of compositie?	63
3.7	Samenvatting en conclusies	64
4	<i>Verbinding en vernieuwing</i>	66
4.1	Geloofsgenootschappen en verenigingen	67
4.2	Vrijwilligerswerk en mantelzorg	68
4.3	Aanwezigheid en deelname aan lokale tradities	69
4.4	Vernieuwing	70
4.4.1	Vertrouwen in politieke invloed	71
4.4.2	Houding tegenover nieuwkomers	71
4.4.3	Etnocentrisme	73
4.5	Sociale vitaliteit vergeleken binnen het platteland	74
4.5.1	Verschillen tussen typen leefomgeving	74
4.5.2	De steunpilaren van een vitaal platteland	77
4.5.3	Compositie of context?	79
4.6	Conclusie	80
5	<i>Goede burens en verre vrienden</i>	81
5.1	Sociale samenhang in de buurt	82
5.2	Omvang en samenstelling van persoonlijke netwerken	83
5.3	Dichtheid	85
5.4	Multiplexiteit	86
5.5	Lokale oriëntatie van het netwerk	87
5.6	Samenhang tussen de verschillende aspecten van de sociale samenhang	90
5.7	Nieuwkomers op het platteland	91
5.8	Sociale samenhang vergeleken binnen het platteland	92
5.8.1	Verschillen tussen typen leefomgeving	93
5.8.2	Verschillen tussen sociale groepen	95
5.8.3	Context of compositie	97
5.9	Samenvatting en conclusies	97
	Noot	98
6	<i>Baten van de sociale samenhang</i>	99
6.1	Analyses	100
6.2	Sociale samenhang en leefbaarheid	100
6.3	Sociale samenhang en sociale vitaliteit	102
6.4	Sociaal kapitaal in de plattelandstypen	104
6.5	Conclusies	104
7	<i>Samenvatting en slotbeschouwing</i>	106
7.1	Een sociale typologie van het platteland	107
7.2	Een hechte dorpsgemeenschap?	108
6	Inhoud	

7.3	Een leefbaar platteland?	110
7.3.1	Baten van sociale samenhang voor leefbaarheid	111
7.3.2	Kwetsbare groepen	111
7.4	Een vitaal platteland?	112
7.4.1	Baten van sociale samenhang voor sociale vitaliteit	113
7.4.2	Pijlers onder de plattelandssamenleving	114
7.5	Werelden van verschil?	115
7.6	De sociale staat van het platteland	117
	Summary	119
	Bijlagen A tot en met E (te vinden via www.scp.nl)	
	Literatuur	127
	Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	131

Voorwoord

Deze publicatie is de vierde in het kader van het onderzoeksprogramma Sociale Staat van het Platteland. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) ontwikkelt op verzoek van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) een monitor om de sociale ontwikkelingen op het platteland te volgen. Met dit instrument zou tijdig onderkend moeten worden wanneer de leefsituatie van plattelandsbewoners onder druk komt te staan door bijvoorbeeld veranderingen in de landbouw of maatschappelijke ontwikkelingen in Nederland.

Het platteland staat van oudsher bekend om de hechte sociale verbanden. Dat de veranderingen op het platteland en in de samenleving gevolgen hebben voor de sociale verbondenheid tussen mensen lijkt onmiskenbaar. Deze publicatie gaat in op verschillende aspecten van de sociale samenhang in een plattelandsgebied. Nagegaan is in hoeverre deze daadwerkelijk gunstige effecten hebben voor de leefbaarheid en de sociale vitaliteit van dit gebied. Hebben bewoners van hechte dorpen het beter dan bewoners van dorpen waar men langs elkaar heen leeft? Komen verenigingen en mantelzorg beter tot ontwikkeling wanneer bewoners in een hecht verband met elkaar samenleven? En hoe staat het met nieuwe groepen bewoners, worden deze in een hechte gemeenschap met meer wantrouwen tegemoet getreden?

Deze publicatie is gebaseerd op gegevens uit de mondelinge enquête 'Nederlanders over het Platteland' (NOP 2007), waarvoor in 2007 een representatieve steekproef van ruim 2000 Nederlanders is ondervraagd. Deze onderzoeksdata lagen ook ten grondslag aan de publicatie *Platteland van alle Nederlanders* (2008), dat behandelt hoe Nederlanders aankijken tegen, en gebruikmaken van het Nederlandse platteland.

Eerder verscheen in het kader van het onderzoeksprogramma Sociale Staat van het Platteland de publicatie *Thuis op het platteland* (2006), dat op basis van kwantitatieve databronnen de leefsituatie van bewoners van het platteland schetst in vergelijking met die van stedelingen. In de publicatie *Het beste van twee werelden* (2007) stond centraal hoe plattelandsbewoners het leven op het platteland ervaren. Deze publicatie is gebaseerd op de verhalen van diverse groepen plattelandsbewoners in focusbijeenkomsten.

Wij zijn aan velen dank verschuldigd. Allereerst aan Beate Völker en mede-auteur Gerald Mollenhorst van de Universiteit van Utrecht voor de plezierige samenwerking in dit onderzoek. Hun deskundigheid op gebied van netwerkanalyse is onmisbaar geweest voor de analyse van de sociale samenhang in de plattelandsgemeenschappen. Ten tweede danken wij de respondenten voor hun bereidwillige medewerking aan de enquête. Het onderzoeksbureau GfK Panelservices voerde het veldwerk uit. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) stelde enkele bevolkingsstatistieken beschikbaar.

De begeleidingscommissie van de Sociale Staat van het Platteland, onder voorzitterschap van prof. dr. Th.A.M. Beckers (onderzoeksinstituut Telos), leverde belangrijke inhoudelijke inbreng. Voor de inhoudelijke discussies en kritische beschouwing van deze publicatie gaat een speciaal woord van dank uit naar dr. J.F.C.M. Thissen (UvA). De inhoudelijke begeleiding namens het ministerie van LNV is in handen van ir. N. Bosma (directie Platteland). Wij zijn allen zeer erkentelijk.

Prof. dr. Paul Schnabel
Directeur SCP

Samenvatting

De dorpsgemeenschap staat van oudsher bekend als hecht. Beleidsmakers kennen de sociale gemeenschap dan ook graag een grote rol toe in het garanderen en verbeteren van de kwaliteit van leven op het platteland: bewoners zijn ‘vooral zelf aan zet om hun omgeving tot een leefbare en beleefbare plek te maken’ (LNV 2004: 20). De dorpsgemeenschap lijkt echter in niets meer op het traditionele beeld van hoe het ooit was. De mensen die van de wieg tot het graf in hetzelfde dorp wonen zijn tegenwoordig een kleine minderheid onder de plattelandsbewoners. Bijna de helft van de plattelandsbewoners heeft zelfs wel eens in stedelijk gebied gewoond (Steenbekkers et al. 2008). Bijna alle plattelandsbewoners hebben de beschikking over een auto en voor werk, boodschappen en vertier komen zij vaak buiten het dorp. In dit onderzoek staat de vraag centraal wat is overgebleven van het hechte dorpsleven waar het platteland bekend om staat en in hoeverre de lokale sociale samenhang bijdraagt aan de leefbaarheid en de sociale vitaliteit van plattelandsgebieden.

Dit rapport is het vierde dat verschijnt in het kader van het onderzoeksprogramma de Sociale Staat van het Platteland (ssp). Dit programma wordt in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) uitgevoerd met als doel een monitor te ontwikkelen, waarmee toekomstige sociale ontwikkelingen op het platteland kunnen worden gesignaleerd. Dit rapport sluit in het bijzonder aan bij het tweede rapport binnen het programma: *Het beste van twee werelden* (Simon et al. 2007). Hierin vertelden plattelandsbewoners over hun leven op het platteland en over hoe zij aankeken tegen de lokale gemeenschap. Het beeld dat zij schilderden is bepaald rooskleurig te noemen. De bewoners geven aan blij te zijn dat de sociale controle minder sterk is geworden, maar roemen de saamhorigheid en hulpvaardigheid: op het platteland kijken mensen nog naar elkaar om. Waar in dit eerdere onderzoek het gezichtspunt van plattelandsbewoners centraal stond, werd in het huidige onderzoek gebruik gemaakt van de kwantitatieve gegevens, die verzameld werden in de enquête Nederlanders over het Platteland 2007 (NOP'07). Voor dit databestand werden ruim 2000 respondenten, op het platteland en in de stad, thuis geïnterviewd over een breed scala aan onderwerpen.

1 Een sociale typologie van het platteland

‘Het platteland’ wordt in onderzoek vaak afgezet tegen ‘de stad’, zo ook binnen de ssp. Binnen het platteland bestaan echter grote verschillen. Om die in beeld te brengen werd een sociale typologie geconstrueerd waarmee de ruim 2000 postcodegebieden van het platteland worden onderverdeeld in vijf typen.

- *Het gesloten platteland* bestaat uit kleine, afgelegen dorpen met een beperkt voorzieningenaanbod. In vergelijking met de bewoners van andere plattelandstypen zijn de mensen naar binnen gericht. Er komen maar weinig stedelingen wonen en de

- bewoners hebben een relatief laag inkomen en opleidingsniveau. Op het gesloten platteland woont een derde van de plattelandsbewoners.
- Tot het dorpsse platteland kunnen de grotere dorpen met een centrumfunctie worden gerekend. Hier zijn veel voorzieningen en veel bezoekers van buiten. Nieuwe bewoners komen veelal uit de eigen regio. Ruim de helft van de plattelandsbewoners woont hier.
 - Het woonplatteland bestaat uit buitengebieden en gehuchten in een agrarische omgeving. Hier wonen veel gezinnen en weinig senioren en hebben de meeste bewoners een bovengemiddeld inkomen en opleidingsniveau. Binnen de post-codegebieden die tot het woonplatteland worden gerekend, woont 5% van de plattelandsbewoners.
 - Het elitaire platteland bestaat uit mooie gebieden met relatief veel natuur en een centrale ligging ten opzichte van steden. Deze gewilde combinatie trekt bewoners aan die welgesteld en hoogopgeleid zijn en erg op de stad zijn gericht. Vier procent van de plattelandsbewoners woont binnen de gebieden van het elitaire platteland.
 - Het stedelijke platteland bestaat hoofdzakelijk uit woonwijken. De relatief goedkope woningen trekken een bevolking aan met veel jongeren en gezinnen en een voor het platteland hoog aandeel niet-westerse allochtonen. Van de plattelandsbewoners woont 6% op het stedelijke platteland. Van hen is maar een derde van mening dat hij of zij op het platteland woont.

2 Een hechte dorpsgemeenschap?

Hoe staat het nu met de veronderstelde hechte lokale verbanden op het Nederlandse platteland? We brachten voor verschillende typen platteland de lokale samenhang in kaart aan de hand van verschillende indicatoren. Allereerst de sociale samenhang in de buurt. Meer dan stedelingen geven plattelandsbewoners aan dat de mensen in hun directe woonomgeving elkaar kennen en groeten, dat ze verwachten dat burens elkaar helpen wanneer dit nodig is en dat burens zullen optreden tegen eventuele overlast. Het gesloten platteland spant in dit opzicht de kroon en het stedelijke platteland is de uitzondering.

Vervolgens keken we naar de individuele sociale netwerken. In overeenstemming met het beeld van de hechte dorpsleven zijn de netwerken van plattelanders – met uitzondering van de bewoners van het elitaire en stedelijke platteland – iets meer gericht op de lokale woonomgeving: een groter aandeel van hun netwerkleden woont binnen een straal van een kilometer. Bovendien hebben plattelandsbewoners ook wat frequenter dan stedelingen contact met hun lokale netwerkleden.

In andere opzichten wordt het beeld van een hechte plattelandsgemeenschap niet bevestigd. Het plattelandleven wordt vaak getypeerd als ‘ons kent ons’ en een vrijwel letterlijke vertaling hiervan vormt de netwerkdichtheid. De netwerken van plattelandsbewoners zijn, met uitzondering van de bewoners van het woonplatteland, iets minder dicht dan in de stad. Dit betekent dat de netwerkleden van

plattelandsbewoners elkaar dus minder vaak onderling kennen dan de netwerkleden van stedelingen. Ook in tegenspraak met het bestaande beeld is dat de relaties van plattelandsbewoners, met uitzondering van de bewoners van het elitaire platteland, minder multiplex zijn dan die van stedelingen. Dit wil zeggen dat stedelingen vaker meerdere functies voor elkaar vervullen dan dorpelingen. Bij plattelanders bleven de relaties vaak beperkt tot het verlenen van praktische hulp; bij stedelingen gaven netwerkleden iets vaker ook emotionele steun.

Hoewel plattelandsbewoners dus iets meer gericht zijn op de lokale gemeenschap dan stedelingen, vormen stedelingen juist wat hechtere verbanden met de mensen die belangrijk voor hen zijn. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de relaties van stedelingen, meer dan de relaties van plattelanders, gekozen zijn uit een groot aanbod en als gevolg hiervan beter bij elkaar aansluiten, diepgaander zijn en meer domeinen van het leven kunnen bestrijken. Ook het feit dat stedelingen in minder hechte buurten leven, kan bijdragen aan de hechtheid van hun persoonlijke netwerk. Waar plattelanders voor veel dingen bij de burens aan kunnen kloppen, zijn stedelingen meer aangewezen op vrienden en familieleden.

Tot slot werd ook gekeken naar de omvang van de persoonlijke netwerken. Hieromtrent bestond geen duidelijke verwachting en tussen stedelingen en bewoners van de verschillende typen platteland bleken dan ook geen verschillen te bestaan.

3 Een leefbaar platteland?

Een leefbaar platteland is een platteland waar bewoners naar tevredenheid leven en waar problemen, zorgen en ergernissen beperkt zijn en zich niet steeds opnieuw manifesteren. Een belangrijk punt van zorg in dit verband is de afwezigheid van voorzieningen. Zonder voorzieningen als winkels, cafés, bibliotheken en artsen moeten mensen ver reizen om in hun behoeften te voorzien. Ons onderzoek wees uit dat bewoners van het gesloten en dorpse platteland juist minder problemen met vervoer ervaren dan stedelingen. Plattelandsbewoners hebben vaker de beschikking over een auto en dit maakt het voor hen mogelijk de grotere afstanden op een gemakkelijke manier te overbruggen. Met files en parkeerproblemen hebben ze veel minder te maken dan stedelingen.

Een soms wel gevreesd gevolg van het kleine aantal ontmoetingsplekken dat plattelandsbewoners in hun woonomgeving hebben, is eenzaamheid. Maar ook hier zijn geen aanwijzingen voor. Met uitzondering van het stedelijke platteland blijken plattelandsbewoners juist beduidend minder eenzaam te zijn dan stedelingen. Bovendien voelen zij zich, weer met uitzondering van het stedelijke platteland, gelukkiger en veiliger dan stedelingen en zijn ze relatief tevreden met hun woonomgeving. Het algemene patroon wijst dus duidelijk op een gunstige leefbaarheid van het platteland, waarbij het stedelijke platteland een uitzondering vormt. Maar de statistische verbanden zijn zwak; we hebben het hier dus niet over scherpe contrasten, maar over grijstinten.

De gunstige leefbaarheid van het platteland vertoont een duidelijk verband met de sociale samenhang in de buurt en verschillende indicatoren van leefbaarheid. Bewoners van een buurt waar mensen elkaar kennen, groeten en zich voor de buurt inspannen, ervaren minder problemen met vervoer en voelen zich minder eenzaam; ook zijn ze meer tevreden met de woonomgeving en gelukkiger. De overige aspecten van de sociale samenhang bleken veel beperktere baten op te leveren voor de leefbaarheid.

Ook het hoge aandeel bewoners dat samenwoont met een (huwelijks)partner draagt bij aan de ervaren leefbaarheid op het platteland. Gehuwden en samenwonenden scoren hoger op diverse indicatoren – zij zijn bijvoorbeeld minder eenzaam en gelukkiger dan alleenstaanden – en omdat deze groep relatief groot is op het platteland komt het platteland als leefbaarder naar voren dan de stad.

Mensen met een lichamelijke beperking kwamen naar voren als een groep die op het platteland op alle fronten slechter af is dan mensen zonder beperking. In de stad is het leven niet beter voor gehandicapten, maar de hoop bestaat misschien dat de vermeende zorgzame plattelandssamenleving het leven voor deze groep mensen wat aangenamer zou maken dan in de stad. Dit blijkt niet het geval. Ook niet-westerse allochtonen hebben het relatief moeilijk. De bevindingen die hierop wijzen zijn overigens gebaseerd op een kleine en misschien weinig representatieve groep allochtonen. Ze moeten dus voorzichtig worden geïnterpreteerd. Niet-westerse allochtonen in dit onderzoek ervaren alleen op het platteland meer problemen met vervoer dan autochtonen, vermoedelijk doordat ze meer dan autochtonen aangewezen zijn op het openbaar vervoer. Verder voelen niet-westerse allochtonen zich minder gelukkig en veilig dan autochtonen. Ook dat laatste geldt weer alleen voor het platteland. Het is goed denkbaar dat het onveilige gevoel wordt veroorzaakt door een gesloten en negatieve houding van andere plattelandsbewoners; ook zullen niet-westerse allochtonen op het platteland sociale stigmatisering waarschijnlijk sterker voelen, omdat er geen eigen groep is om op terug te vallen.

4 Een vitaal platteland?

Een vitaal platteland is een platteland waar bewoners zich inspannen voor elkaar en hun omgeving, maar ook een platteland waar nieuwe groepen bewoners erbij horen en bewoners de weg naar instanties en beleidsmakers kennen, zodat nieuwe initiatieven van de grond kunnen komen. Het beeld bestaat dat plattelandsbewoners zich actief en betrokken opstellen naar hun omgeving. Dit beeld vond in ons onderzoek gedeeltelijk ondersteuning. We zagen dat meer plattelanders dan stedelingen lid zijn van een geloofsgenootschap en dat onder de leden van geloofsgenootschappen plattelanders ook de meest trouwe kerkbezoekers zijn. Vooral de bewoners van het gesloten en dorpse platteland blijken kerkelijk; onder bewoners van het elitaire platteland zijn juist weinig actieve kerkleden.

Ook zien we dat plattelandsbewoners vaker lid zijn van een vereniging en vaker actief zijn in het vrijwilligerswerk, terwijl stedelijke verenigingsleden hun verenigingen frequenter bezoeken dan verenigingsleden op het platteland en stedelijke vrijwilligers vaker vrijwilligerswerk doen dan vrijwilligers op het platteland. Als we alleen kijken naar actieve vrijwilligers en verenigingsleden zien we geen verschillen tussen de stad en het platteland. Alleen op het woonplatteland springt het aandeel vrijwilligers eruit. Ook bij het bieden van mantelzorg zien we geen verschillen tussen de stad en de verschillende typen platteland.

Wel bleek dat plattelandsbewoners, met uitzondering van de bewoners van het eliteaire platteland, duidelijk meer deelnemen aan lokale culturele tradities. Binnen het platteland zijn het vooral de bewoners van het gesloten platteland die actief aan tradities deelnemen. Zij onderscheiden zich vooral door het gebruik van het lokale dialect. Hoewel de meeste onderzochte variabelen maar een heel zwak verband lieten zien met de onderzochte typen leefomgeving, bleek de deelname aan lokale tradities het meest onderscheidend. Dit geldt vooral voor het gebruik van het lokale dialect.

Het beeld bestaat ook dat plattelandsbewoners een gesloten, behoudende levenshouding hebben. Die zou initiatieven in de kiem kunnen smoren en plattelandsgemeenschappen remmen in hun ontwikkeling. Dit beeld werd gedeeltelijk wel en gedeeltelijk niet ondersteund. Tegenover de politiek nemen stedelingen en plattelanders een vergelijkbare houding aan. Beide groepen hebben evenveel (of weinig) vertrouwen in hun invloed op gemeentelijke en landelijke politici. Alleen ten opzichte van de provinciale politiek ervaren plattelanders een iets kleinere afstand. Tegenover nieuwe bewoners in hun omgeving nemen de meeste plattelanders een gematigd positieve houding aan. Hoewel een meerderheid vindt dat nieuwe bewoners weinig behoefte hebben aan contact, vindt nog geen kwart dat zij een bedreiging vormen voor de sociale banden in de dorpsamenleving. Tegenover etnische minderheden bleken plattelandsbewoners wel degelijk een meer gesloten houding te hebben dan stedelingen, maar alleen op het dorps- en vooral ook het gesloten platteland. In deze gebieden wonen maar weinig etnische minderheden, dus mogelijk is de gesloten houding toe te schrijven aan onbekendheid.

In hoeverre volgen de hierboven beschreven aspecten van sociale vitaliteit nu uit de sociale samenhang? De bijdragen die mensen leveren aan de sociale vitaliteit in een gemeenschap blijken met name samen te hangen met de omvang van het individuele netwerk. Mensen met een groot netwerk nemen vaker deel aan het verenigingsleven, zetten zich vaker in als vrijwilliger en verlenen vaker mantelzorg dan mensen met een kleiner netwerk. Daarbij staan ze meer open voor nieuwe bewoners en etnische minderheden en zijn ze positief over hun invloed op de politiek, wat zou kunnen betekenen dat ze eerder initiatieven zullen ontplooiën, bijvoorbeeld ten behoeve van de gemeenschap. Het zijn dus de mensen met een groot netwerk die een belangrijke bijdrage leveren aan het ontstaan en voortbestaan van de *civil society* in hun dorp of buurt en die dus sociaal kapitaal vertegenwoordigen. Tussen stedelingen en bewoners van de verschillende typen platteland bestaan geen gemiddelde verschillen in netwerk-omvang, dus deze vorm van sociaal kapitaal is gelijk verdeeld.

De verschillende vormen van sociale vitaliteit vinden hun draagvlak in verschillende bevolkingsgroepen. Om te beginnen met de traditionele, verbindende vormen van sociale vitaliteit: geloofsgemeenschappen en verenigingen zijn sterk in trek bij zowel senioren als jongeren en ook mensen die gehuwd zijn of samenwonen nemen hier vaak aan deel. Het vrijwilligerswerk leunt sterk op mensen zonder een betaalde baan. Zij zijn vaker actief als vrijwilliger en als ze actief zijn, zetten ze zich vaker in. Mantelzorg komt vooral neer op de schouders van vrouwen. De toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen wordt vaak als bedreiging gezien van de sociale vitaliteit op het platteland en daar lijkt reden voor. Vooral organisaties die afhankelijk zijn van vrijwilligers moeten het grotendeels hebben van mensen zonder een betaalde baan en als dit aandeel slinkt, slinkt ook het draagvlak. Naarmate vrouwen meer werken hebben ze ook minder tijd voor mantelzorg. Senioren tonen zich echter juist wel vaak actief en mogelijk kan de vergrijzing in dit opzicht dan ook als een *blessing in disguise* worden gezien. De activiteiten van 65-plussers beperken zich echter grotendeels tot deelname aan het kerk- en verenigingsleven. Vrijwilligerswerk en mantelzorg vergt misschien een te grote inspanning, want dit komt vooral neer op mensen in de nog werkzame leeftijd. Mogelijk kan soelaas worden verwacht van het stijgende opleidingsniveau, want hoger opgeleiden zijn actiever als verenigingslid en als vrijwilliger.

Voor lokale culturele tradities geldt een heel ander verhaal. Het zijn vooral oorspronkelijke bewoners en mensen met een lage opleiding die actief deelnemen aan deze tradities, en hiermee bijdragen aan het behoud ervan. Met de komst van nieuwe bewoners en het stijgen van het opleidingsniveau lijkt het draagvlak af te nemen. Dit geldt echter sterker voor het lokale taalgebruik en het uitsteken van de vlag dan voor de lokale eetcultuur of voor festiviteiten met een historische betekenis, waar ook doelgroepen buiten de lokale gemeenschap voor bestaan.

Wanneer we kijken naar vormen van sociale vitaliteit die niet zozeer van belang zijn voor behoud als wel voor vernieuwing, zien we dat hoger opgeleiden en nieuwe bewoners een belangrijke rol kunnen spelen. Zij hebben gemiddeld een meer open houding tegenover etnische minderheden en veel vertrouwen in de eigen invloed op de politiek. Dit levert weinig op als de nieuwe bewoners niet in de lokale gemeenschap willen investeren, maar in de praktijk pakt het regelmatig goed uit.

5 Werelden van verschil?

Uit alle resultaten gezamenlijk komt het volgende beeld naar voren van de verschillende typen platteland:

- Op het *gesloten platteland* is het leven goed en traditioneel. Veel bewoners zijn lid van een geloofsgenootschap en nemen deel aan lokale culturele tradities. Verder is samenhang in de buurt sterk en voelen bewoners zich veilig, gelukkig en weinig eenzaam. Tegenover etnische minderheden, die er bijna niet zijn, nemen ze een gesloten houding aan.
- Het *dorpse platteland* is in veel opzichten vergelijkbaar met het gesloten platteland, maar de schaal is groter en de kenmerken zijn wat minder uitgesproken.

Het kerklidmaatschap is er hoog, mensen nemen vaak deel aan lokale culturele tradities, de sociale samenhang tussen buren is er sterk en men voelt zich veilig, maar allemaal net iets minder dan de bewoners van het gesloten platteland.

- Ook het woonplatteland vertoont sterke overeenkomsten met het gesloten en dorpse platteland. Bewoners zijn gelukkig en tevreden, zetten zich vaak in als vrijwilliger en voelen een sterke verbondenheid met hun buren. Ook de lokale culturele tradities zijn nog springlevend. De belangrijkste verschillen zijn dat de bewoners minder etnocentrisch zijn en ze meer vertrouwen in hun invloed op politici hebben.
- Het eliteaire platteland vertoont duidelijk een ander beeld: de bewoners zijn minder traditioneel en minder gericht op de lokale gemeenschap dan andere plattelandsbewoners. Ze nemen net zo weinig deel aan culturele tradities als stedelingen en actieve kerkleden zijn er zelfs minder dan in de stad. Ze zijn minder etnocentrisch en hun sociale netwerken zijn naar buiten gericht. Het eliteaire platteland lijkt dus minder sociaal vitaal in de traditionele zin, maar de bewoners varen er wel bij. In hun tevredenheid met de woonomgeving en in de mate van geluk doen ze zeker niet onder voor bewoners van andere plattelandstypen. Bovendien ervaren ze wel degelijk een sterke samenhang in hun buurt.
- Ook het stedelijke platteland vertoont een beeld dat afwijkt van de meer typische patronen van het gesloten, dorpse en woonplatteland. De samenhang in de buurt is er laag en relatief veel bewoners voelen zich eenzaam, onveilig of weinig gelukkig. Toch is men er net zo tevreden met de woonomgeving als bewoners van de overige plattelandstypen. Er zijn weliswaar iets minder vrijwilligers dan elders, maar mensen nemen actief deel aan lokale culturele tradities en zijn weinig etnocentrisch.

De verbanden tussen de verschillende leefomgevingen enerzijds en de indicatoren van leefbaarheid, sociale vitaliteit en sociale samenhang anderzijds bleken over het algemeen zwak. Er is dus geen sprake van werelden van verschil. Echt vreemd is dit misschien niet. De bewoners van het hedendaagse Nederlandse platteland staan op tal van manieren in contact met de wereld buiten hun directe leefomgeving en deze wereld vormt een krachtig gemeenschappelijk kader. Daar komt nog bij dat feitelijke verschillen soms worden verdoezeld door het vrijwel onvermijdelijke gebruik van de soms heterogene viercijferige postcodegebieden als analyse-eenheid. Dit neemt niet weg dat verschillen binnen het platteland in onderzoek moeten worden gevolgd. Nu veel plattelandsdorpen zich ontwikkelen van autonome dorpen tot woondorpen en ook de recreatieve functie belangrijker wordt, zijn dorpen steeds meer afhankelijk van hun landschappelijke, cultuurhistorische en ruimtelijke *selling points*. Doordat het platteland in deze opzichten nog erg divers is, zouden ook sociale verschillen in de toekomst groter kunnen worden.

1 Inleiding

Wie op het platteland een boek wil lenen moet goed op de tijd letten, want de bibliotheekbus staat maar even op het dorpsplein en wacht niet. Wie slecht ter been is en een kerkdienst bij wil wonen om eens onder de mensen te zijn, moet niet ontmoedigd raken wanneer ze met de regiotaxi pas halverwege arriveert. Wie een opleiding volgt in de stad, vertrekt om half zeven met de fiets naar een dorp waar de bus stopt, die haar naar het treinstation brengt, waar ze vervolgens de trein neemt. Dit zijn enkele voorbeelden waarmee plattelandsbewoners hun leven op het platteland illustreren (Simon et al. 2007). De afstanden zijn lang op het platteland en het openbaar vervoer is beperkt, wat bewoners soms voor grote uitdagingen plaatst in hun dagelijkse leven. 'Het verdwijnen van de laatste bus of supermarkt uit het dorp kan de leefbaarheid verminderen', zo vinden ook beleidsmakers (LNV 2004: 19).

Voor de meeste bewoners biedt de auto uitkomst. Het verdwijnen van de voorzieningen uit de kleine kernen is gelijk opgegaan met een spectaculaire stijging van het bezit en gebruik van de auto. Maar hiermee is niet alles opgelost. Ruim 10% van de huishoudens op het platteland heeft geen auto en relatief veel van deze huishoudens zijn te vinden in perifere regio's, zoals het noorden van Friesland en Groningen (Harms 2008). Ook moeten auto's vaak worden gedeeld met huisgenoten. Plattelandsbewoners die geen auto kunnen rijden, zoals jongeren zonder rijbewijs en bewoners met een ernstige fysieke beperking, zijn al helemaal afhankelijk.

De lokale gemeenschap kan voor oplossingen zorgen. Plattelandsbewoners kunnen tal van voorbeelden noemen waarin bewoners voor elkaar klaar stonden, wanneer boodschappen moesten worden gedaan of een luisterend oor nodig was (Simon et al. 2007). Dit is precies hoe het van overheidswege graag wordt gezien. Zo veronderstelt de Wet maatschappelijke ondersteuning de bereidheid van burgers hulp te bieden aan vrienden, familie en burens die het alleen niet helemaal redden (Hortulanus 2004). Maar de ambities voor de plattelandsgemeenschap liggen hoger. De beoogde plattelandsvernieuwing behelst ingrijpende veranderingen in het landschap en de economische structuur en ook hiervoor zijn de ogen sterk gericht op de betrokkenheid van bewoners. Bewoners zijn 'vooral zelf aan zet om hun omgeving tot een leefbare en beleefbare plek te maken' (LNV 2004: 20). Een vitale plattelandsgemeenschap bewandelt dus oude én nieuwe wegen.

Het hier besproken onderzoek maakt onderdeel uit van het programma de Sociale Staat van het Platteland (SSP). Het doel van dit programma is te komen tot een monitorinstrument om sociale ontwikkelingen op het platteland te signaleren en aanknopingspunten te bieden voor beleid. Het huidige onderzoek richt zich op het sociale kapitaal op het hedendaagse platteland. Anders gezegd, het bestudeert wat plattelandsbewoners betekenen voor elkaar en voor hun omgeving. Het brengt de leefbaarheid en sociale vitaliteit van verschillende typen plattelandsgebieden

in kaart en gaat in op de vraag hoe de lokale sociale samenhang hieraan bijdraagt. Hoewel de uiteindelijke monitor ontwikkelingen zal schetsen, heeft deze studie alleen betrekking op het heden.

1.1 Het moderniserende platteland

Bij het plattellandsleven denken veel mensen aan het ‘autonome dorp’ (Thissen en Droogleever Fortuijn 1999). In dit prototypische beeld brengen plattellandsbewoners hun hele leven door in het dorp waar ze zijn geboren, en waar ook hun ouders en grootouders opgroeiden. In relatieve afzondering van de buitenwereld wonen, werken en winkelen de bewoners in het dorp. Aangezien hun levens sterk met elkaar zijn verweven, is de betrokkenheid tussen hen groot. Dorpsgenoten kennen elkaar, hebben belang bij elkaar en weten wat ze aan elkaar hebben.

Dit beeld gaat al lang niet meer op. Op tal van manieren raakt het leven in de dorpen steeds meer verweven met de wereld erbuiten. Ten eerste ruikt de verstedelijking op. Van degenen die de afgelopen decennia vanuit dezelfde woning het platteland hebben kunnen gadeslaan, zagen velen de bebouwing en bedrijvigheid oprukken. Snelwegen werden aangelegd en verbreed; woonwijken, kantoren en bedrijventerreinen verschenen aan de horizon en kropen langzaam dichterbij. Sommigen konden de bouwwerkzaamheden van dichterbij volgen en zagen hoe verhuishagens aan kwamen rijden, met de spullen van honderden nieuwe buurtgenoten.

Een tweede factor van betekenis is dat de ruimtelijke schaal waarop plattellandsbewoners leven groter wordt. Dankzij het sterk gestegen autobezit is het aantal kilometers dat wordt afgelegd, sinds de jaren zestig explosief gestegen (Harms 2008). Het eigen dorp wordt hierdoor een plek waar plattelanders minder vaak te vinden zijn. Voor veel behoeften moeten ze naar naburige dorpen en ook de stad speelt een steeds grotere rol in het plattellandsleven. Een reis naar de stad was ooit duur en tijdrovend, maar dit is nu voor vrijwel iedereen haalbaar en voor velen is het dagelijkse kost (Gesthuizen 2006). Sociaal geografen duiden de regelmatigheden in verplaatsingen over de dag wel aan als *dagpaden* (Hägerstrand 1970). Door de patronen in gebruik van ruimte en tijd, die in deze dagpaden besloten liggen, kan de bevolking van een gebied niet zondermeer gelijk worden geschakeld aan de mensen die er de nacht doorbrengen. Overdag kan een woonbuurt een uitgestorven plek zijn terwijl winkelgebieden dan meestal juist druk zijn.

Een derde manier waarop de dorpen verbindingen krijgen naar buiten is door de vele verhuizingen tussen dorpen en regio's. Veel jonge plattellandsbewoners trekken naar een stedelijk gebied om een opleiding te volgen. Omgekeerd trekken jonge gezinnen uit de stad naar het platteland om de aantrekkelijke woningen en woonomgeving (Kullberg 2006). En ook binnen het platteland wordt veel verhuisd. Jonge gezinnen zullen vaak kiezen voor nieuwe woonwijken, terwijl kapitaalkrachtige jonge senioren de voorkeur geven aan een rustieke boerderij, en ouderen juist weer zijn aangewezen op de regionale centra voor passende woonruimte. Deze patronen in woonplek en levensloop worden wel aangeduid als *leefpaden* (Hägerstrand 1970).

Als gevolg van deze leefpaden is nog niet een op de vier plattelandsbewoners geboren en getogen in de huidige woonplaats en heeft bijna de helft wel eens in stedelijk gebied gewoond (Steenbekkers et al. 2008).

Verondersteld wordt dat deze ontwikkelingen een proces op gang brengen, dat wel ‘mentale verstedelijking’ wordt genoemd (Driessen et al. 1995). Plattelandsbewoners worden steeds minder traditioneel en meer individualistisch in hun denken en doen en gaan hiermee steeds meer op stedelingen lijken. Geholpen door de sterk gestegen welvaart wordt ook de plattelandsbevolking steeds hoger opgeleid en zijn ook plattelandsbewoners steeds meer waarde gaan hechten aan privacy, autonomie en zelfontplooiing. De kerk en andere tradities zijn juist een veel minder prominente en dwingende rol gaan spelen (Simon et al. 2007). Maar de modernisering van het plattelandsleven zou wel eens dusdanig vergevorderd kunnen zijn dat de veronderstelling die besloten ligt in de term – dat het platteland mentaal anders is dan de stad – achterhaald is. Tegelijkertijd zijn er ook tendensen waarmee het platteland zich van de stad onderscheidt. Zo neemt het aandeel jongvolwassenen sneller af dan in de stad en neemt het aandeel (vooral jonge) senioren juist toe (Simon 2006). Dit duidt erop dat ‘rustzoekers’ het platteland opzoeken terwijl de ‘onrustzoekers’ juist (tijdelijk) naar de stad trekken, waardoor bepaalde ‘mentale’ verschillen juist in stand blijven of zelfs toenemen.

1.2 Sociaal kapitaal op het platteland

Sociaal kapitaal is de waarde die besloten ligt in sociale samenhang. Het platteland heeft in dit opzicht een uitstekende naam. De plattelandsgemeenschap staat nogal eens model voor een verdwijnende samenlevingsvorm, waarin mensen nauw bij elkaar zijn betrokken. In wat door Tönnies werd aangeduid als *Gemeinschaft*, zijn de levens van mensen van de wieg tot het graf met elkaar verbonden, weten ze wat ze van elkaar kunnen verwachten en helpen ze elkaar in tijden van nood en tegenslag. De samenlevingsvorm in steden typeert hij als *Gesellschaft*. Relaties zijn hier oppervlakkiger, minder solidair en meer instrumenteel (Tönnies 1887). Ook binnen de vroege stadssociologie in de vs werden relaties in de stad als oppervlakkig en competitief gezien (Wirth 1938). De stedeling zou hierdoor *the ‘spontaneous self-expression, the morale, and the sense of participation’* (Wirth 1938: 13) missen, die de plattelander wel zou ervaren.

Het hedendaagse platteland van Nederland heeft nog maar weinig gemeen met het prototypische beeld van de hechte plattelandsgemeenschap. De eerder genoemde ontwikkelingen op het platteland dragen hier aan bij. Plattelandsbewoners die van de wieg tot het graf in hetzelfde dorp wonen, zijn zeldzaam (Steenbekkers et al. 2008) en bovendien brengen veel plattelandsbewoners een groot deel van hun tijd door buiten het dorp. Ook de algemene individualiseringstrend zal afbreuk doen aan de sociale samenhang tussen plattelandsbewoners. Toch onderscheidt het sociale leven op het platteland zich, in de beleving van plattelandsbewoners (Simon et al. 2007), nog altijd van dat in de stad en dit wordt ook ondersteund door vergelijkend

onderzoek. Plattelandsbewoners hebben iets meer contact met hun burens en zijn actiever in het plaatselijke verenigingsleven (Devilee en De Hart 2006).

Maar het platteland staat ook bekend als conservatief. Zo leven plattelanders vaker in het traditionele gezinsverband dan stedelingen en houden ze er ook in andere opzichten een traditionele leefstijl op na (Van der Knaap 2006). Plattelanders staan bijvoorbeeld kritischer tegenover formele kinderopvang en denken iets traditioneler over het verdelen van huishoudelijk werk dan stedelingen (Adolfsen et al. 2006). Dat normen strikt worden gehandhaafd, wordt dan ook minder gewaardeerd door degenen die niet voldoen aan geldende normen en door degenen met weerzin tegen de bemoeizucht van burens. Zo hebben ouders vaak meer waardering voor de controlerende gemeenschap dan toen ze zelf nog experimenterende jongeren waren (Haugen en Villa 2006). Deze behoudende kant van het plattelandsleven kan een barrière vormen bij het inspelen op veranderingen die op het platteland plaatsvinden. Van overheidswege wordt veel verwacht van bewonersinitiatieven bij het verbeteren van de omgeving en het ontwikkelen van nieuwe economische activiteiten (LNV 2004; SER 2005), maar wie veranderingen voorstelt, of een nieuw bedrijf wil beginnen, loopt nogal eens aan tegen een onverzettelijk 'zo doen we dat hier nu eenmaal niet' (Simon et al. 2006). Ook vinden nieuwe bewoners niet altijd een ingang in de gemeenschap, terwijl zij juist een belangrijke bron van vooruitgang kunnen zijn (Overbeek et al. 2007; Van der Ziel 2003).

Zowel de kracht als de zwakte van het platteland worden wel verklaard vanuit de sterke lokale samenhang. In de verhalen van plattelandsbewoners komt 'ons kent ons' nog altijd veelvuldig naar voren als typering van het sociale leven op het platteland (Simon et al. 2007). Enerzijds geeft het bewoners een prettig gevoel altijd veel bekenden tegen te komen. Bovendien kan een hechte lokale gemeenschap een ware heldenrol vervullen in tijden van persoonlijke tegenslag, zo merkte een ondernemer wiens vrouw ernstig ziek werd. Dorpsgenoten stelden uit zichzelf een rooster op, waarmee de zorg voor zijn vrouw als hij aan het werk was, werd geregeld (Simon et al. 2007). Anderzijds geven bewoners aan dat de sterke lokale samenhang ook nadelen met zich meebrengt. Op het platteland wordt veel geroddeld en wie een slechte naam heeft, of een familie met een slechte naam, komt hier maar moeilijk vanaf. Wie iets doet dat wordt afgekeurd, of wie er gewoon niet bij hoort, kan langdurig over de tong gaan.

Vaak wordt verondersteld dat de modernisering van het platteland tot gevolg heeft dat plattelandsbewoners steeds meer relaties onderhouden met de wereld buiten de eigen woonomgeving en de lokale sociale samenhang steeds zwakker wordt. Het lijkt plausibel te verwachten dat deze verandering doorwerkt in het aanwezige sociale kapitaal op het platteland. Meestal gaat het losser worden van lokale banden samen met een teruglopende deelname aan en inzet voor gemeenschappelijke activiteiten (Putnam 2000). Plattelandsbewoners geven ook aan dat de mate en vorm waarin ze bij de lokale gemeenschap betrokken zijn, vrijblijvender en selectiever wordt (Simon et al. 2007). Keuzevrijheid in sociale relaties hoeft niet ten koste te gaan van de steun die mensen ontvangen wanneer ze dat nodig hebben (Fischer 1982). Toch is het

waarschijnlijk dat een vrijblijvende gemeenschapsvorm minder goed functioneert als sociaal vangnet voor de meest kwetsbaren. Wanneer onderlinge hulp beperkt blijft tot kleine attenties aan de mensen voor wie men sympathie voelt, moet een alleenstaande bejaarde, die niet in staat is geweest warme banden op te bouwen met de nieuwe burens, misschien wel heel lang wachten op een praatje. Voor de flexibiliteit waarmee plattelandsbewoners ontwikkelingen in hun omgeving tegemoet treden, pakken veranderingen in sociale samenhang vermoedelijk gunstiger uit. Relaties buiten de vertrouwde kring zijn belangrijke bronnen van informatie en bieden kansen die achter de eigen horizon liggen (Granovetter 1983; Burt 2004). Kortom, een sterke lokale samenhang hoeft niet in alle opzichten gunstig te zijn. Verschillende vormen van sociale samenhang kunnen verschillende baten hebben.

1.3 Leefbaarheid en sociale vitaliteit

We richten ons hier op twee soorten mogelijke baten van de sociale samenhang: leefbaarheid en sociale vitaliteit. Leefbaarheid heeft betrekking op de vraag of het ergens goed leven is. De leefbaarheid van een woonomgeving wordt bijvoorbeeld positief beïnvloed door de aanwezigheid van water en veiligheid, maar zaken als hoogbouw, verloedering en een grote aandelen werklozen en jongeren vormen een bedreiging. Hoewel de mate van leefbaarheid iets zegt over de omgeving en ook kan worden herleid naar objectieve kenmerken hiervan, is het ijkpunt van leefbaarheid de beleving van bewoners (Leidelmeijer et al. 2008). Een leefbaar platteland is een platteland waar bewoners naar tevredenheid leven en waar terugkerende problemen, zorgen en ergernissen beperkt zijn.

Wanneer we kijken naar sociale vitaliteit gaat het om de bijdragen van bewoners aan hun omgeving. Een sociaal vitaal platteland is een platteland waar waardevolle zaken tot stand komen dankzij vrijwillig handelen van bewoners. Lokale culturele tradities, bijvoorbeeld, bestaan alleen wanneer bewoners hier genoeg waarde aan hechten om er aan te willen deelnemen. Ook het verenigingsleven bestaat alleen dankzij de inspanningen van leden. Waar bewoners liever thuis blijven, of hun heil buiten het dorp zoeken, zal het verenigingsleven doodbloeden. Maar waar bewoners elkaar graag opzoeken en gedeelde interesses hebben, zullen verenigingen floreren. Dit soort vormen van sociale vitaliteit – verder aangeduid als *verbindende sociale vitaliteit* – zijn van oudsher sterk aanwezig op het platteland.

Maar een plattelandsgemeenschap is niet alleen gebaat bij verbinding. Sociale vitaliteit bestaat er ook uit dat bewoners goed kunnen omgaan met veranderingen in de lokale omstandigheden. Een daarvan is de komst van nieuwe groepen bewoners. Die kunnen een nuttige aanvulling zijn op de dorpsbevolking en een actieve rol spelen in de lokale gemeenschap, maar tussen oorspronkelijke bewoners en nieuwkomers bestaat ook vaak een culturele kloof (Overbeek et al. 2007; Simon et al. 2007). Sociale vitaliteit bestaat eruit dat oude en nieuwe bewoners elkaar vinden, de goede vrede bewaren of zelfs hun krachten bundelen om de omgeving te verbeteren. Naast sociale ontwikkelingen vinden op het platteland ook ruimtelijke en economische

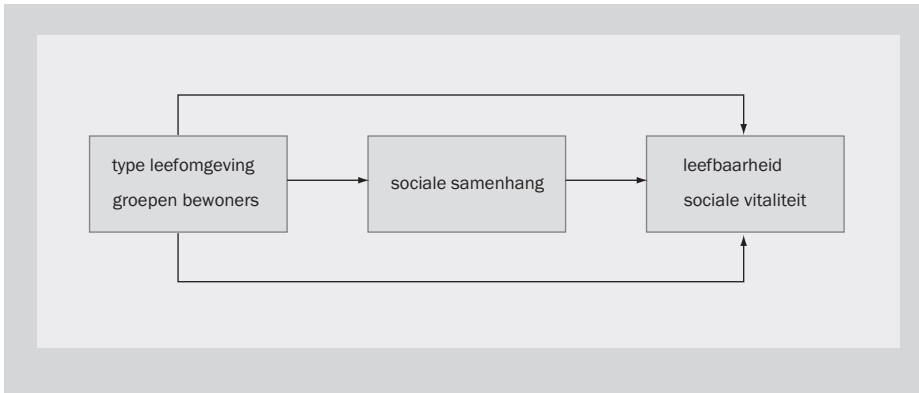
veranderingen plaats (zie Steenbekkers et al. 2008). Bij deze ontwikkelingen heeft de overheid een grote rol en ligt scepsis op de loer. Zo kunnen veel plattelandsbewoners de realisatie van nieuwe natuur wel waarderen, maar bestaat ook het gevoel dat beleidsmakers weinig oog hebben voor de praktijk in het agrarische bedrijf (Simon et al. 2007). Ook dit soort ontwikkelingen lijken gebaat bij een actieve houding van bewoners. Wanneer bewoners betrokken zijn zal uiteindelijke besluitvorming beter bij hun wensen aansluiten en dus meer draagvlak hebben (Engbersen et al. 2005). Om het landschap betaalbaar te houden zijn lokale bestuurders bijvoorbeeld afhankelijk van ondernemers die nieuwe kleinschalige, duurzame bedrijven beginnen in het buitengebied. Hoewel veel plattelandsbewoners zich actief bemoeien met ontwikkelingen in hun woonomgeving (Devilee en de Hart 2006), staat het platteland bekend als weinig vooruitstrevend. Als het gaat om dit soort vormen van sociale vitaliteit – verder aangeduid als *vernieuwende sociale vitaliteit* – heeft het platteland geen goede naam.

1.4 Conceptueel model

Het conceptuele model dat ten grondslag ligt aan deze studie is weergegeven in figuur 1.1. De pijl tussen sociale samenhang enerzijds en leefbaarheid en sociale vitaliteit anderzijds vertegenwoordigt het sociaal kapitaal. De waarde van sociale samenhang zou ten slotte moeten blijken uit een verband tussen deze samenhang en wenselijke uitkomstvariabelen. Bijvoorbeeld, als de lokale gemeenschap een sociale-vangnetfunctie zou vervullen, zou een hechte lokale gemeenschap erin moeten resulteren dat bewoners bepaalde aspecten van hun leven relatief goed waarderen. En als een hechte dorpsgemeenschap de acceptatie van nieuwe bewoners in de weg zou staan, zouden we een negatief verband moeten zien tussen de lokale sociale samenhang en dit aspect van de sociale vitaliteit.

Vervolgens richten we ons – zoals weergegeven in de pijl naar sociale samenhang – op verschillen binnen het platteland. Ten eerste zullen er verschillen zijn tussen plattelandsgebieden in de vorm die de sociale samenhang aanneemt. Ten tweede zullen er verschillen zijn tussen groepen bewoners, in de plaats die ze in de sociale samenhang innemen en de bijdrage die ze hieraan leveren. En voor zover bepaalde typen platteland gekenmerkt worden door bepaalde groepen bewoners, zullen de verschillen tussen bewoners ook de verschillen tussen gebieden bepalen. Bijvoorbeeld, wanneer een bepaald type platteland veel jonge gezinnen aantrekt, en gezinnen een actieve rol spelen in de lokale gemeenschap, zal dit type platteland een sterke lokale samenhang vertonen. Kenmerken van plattelandsgebieden en van bewoners zullen niet alleen via de sociale samenhang van invloed zijn op de waargenomen leefbaarheid en sociale vitaliteit. Zoals weergegeven in de buitenste pijlen kunnen ze hier ook een directe invloed op hebben. Zo wordt de leefbaarheid in sterke mate bepaald door de fysieke kenmerken van de woonomgeving. In aantrekkelijke gebieden met een goede bereikbaarheid zullen bewoners het leven vermoedelijk als beter ervaren.

Figuur 1.1
Conceptueel model

1.5 Typen leefomgeving

Het platteland wordt vaak afgezet tegen de stad en ook hier bekijken we het platteland in eerste instantie tegen een stedelijke achtergrond. Maar ook binnen het platteland bestaan grote verschillen, die van invloed kunnen zijn op de sociale samenhang. In dit rapport zal dan ook onderscheid worden gemaakt tussen typen platteland, waarbij we ernaar streven vooral verschillen in bevolkingsamenstelling en sociale samenhang naar voren te laten komen. Wanneer onderscheid wordt gemaakt binnen het platteland, gebeurt dit vaak op basis van kenmerken als de bevolkingsdichtheid, de aanwezigheid van voorzieningen en de nabijheid van stedelijke of dorpse centra (zie Huigen en Van der Velden 1989 en met name de woonmilieutypologie van ABF Research). Een dergelijk onderscheid brengt als het ware gradaties aan binnen het platteland in de mate waarin gebieden landelijk zijn en dus niet stedelijk. Ongetwijfeld hebben deze kenmerken grote invloed op de sociale samenhang. Maar het is de vraag of hiermee de belangrijkste aspecten worden gevat. Over het aandeel en het soort nieuwe bewoners biedt een dergelijk onderscheid bijvoorbeeld geen informatie.

Dat dorpen met een vergelijkbare ligging en omvang toch een heel verschillende ontwikkeling kunnen doormaken, blijkt uit een studie naar de dorpen binnen de Drentse gemeente Aa en Hunze (Thissen en Droogleever Fortuijn 1998). De auteurs onderscheiden drie soorten dorpen. In 'traditionele dorpen' zijn oorspronkelijke bewoners nog talrijk en bepalend voor het sociale leven. De lokale gemeenschap is er hecht en het verenigingsleven springlevend. In de 'minder bemiddelde dorpen', komen bewoners terecht die weinig opties hebben. Hier tonen de bewoners zich minder betrokken bij de lokale gemeenschap. In de 'bemiddelde dorpen' zijn veel welgestelde nieuwkomers komen wonen. Het verenigingsleven kreeg hier een nieuwe invulling en de netwerken van de bewoners zijn minder lokaal, maar de bewoners tonen zich wel betrokken bij de gemeenschap. Volgens Thissen en Droogleever Fortuijn (1999) hangt de ontwikkeling van dorpen onder meer af van de kwaliteiten

waar deze dorpen over beschikken. Dorpen met mooie natuur en een historische uitstraling trekken een meer welgestelde bevolking aan, die zich betrokken voelt bij de omgeving. Dat het aantrekkelijke Friese merengebied en het Drents plateau in de periode 1971-1995 een sociale stijging doormaakte (Knol 1999) past in dit beeld.

Maar ook wanneer dorpen over min of meer even aantrekkelijke natuurlijke en historische hulpbronnen beschikken, kunnen ontwikkelingen nog heel anders uitpakken, zo blijkt uit een Deense studie (Svendsen en Sørensen 2007). In een mooi dorp aan de Deense kust ontwikkelt zich een toeristische bedrijfstak en een levendige sociale samenhang, waar ook zich vestigende watersporters onderdeel van uitmaken. Een vergelijkbaar dorp met veel natuurschoon aan een meer, weert toeristen juist om de natuur te beschermen en de rust te bewaren. Buitenstaanders worden hier negatiever bekeken en het draagvlak voor gemeenschappelijke activiteiten staat meer onder druk. Niet alleen de fysieke kwaliteiten van dorpen zijn bepalend voor de ontwikkelingen in de bevolkingssamenstelling, de economische bedrijvigheid en de sociale samenhang, maar ook de manier waarop de kwaliteiten worden benut vanuit de heersende lokale cultuur (Svendsen en Sørensen 2007).

Daar komt nog bij dat nieuwe bewoners de keuze van hun nieuwe woonplek maken op basis van meer overwegingen dan alleen maar de aantrekkelijkheid van de fysieke woonomgeving. Leefstijl is hierbij een belangrijk aspect geworden. Zo kiezen volgens De Wijs-Mulkens (1999) kunstenaars veelal voor stagnerende dorpen, terwijl register accountants eerder in de bloeiende dorpen gaan wonen. Ook kan de religieuze kleur een belangrijke rol spelen bij de keuze van nieuwe bewoners ergens wel of niet te gaan wonen (Simon et al. 2007). Op hun beurt kunnen nieuwkomers een stevige stempel drukken op de ontwikkeling van het dorp.

Kortom, zowel de bevolkingssamenstelling als de sociale samenhang is het gevolg van een samenspel van factoren. In een studie naar sociaal kapitaal willen we een onderscheid gebruiken die de sociale verschillen tussen gemeenschappen weergeeft. Zonder twijfel zal de bevolkingssamenstelling afhankelijk zijn van hiervoor genoemde fysieke kenmerken van de omgeving, maar op welke manier het samenspel van deze kenmerken tot uiting komt in de sociale samenstelling is niet op voorhand te voorspellen. Daarom beginnen we deze studie met het ontwikkelen van een typologie waarin sociale verschillen binnen het platteland tot uitdrukking komen. In het vervolg van de studie kunnen we dan onderscheid maken tussen plattelandstypen met onderscheidbare sociale kenmerken.

Wanneer verschillen in sociale samenhang, en de baten hiervan, worden gevonden, zal de vraag rijzen of deze verschillen worden veroorzaakt door de bevolkingssamenstelling of door de kenmerken van de omgeving. Stel dat de bewoners van een aantrekkelijk type platteland, met veel natuur en historische bebouwing, zich meer blijken in te spannen voor het lokale verenigingsleven dan bewoners van andere typen gebieden. Dan is het de vraag of dit komt doordat bewoners van mooie dorpen zich over het algemeen meer betrokken voelen bij hun dorp, of doordat deze mooie dorpen actieve en draagkrachtige bewoners aantrekken. En stel dat de bewoners van een afgelegen type gebied meer problemen ondervinden met vervoer, dan zou

dat kunnen komen door de afgelegen ligging, maar ook doordat in deze gebieden veel kansarme bewoners wonen, die zich noch een woonplaats elders, noch een auto kunnen veroorloven. De vraag is, met andere woorden, of verschillen zijn toe te schrijven aan de context of aan de compositie.

1.6 Groepen bewoners

Het onderscheid tussen de rol van de context enerzijds en die van de bevolkings-samenstelling anderzijds, bij de totstandkoming van sociaal kapitaal, komt tot uiting door het onderzoek expliciet te richten op verschillen tussen soorten plattelandsbewoners. We proberen hierbij zowel de kwetsbare groepen in beeld te brengen als de mensen die actief deelnemen en bijdragen aan de collectieve goederen in de gemeenschap.

Tot de kwetsbare groepen op het platteland moeten in ieder geval degenen worden gerekend die afhankelijk zijn van hun directe omgeving omdat ze zich relatief moeilijk kunnen verplaatsen. Als mogelijke kwetsbare groepen onderscheiden we in dit onderzoek senioren (Huigen et al. 2005) en mensen met een belemmerende handicap, maar ook het simpelweg niet beschikken over een auto kan al kwetsbaar maken. Aan de ene kant zijn juist deze groepen het meeste gebaat bij een hechte gemeenschap en is het ontbreken van een lokale gemeenschap voor hen dan ook nadeliger dan voor anderen. Anderzijds zijn deze groepen ook waardevol voor de lokale gemeenschap, omdat ze zo vaak in een buurt aanwezig zijn.

Ook nieuwe bewoners zijn in zekere zin kwetsbaar. In een omgeving met een sterke lokale samenhang kunnen ze te maken krijgen met uitsluiting en stigmatisering (Elias en Scotson 1976). Nu mensen zoveel banden hebben buiten de lokale gemeenschap, zijn de scherpe kantjes af van de tegenstelling tussen oorspronkelijke en nieuwe bewoners (Hogenstijn en Van Middelkoop 2008). Daarbij is het aandeel écht oorspronkelijke bewoners in de meeste gebieden zo klein en de variatie binnen de groep bewoners die ooit van buiten kwamen, zo groot (Steenbekkers et al. 2008), dat van een tweedeling nauwelijks sprake meer kan zijn. Toch houden de nieuwkomers op het platteland de gemoederen bezig. Nieuwkomers krijgen vaak het verwijt dat ze te weinig betrokken zijn bij het lokale sociale leven; meedoen en aanpassen lijken op het Nederlandse platteland dan ook de belangrijkste sleutel tot acceptatie en niet alle nieuwkomers hebben hier zin in (Simon et al. 2007). Naarmate mensen langer ergens wonen, tonen zij zich doorgaans meer betrokken bij de gemeenschap (Lammerts en Doğan 2004; Overbeek et al. 2007). Wanneer nieuwkomers zich inzetten, brengen ze vaak nieuwe kennis en vaardigheden in en kunnen ze dus waardevolle nieuwe pijlers onder de plattelandssamenleving vormen (Van der Ziel 2003). Soms spelen ze een dusdanig actieve rol dat oorspronkelijke bewoners zich minder gaan herkennen in het lokale leven (Simon et al. 2007). Verbindingen tussen de groepen zijn dan ook belangrijk voor de toekomst van een plattelands-gemeenschap (Overbeek et al. 2007).

Ook het opleidings- en inkomensniveau is bepalend voor hoe iemand in de gemeenschap staat. Mensen met weinig van deze individuele hulpbronnen zijn afhankelijker van de lokale gemeenschap en dus relatief kwetsbaar. Of welgestelden en hoog-opgeleiden belangrijke pijlers zijn is de vraag. Enerzijds hebben deze groepen veel bij te dragen, anderzijds zijn ze door hun vele bezigheden, waaronder werk, wellicht minder betrokken bij het dorpsleven.

Ook de levensfase en gezinssamenstelling zijn bepalend voor hoe mensen in de lokale gemeenschap staan. Mensen met kinderen zijn meer betrokken (Kalmijn 2002; Völker et al. 2007). Het is dus niet verwonderlijk dat veel jongeren naar de stad trekken, terwijl jonge gezinnen weer vaak een tegengestelde verhuisbeweging maken.

Religiositeit of, meer algemeen, de mate waarin mensen traditionele waarden aanhangen, zorgt voor meer betrokkenheid bij de lokale gemeenschap. Zo hangt het aantal kerkleden in het persoonlijke netwerk positief samen met de omvang van dit netwerk (Mollenhorst et al. 2005). Plattelandsbewoners zijn over het algemeen religieuzer en traditioneler dan stedelingen, maar binnen het platteland bestaan grote verschillen. Dit vertaalt zich bijvoorbeeld in een grote regionale diversiteit wat betreft het aantal kinderen in een gezin: grote gezinnen komen vooral voor in de 'bible belt' en de perifere regio's (Van Huis en Visser 2005).

Tot slot zal etniciteit een belangrijke rol spelen. Op het platteland, waar stedelingen als buitenstaanders worden beschouwd, zijn niet-westerse allochtonen al helemaal vreemd. Uitsluiting en stigmatisering is dan ook waarschijnlijk en niet-westerse allochtonen kunnen dan ook als een kwetsbare groep worden beschouwd.

1.7 Opzet van het onderzoek

De analyses in deze studie zijn grotendeels gebaseerd op een enquête onder de Nederlandse bevolking: Nederlanders over het Platteland 2007 (NOP'07). Zoals gebruikelijk binnen het SSP-programma, werd de plattelandsbevolking afgebakend op basis van de stedelijkheidsmaat van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Postcodegebieden (4 posities) met een gemiddelde omgevingsadressendichtheid van 1000 adressen per vierkante kilometer of minder worden als 'platteland' aangemerkt en de overige postcodegebieden als 'stad'. Plattelandsbewoners zijn dus de bewoners van wat wordt aangeduid als 'weinig stedelijke' en 'niet-stedelijke' postcodegebieden en stedelingen zijn de bewoners van 'matig stedelijke', 'sterk stedelijke' en 'zeer sterk stedelijke' gebieden. Volgens deze definitie is 71% van het Nederlandse grondoppervlak platteland en is 38% van de Nederlandse bevolking plattelander (Steenbekkers et al. 2006). Bij de steekproeftrekking voor de enquête NOP'07 werden plattelandsbewoners echter dusdanig oververtegenwoordigd (731 stedelingen en 1327 plattelandsbewoners namen deel), dat een gedetailleerde blik op variaties binnen de plattelandsbevolking mogelijk was. Hierbinnen waren de bewoners van de perifere provincies Groningen, Friesland, Drenthe en Zeeland nog eens extra oververtegenwoordigd zodat ook de dunst bevolkte gebieden aan de steekproef deelnamen.

Alle afhankelijke variabelen en alle individuele kenmerken van respondenten zijn afkomstig uit dit bestand. Voor alle gemiddelden en percentages geldt dat gewogen cijfers worden gerapporteerd (zie Steenbekkers et al. 2008 voor meer informatie over NOP'07).

Voor de constructie van de typologie werd gebruikgemaakt van gegevens uit andere databestanden: de woonmilieudatabase (WMD'06) van ABF Research, het Mobiliteitsonderzoek Nederland (MON'04, '05, '06, '07) van Socialdata, de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA'06) en StatLine van het CBS.

1.8 Opbouw van het rapport

In hoofdstuk 2 wordt begonnen met de constructie van een sociale typologie van plattelandsgebieden. Hier wordt geprobeerd orde aan te brengen in de grote variatie van gebieden die we tot het platteland rekenen. Op basis van een aantal bevolkingskenmerken proberen we de plattelandsgebieden dusdanig te classificeren dat we een overzichtelijk aantal typen platteland overhouden, waarmee we in het vervolg van het rapport verschillen in beeld kunnen brengen.

Hoofdstuk 3 geeft vervolgens een beeld van de leefbaarheid op het platteland. De thema's die aan de orde komen variëren van specifieke problemen die plattelandsbewoners zouden kunnen ervaren als gevolg van de lange afstanden op het platteland tot meer algemene indicatoren van de kwaliteit van leven. Naast verschillen tussen de stad en het platteland komen ook de verschillen tussen de typen platteland aan de orde, evenals verschillen tussen groepen bewoners. Ook in de hoofdstukken 4 en 5 komen deze verschillen aan bod.

Hoofdstuk 4 schetst de sociale vitaliteit op het platteland. Naast verbindende vormen van sociale vitaliteit – bijvoorbeeld vrijwilligerswerk en lokale culturele tradities – komen hier vernieuwende vormen van sociale vitaliteit aan de orde, zoals de houding tegenover nieuwe bewoners.

Hoofdstuk 5 beschrijft vervolgens de sociale samenhang. We kijken hierbij ondermeer naar de sociale samenhang in de buurt, maar ook naar de omvang en dichtheid van persoonlijke sociale netwerken en de mate waarin netwerken gericht zijn op de lokale gemeenschap.

In hoofdstuk 6 worden deze indicatoren van de sociale samenhang gerelateerd aan de eerder genoemde aspecten van de leefbaarheid en sociale vitaliteit. Hierbij wordt dus bekeken in hoeverre de sociale samenhang ook daadwerkelijk het platteland leven beter of vitaler maakt.

Ten slotte vatten we in hoofdstuk 7 de bevindingen samen en trekken we een aantal conclusies.

2 Een sociale typologie van plattellandsgebieden

Het platteland wordt vaak gezien als contramale van de stad, maar van een dichotomie tussen de twee is geen sprake. De overgang tussen stad en land is vaak een geleidelijke en ook binnen het platteland bestaat een grote variatie aan leefomgevingen. Wanneer de omgevingsadressendichtheid wordt gehanteerd als definiërend kenmerk van het platteland (zoals ook binnen het onderzoeksprogramma de Sociale Staat van het Platteland (SSP)), is het verleidelijk om binnen het platteland het onderscheid te onderzoeken tussen het weinig stedelijke (500-1000 adressen/km²) en het niet-stedelijke (minder dan 500 adressen/km²) gebied, waarbij de laatste categorie als een overtreffende trap van platteland geldt. Het verhaal wordt echter al snel genuanceerder en complexer wanneer de nabijheid van steden als uitgangspunt wordt genomen. Zo maken Huigen en Van der Velden (1989) op een hoog schaalniveau onderscheid tussen de centrumzone, ofwel de Randstad, de intermediaire zone hieromheen, en de perifere zone, die zich grofweg uitstrekt van de Kop van Noord-Holland, via Friesland, Groningen en Drenthe tot Limburg en Zeeuws-Vlaanderen en de intermediaire zone dus als een hoefijzer omsluit. Maar ook op een lager schaalniveau bestaan stedelijke centra, met daaromheen peri-urbane plattellandsgebieden, waar plattellandsbewoners dus onder invloed staan van stedelijk gebied. Tot slot kan ook op het lokale schaalniveau nog onderscheid worden gemaakt op basis van de aanwezigheid van concentraties van mensen, werkgelegenheid en voorzieningen. Het leven in het Brabantse centrumdorp Klundert, bijvoorbeeld, is bepaald niet hetzelfde als het leven in de nabijgelegen gehuchten Zwingelspaan en Tonnekreek.

Ook de woonmilieutypologie (WMT) van ABF Research is gebaseerd op het idee dat er centra op verschillende schaalniveaus aanwezig zijn. In de typologie wordt onderscheid gemaakt tussen veertien woonmilieus, die stedelijk, kleinstedelijk, dorps of landelijk zijn. Wanneer we de dorps- en landelijke woonmilieus tot het platteland rekenen, worden binnen het platteland vier woonmilieus onderscheiden: centrum-dorps, dorps, landelijk-bereikbaar en landelijk-perifeer. Het onderscheid tussen centrum-dorps en dorps is gebaseerd op de hoeveelheid voorzieningen. Het onderscheid tussen landelijk-bereikbaar en landelijk-perifeer weerspiegelt de nabijheid van een stedelijke omgeving. De landelijk-bereikbare gebieden liggen op twintig minuten reisafstand met de auto van een centrum-stedelijk milieu. Omdat het onderscheid tussen deze vier typen uitsluitend is gebaseerd op fysieke kenmerken van de woonomgeving is deze in de huidige studie niet goed bruikbaar: voor een studie naar sociaal kapitaal zijn juist de sociale kenmerken van de woonomgeving belangrijk. Zo is de mate waarin nieuwe bewoners zich ergens vestigen, en ook het soort nieuwe bewoners, waarschijnlijk erg bepalend voor het ontstaan van sociaal kapitaal. Voor veel woningzoekenden zijn het voorzieningenniveau en de nabijheid van een stad weliswaar belangrijke criteria bij hun zoektocht, maar ook andere factoren als het prijsniveau, het aanbod van woningen en de vraag of de sfeer in het dorp

wel bij hen past zijn cruciaal. Voor gezinnen is de aanwezigheid van werkgelegenheid belangrijk, waarbij hoger opgeleiden een ander soort werkgelegenheid zoeken dan lager opgeleiden. Rustzoekende gepensioneerden zullen daarentegen wellicht een aantrekkelijke woonomgeving zoeken ver van alle drukte. Zo kan het goed zijn dat binnen een type woonmilieu een grote variatie bestaat in het soort mensen dat er woont, waarmee de sociale samenhang ook zal verschillen.

In dit hoofdstuk worden niet de fysieke kenmerken van de woonomgeving als uitgangspunt genomen voor het construeren van een typologie, maar de sociale kenmerken van de bevolking. Deze aanpak past binnen de traditie van *social area analysis*. In dit type onderzoek worden buurten getypeerd op basis van de sociale kenmerken van de bevolking, wat vaak beter zicht geeft op de verschillen tussen buurten en ontwikkelingen hierin dan de fysieke kenmerken (Dignum 2004). Dit wil niet zeggen dat de sociale kenmerken niet grotendeels zijn terug te voeren op de fysieke kenmerken.

2.1 Werkwijze

Het doel is hier een typologie te ontwikkelen waarin tot uiting komt hoe de bevolking van verschillende plattellandsgebieden zich kenmerkt. Om empirisch te komen tot een sociale typologie van plattellandsgebieden werd een clusteranalyse uitgevoerd. Clusteranalyse is een methode waarbij eenheden op basis van een aantal gekozen kenmerken worden toegeschreven aan categorieën.

2.1.1 Postcodegebieden

Als eenheid voor de typologie werd gekozen voor het niveau van viercijferige postcodegebieden. Dit biedt als voordeel dat op dit niveau een groot aantal statistische gegevens voorhanden zijn over de bewoners. In veel gevallen lijkt het viercijferige postcodeniveau ook een redelijke afbakening van een woonomgeving. Het schaalniveau is dusdanig laag dat het grofweg enkele gehuchten, een klein dorp of de helft van een centrumdorp omvat. De grenzen van postcodegebieden zijn echter getrokken met het doel de post zo efficiënt mogelijk te bezorgen, en in veel gevallen is het postcodegebied behoorlijk heterogeen. Het bevat bijvoorbeeld een dorp en het omringende buitengebied, of een buitenwijk van een stad met een stuk buitengebied. Deze heterogeniteit is het grootste nadeel van het postcodegebied. De gegevens over een postcodegebied zijn weliswaar te beschouwen als een redelijke benadering van de woonomgeving van een persoon, maar ze vallen daar zeker niet mee samen.

In totaal zijn er in Nederland 4018 postcodegebieden waar het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) een omgevingsadressendichtheid van levert (StatLine'08). Evenals in eerdere studies binnen het SSP-programma worden hiervan de 2676 gebieden met minder dan 1000 adressen per vierkante kilometer tot het platteland gerekend (Steenbekkers et al. 2006). Hiervan worden 62 postcodegebieden buiten beschouwing gelaten, omdat ze vooral in gebruik zijn voor economische activiteiten en daardoor eerder als werkgebied dan als woongebied moeten worden beschouwd

(ABF Research). Tot het platteland kunnen veel van deze gebieden al helemaal niet worden gerekend. Een groot deel van de Rotterdamse en Amsterdamse havens heeft bijvoorbeeld een lage omgevingsadressendichtheid.

2.1.2 Variabelen

Cruciaal voor de uitkomsten van een clusteranalyse zijn de variabelen die worden gekozen om de eenheden te classificeren. In dit geval werden dertien variabelen geselecteerd, die samen een breed beeld geven van de bewoners van de postcodegebieden, hun dagpaden en leefpaden. Ze zijn op een rijtje gezet in tabel 2.1.

Ten eerste werd de omgevingsadressendichtheid gebruikt. Deze maat, die kan worden opgevat als een indicator van de bevolkingsdichtheid, is het belangrijkste definiërende kenmerk van het platteland. Het aantal mensen in de omgeving heeft ongetwijfeld invloed op de sociale samenhang. Zo is het sociale leven een stuk overzichtelijker als er minder mensen in de omgeving wonen, waardoor men elkaar eerder zal kennen, als is het maar van gezicht. Daarbij is men ook meer op elkaar aangewezen als er minder mensen in de omgeving wonen en er in de nabije omgeving dus minder te kiezen valt.

Ten tweede werden drie variabelen gebruikt om de leeftijdsopbouw in kaart te brengen. Het *aandeel kinderen (0-14 jaar)* geeft een indicatie van de aanwezigheid van gezinnen. Het *aandeel twintigers* kan worden beschouwd als een indicator van ontgroening. Veel twintigers op het platteland verlaten hun dorp, wat vaak wordt beschouwd als groot gemis. Toch kan het ook duiden op een weinig aantrekkelijke woningmarkt. Twintigers zijn vaak starters en hebben weinig te besteden. Ook het *aandeel senioren (65-plus)* kan verschillend worden geduid. Enerzijds wijst dit aandeel op vergrijzing en leegloop, dus op minder aantrekkelijke, vaak perifere gebieden. Anderzijds bevinden zich onder de vitale senioren nogal wat kapitaalkrachtige mensen, die van hun pensioen kunnen genieten op de plek van hun keuze. Maar senioren zijn ook in toenemende mate aangewezen op zorg, wat hun keuze zal bepalen. Overigens verhuizen mensen minder naarmate ze ouder worden, dus bevinden zich onder de senioren veel meer mensen met een lange geschiedenis op hun huidige woonplek.

Ten derde werden twee variabelen gebruikt om de welstand van de bewoners te vatten. Als eerste werd het *gemiddelde inkomen per huishouden* opgenomen. Opleiding is weliswaar sterk gerelateerd aan inkomen, maar vertegenwoordigt toch een ander aspect van de hulpronnen en behoeften van mensen (Bourdieu 1984), die ook in de woonvoorkeuren tot uitdrukking komt (De Wijs-Mulkens 1999). Dus werd ook het *aandeel hoger opgeleiden* gebruikt in de analyses. Omdat gegevens over opleiding niet op het niveau van postcodegebieden beschikbaar zijn, werd gebruikgemaakt van een schatting van het aandeel hoger opgeleiden door bewoners.

Ten vierde werden vier variabelen gebruikt om de *leefpaden* weer te geven. Het *aandeel niet-westerse allochtonen* brengt vanzelfsprekend culturele diversiteit met zich mee, wat zeker op het relatief witte platteland een uitdaging kan zijn voor de sociale samenhang. Een hoge verhuismobiliteit duidt op een geringe verbondenheid met de

woonomgeving. Een dorp waar relatief veel doorstroming is, kan bijvoorbeeld een plek zijn waar mensen tijdelijk wonen totdat ze iets beters kunnen vinden. Behalve de mate waarin zij doorstromen maakt het ook uit waar nieuwe bewoners vandaan komen. Omdat mensen die vanuit een nabijgelegen dorp verhuizen meer gemeenschappelijk zullen hebben met oorspronkelijke bewoners dan nieuwe bewoners die van ver verhuizen, werd het *aandeel nieuwe bewoners van buiten het COROP-gebied*¹ gebruikt. Dit geeft vermoedelijk ook een indicatie van de aantrekkelijkheid van het gebied, bijvoorbeeld in termen van werkgelegenheid, natuurschoon of ligging ten opzichte van een stad. Mensen zullen immers niet voor niets over een langere afstand verhuizen. Een vergelijkbaar verhaal gaat op voor het *aandeel nieuwe bewoners vanuit de stad*. Voormalige stedelingen zijn een opvallende nieuwe groep in veel plattelandsdorpen. Oorspronkelijke bewoners beklagen zich nogal eens over deze groep omdat ze de omgangsvormen niet goed zouden kennen, maar tegelijkertijd is het een groep die relatief hoogopgeleid is, over veel geld beschikt en soms een grote bereidheid heeft in de lokale gemeenschap te investeren. Wie precies voor een stedeling doorgaat is niet altijd helder. In dit geval rekenen we degenen ertoe die vanuit een stedelijk postcodegebied binnen een gemeente met meer dan 100.000 inwoners naar het platteland van een andere gemeente verhuisden. Om deze variabelen te construeren werd gebruikgemaakt van de gegevens van de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) over alle verhuizingen tussen gemeenten in Nederland in 2006.

Tot slot geven drie variabelen zicht op de dagpaden van bewoners, maar ook van de plek die het gebied inneemt in de dagpaden van anderen. Voor een lokale gemeenschap is het tenslotte niet alleen van belang wie er slapen, maar ook wie er de dag doorbrengen en wie hun gezicht laten zien in het openbare leven. De ruimtelijke schaalvergroting, en daarmee samenhangend de grote oriëntatie van bewoners op plaatsen buiten de directe omgeving, wordt vaak gezien als oorzaak van het losser worden van de sociale samenhang op het platteland. Een bijzondere vorm van oriëntatie naar buiten toe is de *oriëntatie op stedelijk gebied*. Bewoners van kleine dorpen nabij stedelijk gebied zullen vaak werken in deze stad en er ook naartoe gaan voor activiteiten als winkelen en uitgaan. Bewoners van dorpen in meer perifere gebieden zullen eerder naar wat grotere dorpen trekken. Tot slot is ook het *aantal verplaatsingen van niet-bewoners naar het plattelandsgebied* gebruikt. Een centrumdorp biedt voorzieningen voor bewoners uit de wijdere omtrek die een stempel zullen drukken op het sociale leven. Om de verplaatsingen in beeld te brengen werd gebruikgemaakt van de vier meest recente jaargangen van het Mobiliteitsonderzoek Nederland (MON'04, '05, '06 en '07). In totaal bevatten deze databestanden gegevens over ruim 700.000 verplaatsingen.

Tabel 2.1

Dertien variabelen in de clusteranalyse

	bron^a
omgevingsadressendichtheid	StatLine
aandeel kinderen (0-14 jaar)	WMD'06
aandeel twintigers (20-29 jaar)	WMD'06
aandeel senioren (65-plus)	WMD'06
gemiddeld huishoudensinkomen	WMD'06
aandeel hoger opgeleiden ^b	GMP'06
aandeel niet-westerse allochtonen	WMD'06
aantal verhuizingen naar andere gemeente/bevolkingsomvang	GBA'06
aandeel import van buiten het COROP-gebied	GBA'06
aandeel import vanuit stedelijk gebied in de grote stad ^c	GBA'06
aandeel verplaatsingen waarmee bewoners buiten het postcodegebied komen	MON'04, '05, '06, '07
aandeel verplaatsingen waarmee bewoners in stedelijk gebied in de grote stad komen ^c	MON'04, '05, '06, '07
aantal verplaatsingen waarmee bewoners van andere postcodegebieden in het desbetreffende postcodegebied komen	MON'04, '05, '06, '07

a StatLine (CBS); WMD = woonmilieudatabase (ABF Research); GMP = Geomarktprofiel; GBA = Gemeentelijke Basisadministratie; MON = Mobiliteitsonderzoek Nederland (Socialdata).

b Naar de inschatting van bewoners.

c Een grote stad is een gemeente met 100.000 inwoners of meer.

2.1.3 Clusteranalyse

Voor het classificeren van een groot aantal postcodegebieden als 2614 is een *K-means*-clusteranalyse de aangewezen methode (Norušis 2008). Hierbij wordt een iteratieve procedure gevolgd, waarbij (in dit geval) postcodegebieden in en uit clusters worden geschoven, terwijl ernaar wordt gestreefd de gebieden zodoende te classificeren dat de afstand (in dit geval de *Euclidian distance* op basis van de gekozen variabelen) van de gebieden tot de gemiddelden van de clusters waarbij ze zijn ondergebracht zo klein mogelijk is. Hoewel binnen deze clusters vanzelfsprekend nog een grote variatie aan gebieden blijft bestaan, krijgen we op deze manier zicht op hoe de bevolking van verschillende gebieden binnen het Nederlandse platteland treffend kan worden getypeerd. Om alle variabelen een gelijk gewicht te geven werden ze vooraf gestandaardiseerd.

Bij *K-means*-clusteranalyse moet het aantal gewenste clusters worden aangegeven. Omdat in dit opzicht geen concrete verwachtingen bestonden, werd de clusteranalyse verschillende malen uitgevoerd, waarbij achtereenvolgens alle mogelijkheden tussen de vier en de twaalf clusters werden berekend. De keuze viel op de oplossing met negen clusters. De vijftien gebieden in de drie kleinste clusters werden als *outliers* beschouwd. Een vierde cluster, dat 57 gebieden bevat, wordt in het vervolg van dit rapport niet onderscheiden. Deze gebieden kenmerken zich vooral door een groot

aandeel verplaatsingen naar en van de stad (44%); in andere kenmerken nemen ze een gemiddelde waarde aan. Ze bevinden zich opvallend vaak in de regio rond Emmen, waar het met de bereikbaarheid van andere gebieden jarenlang slecht was gesteld wegens grootschalige werkzaamheden aan de A37. Sinds januari 2008 is deze weg echter voltooid wat zeker van invloed zal zijn op de verplaatsingspatronen van de bewoners van het ommeland van Emmen. Voor zover het hier dus een inhoudsvol plattelandstype betreft, kan een deel van dit toch al kleine cluster er nu dus waarschijnlijk niet meer toe worden gerekend.

De overige vijf clusters bleken wel betekenisvol. Omdat clusteroplossingen met meer clusters alleen maar meer onderscheid aanbrachten in toch al kleine clusters werd voor deze oplossing gekozen. Het doel van de clusterprocedure is immers onderscheid te maken tussen verschillende typen platteland met behulp van de gegevens uit de enquête Nederlanders over het Platteland 2007 (NOP'07). Kleinere clusters betekent ook kleinere hoeveelheden respondenten per cluster. De resulterende typologie is echter zeker niet de enig mogelijke. Het is een simplificatie, met als doel verschillen binnen het platteland zichtbaar te maken.

2.2 Vijf typen platteland

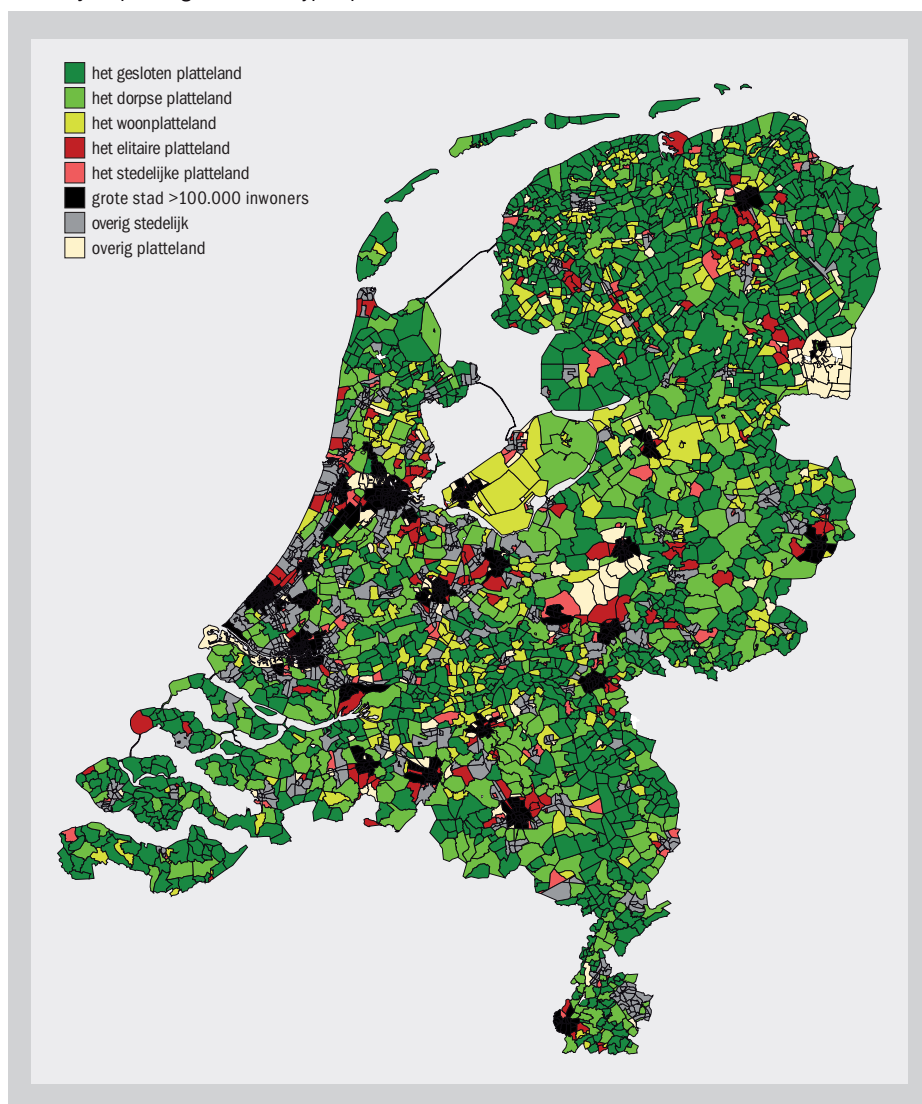
De vijf typen platteland worden in deze paragraaf beschreven aan de hand van statistische gegevens en voorbeelden. Wie zich verder een beeld wil vormen van de typen vindt in tabel A.1 in bijlage A (te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport) een lijst met de 25 meest prototypische voorbeelden per type. Dit zijn de postcodegebieden met de kleinste *Euclidian distance* tot het gemiddelde van alle gebieden binnen het cluster. Tabel 2.2 laat de gemiddelde scores zien op de dertien variabelen die de basis vormen van de typologie. In figuur 2.1 (deze bevindt zich op de volgende pagina) kan men zien waar de gebieden uit de vijf typen zich bevinden. Tabel 2.3 rapporteert de omvang van de typen, in oppervlakte en inwonertal. Behalve naar deze figuur en tabellen zal in de nu volgende beschrijvingen ook nog worden verwezen naar tabel A.2 in bijlage A en gebruik worden gemaakt van online informatie uit onder andere www.goudengids.nl, www.funda.nl en wikipedia.nl.

2.3 Het gesloten platteland

Het eerste type kenmerkt zich door een lage omgevingsadressendichtheid, een laag inkomens- en opleidingsniveau, weinig niet-westerse allochtonen en weinig nieuwe bewoners vanuit de stad. Verder komen bewoners relatief weinig buiten het eigen gebied en als ze dat doen, komen ze maar zelden in een grote stad. Door mensen van buiten wordt het gebied niet vaak bezocht. Omdat er in dit gebied dus relatief weinig uitwisseling plaatsvindt met de wereld daarbuiten, in het bijzonder met steden, zal het type verder worden aangeduid als 'het gesloten platteland'.

Figuur 2.1

Ruimtelijke spreiding van de zes typen platteland

Hoewel het gesloten platteland is vertegenwoordigd met de meeste postcodegebieden en de helft bestrijkt van de oppervlakte van het hele Nederlandse platteland, woont maar 32% van de plattelandsbewoners hier (tabel 2.3). Het gesloten platteland tekent zich vooral af in de perifere regio's: Friesland, Groningen en Zeeland hebben veel gesloten platteland, maar ook de kop van Noord-Holland en het rivierengebied. Toch is dit type te vinden door heel Nederland, zelfs in het Groene Hart. Minstens even bepalend voor het gesloten karakter als de regio, lijkt dan ook de lokale ligging ten opzichte van verbindingroutes. Van alle plattelandsgebieden liggen gesloten plattelandsgebieden het verst verwijderd van treinstations en ook de dichtstbijzijnde snelwegoprit is er relatief ver. Dat het gesloten platteland zowel regionaal als lokaal afgelegen ligt, draagt ertoe bij dat bewoners binnen 30 minuten met de auto veel minder mensen en arbeidsplaatsen kunnen bereiken dan andere plattelandsbewoners (tabel A.2 in bijlage A). Het voorzieningenniveau is beperkt en kleinschalig, maar voor de dagelijkse behoeften kan men terecht in het eigen gebied. Gemiddeld zijn er twee winkels met dagelijks aanbod, een sportvoorziening, een basisschool en een huisarts (tabel A.2 in bijlage A). Van de zes plattelandstypen komt het gesloten platteland misschien wel het dichtst bij wat mensen zich meestal voorstellen bij het platteland. De kleine dorpen komen dicht in de buurt van autonome dorpen en van alle bewoners zegt 91% voor zijn eigen gevoel op het platteland te wonen.

Als we kijken naar de drie meest prototypische voorbeelden wordt het geschetste beeld ingekleurd. Het meest prototypische voorbeeld is Eck en Wiel en het gebied hieromheen, in de gemeente Buren (postcodegebied 4024). Het dorp aan de Nederrijn heeft een basisschool, een café, een bakker en een supermarkt, dus voor veel dagelijkse behoeften kunnen de bijna 1800 bewoners in de eigen buurt terecht. Voor een huisarts, tandarts of sportvereniging zijn ze echter aangewezen op andere dorpen in de buurt of op Tiel, op 10 kilometer afstand. De dichtstbijzijnde stad is Amersfoort, na een overtocht met de pont over de Rijn op 25 kilometer rijden. Het afgelegen, agrarische gebied lijkt als woonlocatie weinig aantrekkelijk voor mensen van buiten de regio, maar wel als rustige vakantiebestemming: Eck en Wiel heeft twee campings.

Holwierde (postcodegebied 9905) in de gemeente Delfzijl ligt nog verder verwijderd van stedelijke drukte, in de uiterste noordoostelijke hoek van Nederland aan de Eems. Ook de ongeveer 1200 inwoners van Holwierde hebben de meest nodige voorzieningen in het eigen dorp. Naast een supermarkt, een basisschool, een café en een huisarts bevindt zich in Holwierde ook een peuterspeelzaal, een manege, een sportveld en een verenigingsgebouw. Verder zijn er vier kappers, twee schoonheidssalons en een pedicure. Voor wat bewoners verder nodig hebben, kunnen ze naar Delfzijl (6 km) of Groningen (30 km). Ook vergeleken met de overige gesloten plattelandsgebieden is de bevolking vergrijsd en het inkomen laag. Dit probeert de gemeente bij te sturen door nieuwe woningen te bouwen met een aantrekkelijk uitzicht op de Eems. Voor recreanten zijn hier geen voorzieningen.

Als derde gebied binnen het cluster komt Spierdijk in de Noord-Hollandse gemeente Koggenland (postcodegebied 1641) uit de analyse. Ook dit is weer een dorpje in agrarisch gebied. In vergelijking met de eerste twee voorbeelden ligt Spierdijk echter centraal in een redelijk dichtbevolkt gebied. Dat Spierdijk niet groter is, heeft dan ook te maken met het feit dat twee nabijgelegen dorpen als groeikern werden aangewezen. De centrale ligging is terug te zien in het voorzieningenaanbod, dat niet uitgebreid is, maar wel gericht lijkt op meer dan de eigen bevolking. Er is bijvoorbeeld een woonzorgcomplex, een zalencentrum, een verloskundigenpraktijk en een bowlingbaan. Een supermarkt is er niet. Wie meer nodig heeft dan Spierdijk biedt, kan een kleine 5 kilometer rijden naar het grotere dorp Obdam, doorrijden naar Heerhugowaard (8 km) of naar Alkmaar (18 km), of de andere kant op rijden naar Hoorn. Hoewel de Spierdijkers dus het dorp moeten verlaten om boodschappen te doen en veel kanten op kunnen voor alternatieven, komen ze relatief weinig buiten het eigen gebied en al helemaal weinig in een grote stad, waarvan Amsterdam de dichtstbijzijnde is. Ook brengen maar weinigs mensen vanuit andere postcodegebieden een bezoek aan Spierdijk. Voorzieningen voor toeristen zijn dan ook afwezig.

Tabel 2.2

Waarden op de dertien variabelen van de zes typen platteland (in aantallen en procenten)

	het gesloten platteland	het dorpse platteland	het woon- platteland	het elitaire platteland	het stedelijke platteland
omgevingsadressendichtheid	156	659	137	280	720
kinderen (0-14 jaar) (%)	20	19	24	16	22
twintigers (20-29 jaar) (%)	9	9	8	7	12
senioren (65-plus) (%)	13	16	9	19	8
gemiddeld huishoudensinkomen (x 1000 p/j)	23	26	28	30	25
hoger opgeleiden (%)	25	24	29	35	27
niet-westerse allochtonen (%)	1	3	1	2	9
aantal verhuizingen naar andere gemeente/bevol- kingsomvang	4	4	4	5	5
import van buiten het COROP-gebied (% van import)	57	51	64	57	56
Import vanuit stedelijk gebied in de grote stad (% van import)	18	26	26	35	26
verplaatsingen waarmee bewoners buiten het postcodegebied komen (% van alle verplaatsingen door bewoners)	65	53	87	80	77
verplaatsingen waarmee bewoners in stedelijk gebied in de grote stad komen (% van alle verplaatsingen door bewoners)	1	3	1	3	2
aantal verplaatsingen waarmee niet-bewoners in het postcodegebied komen (x 1000 p/j)	359	2112	236	673	810

Bron: CBS, StatLine; Gemeentelijke Basisadministratie; ABF Research (WMD = woonmilieudatabase); Wegener MD (GMP = Geomarktprofiel); RWS-AVV (MON = Mobiliteitsonderzoek Nederland)

2.4 Het dorpse platteland

Ook de bewoners van het dorpse platteland komen relatief weinig buiten het eigen gebied, maar in tegenstelling tot het gesloten platteland hebben de gebieden van het dorpse platteland een hoge omgevingsadressendichtheid en ontvangen ze veel bezoekers van buiten. Dat deze gebieden een regionale centrumfunctie hebben, blijkt ook uit het hoge aandeel nieuwe bewoners dat uit het eigen COROP-gebied komt, en uit het hoge aandeel senioren. Met name oudere senioren wonen hier meer dan in andere gebieden (tabel A.2 in bijlage A), wat erop wijst dat zich hier op deze doelgroep toegesneden huisvesting bevindt. Het dorpse platteland heeft veel voorzieningen. Gemiddeld zijn er vijf sportvoorzieningen en wel 90 verkooppunten, die in oppervlakte behoorlijk grootschalig zijn en naar verhouding veel mode en luxeproducten verkopen. Het opleidingsniveau is relatief laag.

Voor toeristen zijn er vrij veel voorzieningen. Bijna de helft van de dorpse gebieden heeft wel een of meer musea en ook huisvest bijna de helft een of meer campings. Dit betekent niet dat de dorpse gebieden overwegend erg aantrekkelijk zijn. Meer dan andere gebieden zijn de woningen in het dorpse platteland gebouwd in de naoorlogse jaren tot en met de jaren tachtig (tabel A.2 in bijlage A), momenteel niet de meest populaire bouwperiode. Ook ligt er niet bijzonder veel natuur in deze gebieden.

In de gebieden van het dorpse platteland liggen dus centrumdorpen. Toch bestaan de oppervlakten voor 76% uit landbouwgrond, natuur en binnenwater. Van de bevolking woont 10% buiten de bebouwde kom (tabel A.2 in bijlage A). Hoewel dit type platteland maar iets meer dan een kwart van de oppervlakte van het platteland bestrijkt, woont de helft van de plattelandsbewoners op het dorpse platteland. Het dorpse platteland is sterk vertegenwoordigd in de drukkere regio's, zoals Noord-Brabant, het Groene Hart en Overijssel. Sommige centrumdorpen hebben wellicht stedelijke trekken. Zo is het aandeel niet-westerse allochtonen met 3% redelijk hoog in vergelijking met de rest van het platteland en heeft maar 69% van de bewoners zelf het gevoel op het platteland te wonen.

Het meest prototypische voorbeeld van het dorpse platteland is Budel (postcodegebied 6021), een dorp met rond de 9000 inwoners in de Brabantse gemeente Cranendonck. Budel ligt aan de Belgische grens op ongeveer 10 kilometer van het stadje Weert. Het dorp heeft een uitgebreid voorzieningenaanbod met onder meer 4 supermarkten, 20 cafés, 14 kappers en 23 kledingzaken. Budel is geen bijzonder pittoresk plaatsje en aan recreanten heeft het niet veel te bieden. Overnachtingsmogelijkheden zijn er alleen in het buitengebied: twee minicampings en een Bed & Breakfast. Het enige museum – voor radiozendamateurisme – trekt vermoedelijk geen breed publiek. Meer bezoekers komen waarschijnlijk af op jaarlijkse evenementen als het zomerfeest, de autocross en een Keverweekend dat vorig jaar 15.000 belangstellenden trok.

Aalten-West (postcodegebied 7122) is de helft van het centrumdorp Aalten, met bijna 13.000 inwoners. Het dorp ligt in het oosten van Gelderland tegen de Duitse

grens. Cafés zijn er minder in Aalten dan in Budel, maar overnachtingsmogelijkheden juist meer. Toeristen lijken vooral af te komen op de mooie landelijke omgeving; de vvv biedt vooral veel routes en activiteiten in het buitengebied aan. Verder heeft Aalten een treinstation aan het spoor tussen Arnhem en Winterswijk, een grotere kern op 10 kilometer afstand.

Ook Beek en Donk (postcodegebied 5741) in de Brabantse gemeente Laarbeek is een groot dorp met ruim 10.000 inwoners en veel voorzieningen die de inwoners zelf, maar ook bewoners van het omliggende gebied voorzien van winkels en uitgaansgelegenheden. Verder heeft Beek en Donk een poppentheater en een aantal markante negentiende-eeuwse gebouwen waaronder een klooster, een kasteel en een raadhuis. Beek en Donk ligt maar 5 kilometer van het grotere Gemert.

2.5 Het woonplatteland

Het woonplatteland heeft de laagste omgevingsadressendichtheid, een groot aandeel kinderen en maar weinig senioren. Hier wonen dus veel gezinnen in een agrarisch en dunbevolkt gebied. Een relatief groot aandeel van 40% woont dan ook in het buitengebied en 15% woont zelfs in een boerderij (tabel A.2 in bijlage A). Bewoners verplaatsen zich erg vaak naar buiten het gebied en niet-bewoners hebben hier maar weinig te zoeken. Het gaat hier dus bij uitstek om gebieden met een woonfunctie en niet veel meer. Van de nieuwe bewoners komt een relatief groot aandeel van buiten de regio en het inkomensniveau is redelijk hoog, net als het opleidingsniveau, wat erop duidt dat het woonplatteland gewild is als woonplek. Het dunbevolkte woonplatteland is met 11% van de oppervlakte nog goed zichtbaar in figuur 2.1. Toch woont hier maar 5% van de plattelandsbevolking.

Een groot deel van Flevoland wordt tot dit type gerekend; verder liggen de woongebieden verspreid over de Nederlandse provincies. Wat opvalt is dat woongebieden zich meestal bevinden tegen dorpsgebieden of steden aan, terwijl de gebieden van het gesloten platteland daar vaak van verwijderd liggen. In tabel A.2 in de bijlage zien we dan ook dat het woonplatteland beter bereikbaar is dan het gesloten platteland, maar duidelijk nog veel minder voorzieningen heeft. Minder dan de helft van de woongebieden heeft een winkel met dagelijks aanbod en maar een op de vijf woongebieden heeft een huisarts. De aanwezigheid van dorpen of steden zal er vermoedelijk toe hebben bijgedragen dat de klandizie van de paar voorzieningen die gehuchten en kleine dorpen in het woongebied vroeger nog hadden, is afgenomen, waardoor deze voorzieningen hun deuren hebben moeten sluiten. Net als het gesloten platteland past ook het woonplatteland goed bij wat veel mensen als het echte platteland beschouwen. In ieder geval woont 82% van de bewoners voor het eigen gevoel op het platteland.

Als meest prototypische gebied komt het dunbevolkte Ommerveld (postcodegebied 4032) naar voren in de Betuwe gemeente Buren. Zelfs de ruim 800 inwoners van het dorpje Ommeren wonen vooral in vrijstaande huizen. In dit gebied ligt een discotheek en een wijnhuis, voorzieningen die niet in de eerste plaats op de bewoners gericht zullen zijn, maar die wel goed bereikbaar zijn via de provinciale

weg door Ommeren. Verder is er een snackbar. Voor al het andere zijn bewoners aangewezen op het grotere dorp Lienden (twee km), of op het stadje Tiel (tien km). Ommeren ligt op nog geen kilometer van het even kleine Ingen, waar Van Esterik de recente geschiedenis van beschreef (Van Esterik 2003).

Ook Tuil (postcodegebied 4176) in Neerijnen is een klein dorp in de Betuwe dat vooral bestaat uit vrijstaande woningen en boerderijen. De 600 bewoners kunnen terecht bij een tuincentrum, een kapper, een bloemenwinkel en twee kunsthandels. Ook deze voorzieningen hebben de inwoners van Tuil waarschijnlijk te danken aan de provinciale weg, die Tuil goed bereikbaar maakt. Voor het overige moeten ze naar de grotere buurdorpen Waardenburg of Haaften en anders een paar kilometer rijden naar Zaltbommel of Geldermalsen.

Het derde prototypische gebied uit het woonplatteland (postcodegebied 1643) heeft geen kern en bestaat dus alleen uit buitengebied. Het ligt ten noorden van het eerder genoemde kleine dorp Spierdijk in de gemeente Koggerland. In het agrarische gebied liggen gewilde historische woonboerderijen binnen een vrij dicht bevolkte regio. Bewoners moeten voor alles het gebied uit. Er is alleen een taxi en een computerbedrijf.

2.6 Het elitaire platteland

Op het elitaire platteland wonen veel senioren en weinig kinderen en jongeren. Hoewel de gebieden een lage omgevingsadressendichtheid hebben, is het leven in dit type platteland sterk verweven met de stad. Er vestigen zich veel stedelingen en bewoners komen vaak buiten het eigen gebied, en dan ook redelijk vaak in de stad. Het elitaire platteland zien we vooral in de aantrekkelijke gebieden in de nabijheid van steden en dan vooral de Randstad (figuur 2.1). Zo is een groot deel van de Noordzeekust en de Utrechtse Heuvelrug elitair platteland, maar ook in het zuiden van de Veluwe, ten noorden van Arnhem en ten zuiden van de Hondsrug in Drenthe bevinden zich clusters van exclusieve gebieden. Een relatief groot percentage van de oppervlakte (26%) bestaat uit natuur en binnenwater.

Dat het hier om gewilde gebieden gaat, blijkt ook uit het goede inkomen en het hoge opleidingsniveau van de bevolking. Daarbij is de gemiddelde woz-waarde op het elitaire platteland beduidend hoger dan in de andere plattelandstypen. Toch omvat de categorie niet alle elitaire plattelandsgebieden. Aantrekkelijke en dure dorpen, zoals Blaricum, Loenen aan de Vecht en Bergen in Noord-Holland, zijn wegens hun centrumfunctie geclassificeerd in het dorpse platteland. En ook in de andere typen zijn dure gebieden vertegenwoordigd.

Van de bewoners van het elitaire platteland zegt maar 54% voor zijn gevoel op het platteland te wonen. Dit komt misschien doordat veel Nederlanders het platteland meer associëren met agrarisch landschap dan met natuur (Steenbekkers et al. 2008). Maar het zou ook kunnen komen door de villawijken die tot dit cluster horen. Veel mensen zullen bijvoorbeeld de villawijken van Wassenaar niet met het platteland associëren.

Het meest prototypische voorbeeld van het elitaire platteland is Leusden-Zuid (postcodegebied 3832), een uitgestrekt gebied in de gemeente Leusden aan de rand van de Utrechtse Heuvelrug. Het gebied bestaat voor 68% uit natuur en voor nog eens 25% uit agrarisch gebied. Toch ligt het erg centraal: het grenst aan Amersfoort en wordt in het noorden doorkruist door de A28. Een kleine 2000 bewoners wonen in het dorp Leusden-Zuid en iets minder dan 600 in het buitengebied. Hoewel de geschiedenis van het dorp teruggaat tot de negentiende eeuw, is het dorp pas echt uitgegroeid in de jaren zestig en zeventig. Het heeft vrij veel voorzieningen; er is bijvoorbeeld een supermarkt en wel zeven restaurants. Bovendien grenst het aan het grotere Leusden.

Het tweede gebied binnen dit cluster is Loon (postcodegebied 9409), een mooi, typisch Drents esdorp binnen de grenzen van de gemeente Assen. In de woonboerderijen van dit pittoreske gehucht wonen niet meer dan 300 mensen. Behalve een nagelstudio, een sportpark, een herberg en een eetcafé zijn er dan ook weinig voorzieningen, maar binnen 5 kilometer staat een inwoner van Loon in het centrum van Assen.

Ook Boekelo (postcodegebied 7548) is een dorp bij de stad. Gelegen in de gemeente Enschede zijn stedelijke voorzieningen bij de hand voor de ruim 3000 inwoners van het postcodegebied waarbinnen het dorp ligt. De aantrekkelijkheid van Boekelo schuilt vooral in het landelijke en bosrijke coulisselandschap en de aanwezigheid van karakteristieke restanten van Boekelo's verleden in de zout- en textielindustrie: een spoorlijn met een functionerend stoomtreintje en verschillende historische fabrieksgebouwen. Boekelo is drukker dan de eerdere voorbeelden. Er is een bedrijventerrein, er zijn tientallen vakantiewoningen en er is een camping. Het dorp is ook minder exclusief. Met zijn vele jarenzeventigwoningen is het weinig pittoresk en de duurdere woningen zijn dan ook vooral in het buitengebied te vinden. Toch kwam het gebied als prototypisch voorbeeld van dit cluster uit de analyse, door de combinatie van een lage omgevingsadressendichtheid, een seniore bevolking, een hoog opleidingsniveau en een relatief sterke gerichtheid op de nabijgelegen stad.

2.7 Het stedelijke platteland

Het stedelijke platteland valt op door een hoge omgevingsadressendichtheid. Veel vaker dan in andere typen zijn de woningen op het stedelijke platteland gebouwd in de jaren negentig en ook in de jaren zeventig en tachtig werden relatief veel stedelijke plattelandswijken gebouwd (tabel A.2 in bijlage A). Verder zijn de woningen relatief goedkoop en ze bieden dan ook nogal eens huisvesting aan niet al te kapitaalkrachtige twintigers en jonge gezinnen en veel niet-westerse allochtonen. Dit laatste wordt deels veroorzaakt doordat in 9 van de 104 gebieden een asielzoekerscentrum staat (www.coa.nl).

Het stedelijke platteland ligt verspreid over Nederland. Hoewel de bewoners zich vaak verplaatsen buiten het gebied, komen ze niet veel in de grote stad. Kennelijk gaat het dan ook meestal niet om buitenwijken van grote steden, maar om landelijk gelegen buurten met stedelijke sociale kenmerken, ofwel buitenwijken van kleinere

steden. Ook het voorzieningenaanbod past in het beeld van een buitenwijk. Er zijn maar weinig winkels, maar deze zijn wel heel groot en voor toeristen is er bijzonder weinig te doen (tabel A.2 in bijlage A).

Voor veel gebieden in het stedelijke platteland kan worden getwist over de vraag of zij wel tot het platteland behoren. De lage omgevingsadressendichtheid op basis waarvan ze tot het platteland worden gerekend, is nogal eens toe te schrijven aan het feit dat ze aan de rand liggen van stedelijk gebied. Deze gebieden hebben dus wel raakvlakken met het platteland, maar horen er misschien eigenlijk wel niet toe. Van alle bewoners heeft maar een derde het gevoel op het platteland te wonen.

Het meest prototypische voorbeeld is West-Tolbert (postcodegebied 9356). Tolbert is een dorp met bijna 5000 inwoners in de gemeente Leek. Het dorp Leek is met zijn bijna 20.000 inwoners tegen Tolbert aan gegroeid en het bouwen gaat door. West-Tolbert beschikt niet over veel voorzieningen, maar het aanbod is wel gevarieerd, zodat ongetwijfeld ook de bewoners van Leek tot klantenkring kunnen worden gerekend. Zo is er een winkel in bruidsmode, een theetuin, een speelhuis waar kinderen hun verjaardagsfeestje kunnen geven, twee trimsalons voor honden en katten en een kledingwinkel.

Tabel 2.3

Zes typen platteland (in aantallen en procenten)

	aantal gebieden	inwoners (%)	oppervlakte ^a (%)
het gesloten platteland	1296	32	50
het dorpse platteland	459	51	28
het woonplatteland	423	5	11
het elitaire platteland	179	4	5
het stedelijke platteland	104	6	2
niet in vijf clusters	72	2	3
werkgebieden en gebieden met ontbrekende gegevens ^b	143	0	1
totaal platteland	2676	100	100

a Buitenwater buiten beschouwing gelaten.

b Wanneer op vier of meer van de dertien gebruikte variabelen gegevens ontbraken, werden de gebieden buiten beschouwing gelaten. Wanneer drie of minder waarden ontbraken, werden de missende waarden vervangen door de mediaan van de omliggende punten (na sortering op postcode).

Bron: ABF Research (WMD'06)

Ook de Kaatserbuurt (postcodegebied 8802) in Franeker is een woonwijk naast een dorpse kern. In dit geval staat de woonwijk met woningen uit de jaren zeventig, tachtig en negentig, en zelfs nog recenter, in schril contrast met het pittoreske centrum van Franeker (postcodegebied 8801). Bewoners kunnen in de buurt terecht bij wat

bescheiden op hen gerichte voorzieningen, zoals een supermarkt, drie bakkers en twee kappers, maar voor luxere winkels en restaurants zoeken ze het centrum op.

Het derde voorbeeld is Boshoven (postcodegebied 6002), een dorp van 7000 inwoners in de gemeente Weert. Boshoven heeft een lange geschiedenis, maar door de vele nieuwbouw sinds de jaren zeventig is het dorp steeds dichter tegen Weert aan komen te liggen en krijgt het steeds meer het karakter van een buitenwijk. Dat Boshoven als zelfstandig dorp is ontstaan, is nog terug te zien in het voorzieningenaanbod: met zes restaurants, drie supermarkten en drie cafés lijkt het dorp nog redelijk autonoom. Toch zijn er maar twee kledingzaken, dus voor kleding zullen de bewoners al snel naar Weert gaan.

2.8 Vergelijking met de woonmilieutypologie en stedelijkheidscategorieën

In het voorafgaande blijkt dat de clusteranalyse vijf typen platteland opleverde die op verschillende kenmerken duidelijk onderscheidbaar zijn en bovendien een herkenbaar beeld opleveren. Hoe verhouden de typen zich nu tot bestaande mogelijkheden om onderscheid te maken binnen het platteland? In tabel 2.4 blijkt dat de vijf typen platteland deels samenvallen met het onderscheid tussen ‘weinig stedelijke’ en ‘niet-stedelijke’ gebieden. Binnen weinig stedelijke gebieden onderscheiden we het dorpse platteland en het stedelijke platteland. Binnen niet-stedelijke gebieden kunnen we onderscheid maken tussen het gesloten platteland, het woonplatteland en het elitaire platteland.

Tabel 2.4

De vijf typen platteland afgezet tegen de stedelijkheidscategorie (in procenten)

	weinig stedelijk (500 tot 1000 adressen/km²)	niet-stedelijk (0 tot 500 adressen/km²)
het gesloten platteland	2	98
het dorpse platteland	76	24
het woonplatteland	8	92
het elitaire platteland	23	77
het stedelijke platteland	84	16
niet in vijf clusters	61	139
werkgebieden en gebieden met ontbrekende gegevens	26	74
totaal platteland	22	78

Bron: ABF Research (WMD'06)

De Woonmilieutypologie (WMT) is niet alleen gebaseerd op de omgevingsadrendichtheid, maar ook op andere kenmerken van de fysieke omgeving, zoals het voorzieningenniveau en de nabijheid van stedelijke centra. Aangezien deze eigenschappen ook erg bepalend bleken voor de sociale kenmerken van de gebieden (zoals gevat in de dertien gebruikte variabelen), zou een sterke overeenkomst kunnen worden verwacht tussen onze sociale typologie en de typen van de WMT. Dit blijkt maar deels het geval (tabel 2.5). Bij het onderscheid tussen ‘dorps’ en ‘landelijk’ sluit de sociale typologie redelijk aan. Het dorpse platteland valt grotendeels binnen het centrum-dorpse en dorpse platteland van de WMT. Binnen de landelijke gebieden valt een groot deel van het gesloten platteland, woonplatteland en elitaire platteland. Het onderscheid tussen deze typen is in de WMT dus afwezig. Binnen de sociale typologie komt het verschil tussen het bereikbare en perifere platteland niet naar voren. Alleen voor het elitaire platteland geldt dat het grotendeels binnen de categorie ‘landelijk-bereikbaar’ valt, maar daar worden deze gebieden gecombineerd met een groot deel van de gebieden uit het gesloten platteland, woonplatteland en verscholen ommeland. Het stedelijke platteland is verspreid over verschillende categorieën. Kennelijk hebben de plattelandsgebieden met stedelijke sociale kenmerken uiteenlopende verschijningsvormen als ze worden beschreven in meer fysieke kenmerken. We zagen dat het stedelijke platteland zich grotendeels rond naoorlogse woonwijken bevindt, maar woonwijken kunnen op verschillende locaties liggen.

Tabel 2.5
Woonmilieus van de vijf typen platteland (in procenten)

	centrum- dorps	dorps	landelijk- bereikbaar	landelijk- perifeer	(groen) klein-stedelijk	overig
het gesloten platteland	0	15	62	22	0	0
het dorpse platteland	33	53	6	1	3	2
het woonplatteland	3	2	74	18	1	1
het elitaire platteland	3	6	72	7	5	7
het stedelijke platteland	21	13	26	8	22	11
totaal platteland	8	19	53	16	3	1

Bron: ABF Research (WMD'06)

2.9 NOP'07

In het vervolg van deze studie worden de gegevens met betrekking tot sociaal kapitaal gerapporteerd uit de enquête Nederlanders over het Platteland 2007 (NOP'07), waarbij verschillen tussen de typen platteland uitgebreid in kaart worden gebracht. Tabel 2.6 rapporteert de aantallen respondenten die de verschillende clusters in

NOP'07 vertegenwoordigen. We zien dat het aantal respondenten nogal ongelijk is verdeeld. Dit is grotendeels in overeenstemming met de daadwerkelijke verdeling van bewoners over de typen. De enige uitzondering hierop is de eerdergenoemde oververtegenwoordiging van bewoners uit de perifere provincies, die resulteerde in een oververtegenwoordiging van het aantal respondenten uit het gesloten platteland en het woonplatteland. Het aantal respondenten uit de vier typen met het laagste aandeel van de bevolking is desalniettemin klein. Uitspraken over het elitaire platteland, het stedelijke platteland en het woonplatteland kunnen met de huidige data alleen maar omzichtig worden gedaan.

Tabel 2.6

Vijf typen platteland (in procenten en aantallen)

	plattelanders (Nederland) (%)	plattelanders (NOP'07) (%)	aantal responden- ten (NOP'07)
het gesloten platteland	32	36	473
het dorpse platteland	51	46	616
het woonplatteland	5	6	75
het elitaire platteland	4	4	53
het stedelijke platteland	6	5	67
niet in vijf clusters	2	3	43
werkgebieden en gebieden met ontbrekende gegevens	0	0	0
stad			731
totaal	100	100	2058

Bron: SCP

Noot

- 1 In Nederland worden 40 COROP-gebieden onderscheiden. Elk gebied is een samenvoeging van gemeenten met in principe een centrale kern en het omliggende gebied dat op deze kern georiënteerd is, bijvoorbeeld voor werkgelegenheid.

3 Het goede leven

‘Het leven is goed in het Brabantse land’, zongen twee Brabantse jongens dertig jaar geleden. In het populaire liedje roemden ze het Brabantse platteland ‘waar het leven nog echt wordt geleefd’ en ‘waar je rijk bent, al heb je geen cent’, om de mooie natuur, de gezelligheid en het simpele feit dat hún moeder hen hier had grootgebracht. Het lyrische liedje verwoordt een algemeen gevoel onder plattelandsbewoners. Op het platteland kan men genieten van het vele groen en bovendien kijken mensen er nog naar elkaar om, zonder elkaar op de huid te zitten (Simon et al. 2007).

Toch staat de leefbaarheid op het platteland onder druk, zo menen velen. Enerzijds komt de stad dichterbij, zowel fysiek als mentaal. Hierdoor kunnen stedelijke omgangsvormen en stedelijke problemen hun ingang doen op het platteland. Zo lijken loverboys hun werkterrein steeds meer te verplaatsen naar de kleinere dorpen, waarbij ook internet wordt gebruikt (de Stentor, 12-1-2006, 3-6-2008; de Telegraaf, 25-10-2008). Daarbij komen veel plattelandsbewoners in contact met etnische minderheden, bijvoorbeeld wanneer ze een school bezoeken in een stedelijke gemeente in de buurt, en dit wordt vaak als een bedreiging ervaren (Cadat en Engbersen 2006).

Als tweede bedreiging voor de leefbaarheid op het platteland wordt vaak het schrale voorzieningenaanbod genoemd. Steden en lokale centra trekken steeds meer activiteiten naar zich toe, waarmee de kleinschalige voorzieningen op het lokale niveau hun klantenkring zien uitdunnen. Hierdoor heeft een plattelandsbewoner met lange afstanden te maken. De auto speelt een belangrijke rol bij deze ontwikkeling. Doordat in de afgelopen decennia steeds meer mensen de beschikking kregen over een auto, maakten ze minder gebruik van lokale voorzieningen. Nu veel daarvan zijn verdwenen, zijn plattelandsbewoners afhankelijk geworden van de auto. Wie geen auto kan rijden of betalen, komt wellicht voor grote praktische problemen te staan in het dagelijkse leven en ook eenzaamheid zou op de loer liggen.

Ten derde wordt soms gevreesd voor de effecten van het losser worden van de sociale samenhang op het platteland. Hoewel het beeld nog bestaat dat de lokale gemeenschap op het platteland een sterk sociaal vangnet vormt, zijn de omgangsvormen dusdanig vrijblijvend geworden dat het de vraag is of plattelandsbewoners zich nog wel verantwoordelijk voelen voor hulpbehoevende medebewoners. Juist omdat de wederzijdse afhankelijkheid relatief groot is wanneer iemand weinig burens heeft en voorzieningen ver weg zijn, is deze vangnetfunctie wel van groot belang voor de leefbaarheid van het platteland voor kwetsbare groepen. Toch kwam uit onderzoek naar voren dat binnen landelijke lokale gemeenschappen niet meer informele steun wordt uitgewisseld dan in de stad (Mollenhorst et al. 2005; De Boer et al. 2005). Wel wordt gevonden dat plattelanders vaker steun ontvangen van familieleden en stedelingen vaker van vrienden of kennissen.

In dit hoofdstuk schetsen we een beeld van de leefbaarheid op het platteland. Leefbaarheid is een eigenschap van de leefomgeving en zou in principe in objectieve

kenmerken van deze omgeving vast te leggen zijn. Zo gelden overlast en criminaliteit als bedreiging van de leefbaarheid en kunnen gegevens hierover dus als indicator van de leefbaarheid gelden. Voor lang niet alle objectieve kenmerken is precies duidelijk op welke manier ze bijdragen aan de leefbaarheid van een omgeving; deze bijdragen zouden dus best kunnen verschillen tussen de stad en het platteland. De aanwezigheid van voorzieningen bijvoorbeeld geldt op het platteland als kostbaar goed, maar wordt in een stedelijke omgeving gebruikt als negatieve indicator omdat winkelcentra en scholen kunnen fungeren als verzamelplekken van overlast veroorzakende jongeren (Marlet en Woerkens 2007). Als graadmeter van de leefbaarheid van de leefomgeving geven wij hier dus de voorkeur aan de subjectieve beleving door bewoners (Leidelmeier et al. 2008).

We brengen allereerst de eventuele problemen in kaart die mensen ondervinden met vervoer (§ 3.1), een vermeend pijnpunt van het plattellandsleven. Ten tweede gaan we in op behoefte aan zorg, het ontvangen van informele zorg en problemen bij het bereiken van zorg (§ 3.2). Vervolgens bespreken we het voorkomen van eenzaamheid (§ 3.3), bezorgdheid over veiligheid in het algemeen en de bereikbaarheid van hulpdiensten in acute noodsituaties in het bijzonder (§ 3.4) en inventariseren we het algemene welbevinden van mensen aan de hand van hun tevredenheid met de woonomgeving en ervaren geluk (§ 3.5). In deze paragrafen wordt telkens een beschrijving gegeven van de verschillen tussen 'de' stad en 'het' platteland. In paragraaf 3.6 wordt vervolgens ingegaan op de variatie binnen het platteland. We onderscheiden hierbij het gesloten platteland, het dorpse platteland, het woonplatteland, het elitaire platteland en het stedelijke platteland (zie hoofdstuk 2) en gaan in op verschillen tussen sociale groepen.

3.1 Problemen met vervoer

Op het platteland zijn de afstanden lang. Desgevraagd noemen plattellandsbewoners het schrale voorzieningenniveau en de daarmee samenhangende slechte bereikbaarheid dan ook als grootste minpunt van het leven op het platteland (Simon et al. 2007). Of een plattelander naar zijn werk gaat, boodschappen gaat doen of naar school gaat, hij verplaatst zich gemiddeld een paar kilometer meer dan een stedeling. Alleen voor uitstapjes in de vrije tijd leggen beide groepen gemiddeld dezelfde afstand af: iets meer dan 12 kilometer. In totaal legt een plattelander gemiddeld 38,3 kilometer af per dag, een stedeling 33,6 kilometer. Toch doen plattellandsbewoners maar een halve minuut langer over deze afstand, want ze nemen vaker dan stedelingen de auto, die op het platteland ook nog eens sneller is dan in de stad. Problematisch lijkt de situatie van plattellandsbewoners die geen beschikking hebben over een auto in het eigen huishouden. Zij reizen gemiddeld maar 11 kilometer per dag, terwijl plattelanders met een auto 40 kilometer afleggen (Harms 2008).

3.1.1 Boodschappen doen en winkelen

Om de ervaren vervoersproblemen in kaart te brengen is allereerst gevraagd in hoeverre mensen problemen ondervinden bij het in huis krijgen van boodschappen en in hoeverre ze het als probleem ervaren als ze ver moeten reizen 'om bij een bepaalde winkel te komen, bijvoorbeeld een leuke kledingwinkel of speciaalzaak'. In tabel 3.1 is te zien dat een kleine 10% van de Nederlanders af en toe of vaak problemen ervaart bij het in huis krijgen van boodschappen, respectievelijk bij het bereiken van een speciaalzaak. Wat de dagelijkse boodschappen betreft is hierin geen verschil tussen stedelingen en plattelanders. Wel geven plattelanders aan wat vaker problemen te hebben bij het bereiken van een speciaalzaak. Dit past in het beeld dat werd geschetst in hoofdstuk 2. Veel plattelandsbewoners hebben wel een supermarkt en een bakker in de buurt, maar meer gespecialiseerde en smaakgevoelige winkels zijn, buiten de stad, voorbehouden aan het dorpse platteland.

Tabel 3.1

Problemen met en hulp bij boodschappen doen en winkelen (in procenten)

	Nederland	stad	platteland	N
ervaart problemen om boodschappen thuis te krijgen ^a	7,1	7,4	6,4	2046
ervaart problemen met reizen naar een speciaalzaak ^a	9,8	8,5	12,2*	2045
laat wel eens boodschappen meenemen door				2051
een gezinslid	50,2	49,6	51,4	
een ander familielid	21,7	21,8	21,6	
een buur of buurtgenoot	7,7	7,8	7,4	
een vriend of kennis	9,0	9,9	7,4**	
de bezorgdienst van een winkelketen	2,7	2,8	2,5	
de bezorgdienst van een lokale winkel	3,2	2,4	4,7*	
de bezorgdienst van een restaurant	15,6	18,2	11,1**	
de koerier van een postorderbedrijf of webwinkel	36,3	34,8	38,9*	
iemand anders (bv. betaalde hulp)	1,9	2,2	1,5	
bestelt bij een postorderbedrijf of webwinkel				
en ervaart geen problemen met reizen naar winkels	35,7	34,9	37,2	1820
en ervaart wel problemen met reizen naar winkels	42,2	34,1	52,1*	225

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$.

a Percentages van respondenten die 'af en toe' of 'vaak' het desbetreffende probleem ondervinden.

Bron: SCP (NOP'07)

Vervolgens kijken we naar de hulp die mensen krijgen bij het in huis halen van boodschappen en we zien dat het vooral gezinsleden zijn die wel eens een boodschap voor iemand meenemen. Verder krijgt een op de vijf Nederlanders wel eens boodschappen meegebracht door een familielid van buiten het eigen gezin. Buren schieten hierbij al veel minder vaak te hulp. Het valt op dat deze percentages nauwelijks verschil-

len tussen stedelingen en plattelandsbewoners. Het enige verschil is in overeenstemming met het heersende beeld (zie Fischer 1982): iets meer stedelingen dan plattelanders krijgen wel eens hulp van vrienden en kennissen bij het in huis halen van de boodschappen.

Een andere manier om de dagelijkse boodschappen of andere spullen thuis te krijgen is het te laten bezorgen. De veruit meest populaire vorm van thuisbezorging blijkt het bestellen bij een postorderbedrijf of webwinkel: ruim een derde van de Nederlandse bevolking doet dit wel eens en plattelandsbewoners iets vaker dan stedelingen. Tabel 3.1 laat ook zien dat deze vorm van bezorging een oplossing is voor plattelandsbewoners die moeilijkheden ervaren om diverse winkels te bereiken. Van de plattelanders die hierbij geen problemen ervaren, bestelt 37% wel eens iets via een postorderbedrijf of webwinkel, terwijl van degenen die hierbij wel problemen ervaren 52% wel eens op een dergelijke wijze iets bestelt. Bij stedelingen is deze vorm van thuisbezorging niet gerelateerd aan het ervaren van vervoersproblemen. Verder laat 15% van de Nederlanders wel eens eten thuisbezorgen door een restaurant. Plattelandsbewoners doen dit minder vaak dan stedelingen, vermoedelijk doordat de mogelijkheden op dit gebied op veel plekken op het platteland beperkter zijn.

3.1.2 Zelf ergens komen

Om een bredere blik te krijgen op mogelijke vervoersproblemen is verder gevraagd naar de problemen die mensen ervaren om zelf ergens te komen. Tabel 3.2 geeft aan dat ruim 20% van de Nederlanders af en toe of vaak moeite heeft om zelf ergens te komen, duidelijk meer dan het aantal mensen dat moeite heeft met het bereiken van winkels. Toch leidt dit bij slechts 8% van de Nederlanders wel eens tot het afzeggen van afspraken. Opvallend is dat meer stedelingen dan plattelanders aangeven moeite te hebben om ergens te komen.

Verder zien we dat een op de vier Nederlanders problemen ervaart met het openbaar vervoer, en ook op dit punt ervaren plattelandsbewoners minder problemen dan stedelingen. Aan de kwaliteit van het openbaar vervoer kan het niet liggen. De gemiddelde stedeling loopt bijvoorbeeld 209 meter naar de dichtstbijzijnde bushalte; voor de plattelander is dit 425 meter en bij die halte komen ook nog eens beduidend minder bussen dan bij een halte in de stad (Harms 2008). Plattelanders oordelen dan ook zeker negatiever over het openbaar vervoer dan stedelingen: niet minder dan 55% van de plattelanders acht het openbaar vervoer zeer ongeschikt voor het woon-werkverkeer versus 30% van de stedelingen (Harms 2008). De reden dat de meeste plattelanders weinig problemen ervaren met het openbaar vervoer is waarschijnlijk dan ook dat ze er simpelweg maar zelden gebruik van maken.

Of men problemen ervaart met het eigen vervoer of niet, veel Nederlanders accepteren wel eens een lift van iemand anders. Ook deze hulp wordt het vaakst geleverd door gezinsleden of familieleden van buiten het gezin. Op vrienden en kennissen wordt minder vaak een beroep gedaan en op burens het minst. Stedelingen doen, net

als bij de hulp met boodschappen, wat vaker dan plattelanders een beroep op vrienden en kennissen.

Uit tabel 3.2 blijkt ook het grote belang van de auto op het platteland: van de plattelanders die over een auto beschikken ervaart maar 15% wel eens problemen om ergens te komen; van de plattelanders die niet over een auto beschikken ervaart ruim 46% vervoersproblemen. Voor stedelingen is de invloed van het beschikken over een auto veel minder groot. Zowel op het platteland als in de stad kunnen mensen zonder auto wel vaker rekenen op een lift van familie, burens, vrienden of kennissen, dan mensen met een auto.

Tabel 3.2

Eigen vervoer (in procenten)

	Nederland	stad	platteland	N
ervaart problemen om ergens te komen ^a	20,6	22,6	17,2**	2048
zegt wel eens een afspraak af omdat er geen vervoer is ^a	7,9	8,7	6,4	2049
ervaart problemen met het openbaar vervoer ^a	25,3	27,8	20,9**	1988
heeft beschikking over een auto (in het huishouden)	85,4	80,9	93,2**	2051
heeft een rijbewijs	81,4	78,3	86,8**	2051
wordt wel eens gebracht/gehaald door				2051
een gezinslid	43,6	42,3	45,8	
een ander familielid	34,3	35,9	31,5	
een buur of buurtgenoot	7,7	6,7	9,6	
een vriend of kennis	24,5	25,0	23,6*	
iemand anders	9,5	9,5	9,5	
ervaart problemen om ergens te komen ^a				
en heeft geen beschikking over een auto	35,0	32,5	46,7*	330
en heeft wel beschikking over een auto	18,2	20,3	15,0**	1718
wordt wel eens gebracht/gehaald door familie, buur, vriend of kennis	47,6	48,9	45,5*	2051
en heeft geen beschikking over een auto	72,7	72,7	72,5	333
en heeft wel beschikking over een auto	43,4	43,2	43,5	1718

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$.

a Percentages van respondenten die 'af en toe' of 'vaak' het desbetreffende probleem ondervinden.

Bron: SCP (NOP'07)

3.1.3 Hulp bij vervoer van kinderen

Het vervoer van jonge kinderen is doorgaans geen probleem. Minder dan 10% van de Nederlanders met kinderen die naar de peuterspeelzaal, het kinderdagverblijf of de basisschool gaan, geeft aan dat het brengen en halen van hun kinderen problemen oplevert.

Formele vormen van kinderopvang zijn op het platteland minder vaak te vinden binnen een bereisbare afstand dan in de stad (Adolfsen et al. 2006). Dit zien we ook terug in de afstanden die respondenten af moeten leggen naar de kinderopvang, de basisschool en het voortgezet onderwijs (tabel 3.3). Toch leidt het vervoer van kinderen naar een peuterspeelzaal of kinderdagverblijf op het platteland niet tot meer problemen dan in de stad.

Echte problemen beginnen pas wanneer kinderen naar het voortgezet onderwijs gaan. Bijna 23% van de Nederlanders met kinderen in die leeftijd geeft aan dat het reizen naar school problemen oplevert. Maar ook hierin bestaan geen verschillen tussen stad en platteland. Ook in de manier waarop de kinderen en jongeren naar school gaan, bestaan nauwelijks verschillen. Als de kinderen door iemand naar school worden gebracht, is dat in veruit de meeste gevallen een vader, moeder of een ander gezinslid. In nog geen 2% van de gevallen brengt iemand van buiten het gezin het kind. Informele hulp in de vorm van het naar school brengen van andermans kinderen komt dus zelden voor, ook op het platteland.

Tabel 3.3

Vervoer van kinderen (in procenten en absolute aantallen)

	Nederland	stad	platteland	N
ervaart problemen bij vervoer van kinderen naar ^a				
kinderdagverblijf/peuterspeelzaal	9,2	11,5	4,7	100
basisschool	6,6	6,9	6,2	330
voortgezet onderwijs	22,6	22,1	23,3	294
gemiddelde afstand (in km) tot				
kinderdagverblijf/peuterspeelzaal	1,9	1,4	3,0	100
basisschool	1,6	1,2	2,1*	330
voortgezet onderwijs	14,2	13,4	15,4	294
laat kinderen brengen/halen door:				588
niemand (gaat zelfstandig)	49,4	46,2	54,2	
een gezinslid	46,7	49,7	42,2	
openbaar vervoer	15,9	17,1	14,0	
iemand anders ^b	1,6	1,1	2,3	

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$.

a Percentages van respondenten die 'af en toe' of 'vaak' het desbetreffende probleem ondervinden.

b D.w.z. door een familielid (excl. gezinsleden), een ouder van een ander kind, een buur of buurtgenoot, een vriend, een kennis, door georganiseerd vervoer (taxibusje, e.d.) of door iemand anders.

Bron: SCP (NOP'07)

Kortom, het bereiken van speciale winkels, zoals kledingzaken, ervaren plattelanders iets vaker als probleem dan stedelingen, maar in het algemeen levert vervoer

voor hen geen grotere problemen op. De omstandigheden die voor vervoersproblemen zorgen in de stad, zoals parkeerproblemen, files en vertragingen in het openbaar vervoer, lijken dus niet onder te doen voor de lange afstanden en het schrale aanbod van openbaar vervoer op het platteland, althans in de beleving. Mogelijk speelt hierbij mee dat plattelandsbewoners zich op dit punt schikken in hun lot en beperkingen als gevolg van vervoersproblemen eerder accepteren als logische consequentie van hun woonplek (Simon et al. 2007).

3.2 Gezondheid en zorg

Veel Nederlanders zijn positief over hun gezondheid: bijna 87% vindt de eigen gezondheid goed tot uitstekend. Dit ondanks het feit dat ruim 23% aangeeft in het dagelijkse leven te worden belemmerd door een lichte of zware handicap. Tabel 3.4 laat ook zien dat er nauwelijks verschillen bestaan tussen de gezondheid van plattelanders en stedelingen. Dit lijkt af te wijken van de eerder gerapporteerde conclusie dat plattelanders gezonder zijn dan stedelingen (Steenbekkers et al. 2006). De verklaring voor de discrepantie is dat de eerdere uitspraak was gebaseerd op een beduidend groter aantal respondenten, waardoor het kleine verschil toen wel significant was. Het verschil in de hoogte van de percentages komt overigens door afwijkende antwoordcategorieën.

Verder heeft 75% in het afgelopen jaar een huisarts bezocht (hetzij voor zichzelf, hetzij voor een gezinslid), heeft zo'n 50% een specialist in een ziekenhuis bezocht en heeft ruim 31% een andere zorgverlener (zoals een fysiotherapeut) geraadpleegd. Voor de vele mensen die een bezoek brengen aan een huisarts, medisch specialist of andere zorgverlener levert het vervoer maar weinig problemen op. Hoewel dergelijke zorgverleners op het platteland duidelijk minder vaak in het eigen postcodegebied aanwezig zijn, geven minder plattelandsbewoners aan dat ze problemen ervaren bij het bereiken van deze zorgverleners dan stedelingen. Ook hier wordt dus weersproken dat vervoer een plattelandsprobleem zou zijn. Dat plattelanders op dit punt zelfs een voordeel lijken te hebben zou kunnen komen door de grotere autodichtheid op het platteland en de goede bereikbaarheid van zorgverleners met dit vervoersmiddel. Voor wie ziek is, levert het openbaar vervoer tenslotte weinig comfort.

Wie zorg nodig heeft, is erg afhankelijk van zijn omgeving. In de tweede helft van tabel 3.4 laten we zien in welke mate mensen thuis- en mantelzorg nodig hebben, in welke mate ze dit ook daadwerkelijk hebben gekregen, en door wie eventuele zorg is geleverd. Uit deze gegevens komt naar voren dat in de meeste gevallen waarin zorg wordt verleend, dit wordt gedaan door een professionele instelling (zoals thuiszorg, Tafeltje Dekje of zorg vanuit een serviceflat), door een particuliere hulp of door een vrijwilliger van een instantie. Als sprake is van mantelzorg wordt dit in de meeste gevallen verzorgd door een gezinslid of een ander familielid. Buren, vrienden of kennissen leveren zelden mantelzorg. Van de plattelandsbewoners die mantelzorg ontvingen kreeg een iets groter deel zorg van buiten het gezin, maar deze verschillen zijn niet significant. Ook hier wordt dus vooralsnog geen overtuigende ondersteu-

ning gevonden voor het beeld dat de lokale gemeenschap op het platteland meer als sociaal vangnet zou functioneren dat die in de stad.

Tabel 3.4

Gezondheid, bezoeken van zorgverleners, en thuis- en mantelzorg (in procenten)

	Nederland	stad	platteland	N
ervaren eigen gezondheid (goed, zeer goed, uitstekend)	86,9	85,9	88,8	2049
personen met een lichte of sterk belemmerende handicap	23,7	22,9	25,0	2045
heeft huisarts bezocht ^a	74,7	74,5	75,1	2044
huisarts in postcodegebied aanwezig	89,3	94,5	80,2**	2051
ervaart problemen met bezoeken huisarts ^b	2,1	2,7	1,1*	1539
heeft medisch specialist in ziekenhuis bezocht ^a	50,8	49,0	54,0*	2045
ziekenhuis in postcodegebied aanwezig	7,6	10,3	3,0**	2051
ervaart problemen met bezoeken ziekenhuis ^b	6,5	7,5	5,0	1085
heeft andere zorgverlener bezocht ^a	31,4	30,7	32,5	2044
ten minste één specialist in postcodegebied aanwezig	43,8	55,2	24,0**	2051
ervaart problemen met bezoeken andere zorgverlener ^b	6,1	8,4	2,3**	652
had afgelopen jaar thuis-/mantelzorg nodig	13,1	13,7	12,1	2046
heeft voldoende zorg aan huis gekregen ^c	56,3	55,4	58,1	309
kreeg zorg aan huis, maar onvoldoende ^c	6,0	4,2	9,3	
had zorg nodig, maar kreeg niets ^c	37,6	40,2	32,4	
kreeg thuis-/mantelzorg geleverd door				
gezinslid of huisgenoot	14,7	15,3	13,6	212
familie	12,4	7,4	21,0	
buur of buurtgenoot	1,6	0,7	3,2	
vriend of kennis	2,5	1,7	3,8	
instelling voor verpleging of verzorging, particuliere hulp, vrijwilliger van instantie of anders	83,7	84,2	82,8	

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$.

a Voor zichzelf of voor een gezinslid.

b Percentages van respondenten die 'af en toe' of 'vaak' het desbetreffende probleem ondervinden.

c Percentages van respondenten die aangeven thuis-/mantelzorg nodig te hebben.

Bron: SCP (NOP'07); ABF Research (WMD'06)

3.3 Eenzaamheid

Een hechte lokale gemeenschap zorgt niet alleen voor informele hulp en zorg, maar ook voor gezelligheid en het gevoel ergens bij te horen. Eerder onderzoek wees uit dat eenzaamheid op het platteland minder voorkomt dan in de stad, althans onder ouderen (Thomése 2007). Toch is ook de eenzaamheid op het platteland een bron van zorg. Door het teruglopende voorzieningenaanbod zou de sociale infrastructuur worden aangetast. Mensen die weinig buiten het dorp komen zouden minder gele-

genheid hebben tot contact en kunnen vereenzamen. Deze vrees is een belangrijke motivatie achter beleidsinspanningen om bijvoorbeeld een dorpshuis te openen of een winkel in stand te houden.

We zien dat 11% van de Nederlanders aangeeft zich wel eens eenzaam te voelen. Dit percentage ligt dicht bij het voorkomen van 'sterke eenzaamheid', waar 10% van de Nederlanders mee kampt (Van Tilburg 2007). Vijftien procent geeft aan wel eens behoefte te voelen aan meer gezelschap. Dit item lijkt dus een mildere vorm van eenzaamheid te meten. Tabel 3.5 laat zien dat plattelandsbewoners in het algemeen duidelijk minder eenzaamheid ervaren dan stedelingen: minder plattelanders voelen zich eenzaam en minder plattelanders geven aan wel eens behoefte te hebben aan meer contact.

Tabel 3.5

Ervaren eenzaamheid (in procenten)

	Nederlanders totaal	stedelingen	plattelanders
wel eens eenzaam	10,8	14,6	8,7**
wel eens behoefte aan meer gezelschap	15,0	17,8	13,5*

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$ in bivariate analyse (chi-kwadraat) (tweezijdig).

Bron: SCP (NOP'07)

3.4 Bezorgdheid

Uit eerder onderzoek is al gebleken dat plattelanders zich meestal veiliger voelen dan stedelingen. Dit gevoel hangt samen met hun lagere kans om slachtoffer te worden van een delict (Oppelaar en Wittebrood 2007), maar onveiligheidsgevoel is ook afhankelijk van de sociale samenhang in de buurt (Wittebrood en Van Dijk 2006). Hoewel plattelandsbewoners dus een sterker algemeen gevoel van veiligheid lijken te hebben kunnen er specifieke risico's zijn die hen meer zorgen baren dan stedelingen. Een mogelijke bron van ongerustheid, die vooral relevant zou kunnen zijn voor plattelanders, is de bereikbaarheid van en voor hulpdiensten in geval van nood. Brandweerwagens moeten vaak uit andere dorpen komen en de dichtstbijzijnde huisartsen- of de eerstehulp post kan verontrustend ver zijn. Om ook deze vorm van bezorgdheid in beeld te brengen werd zowel gevraagd naar het algemene gevoel van onveiligheid als naar de specifieke bezorgdheid over bereikbaarheid van hulpdiensten, die in noodgevallen het verschil kunnen maken tussen leven of dood.

Tabel 3.6

Ervaren veiligheid en bezorgdheid over de bereikbaarheid van hulpdiensten (in procenten)

	Nederlanders totaal	stedelingen	plattelanders
wel eens onveilig gevoel op straat	15,2	23,8	10,6**
wel eens onveilig gevoel thuis	4,9	7,8	3,4**
wel eens bezorgd dat politie of brandweer te laat is	13,5	14,5	12,9
wel eens bezorgd over bereikbaarheid eerste hulp	17,0	13,8	18,8**

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$ in bivariate analyse (chi-kwadraat) (tweezijdig).

Bron: SCP (NOP'07)

Tabel 3.6 bevestigt dat bewoners van het platteland zich doorgaans veiliger voelen dan stedelingen. Bijna een op de vier stedelingen voelt zich wel eens onveilig op straat. Onder plattelanders is dit aandeel maar de helft hiervan. In het eigen huis voelen mensen zich duidelijk veiliger, maar ook hier geldt dat het aandeel stedelingen dat zich wel eens onveilig voelt in zijn eigen huis ruim twee keer zo groot als onder plattelanders.

Uit tabel 3.6 blijkt ook dat het veilige gevoel van plattelandsbewoners niet voor alle domeinen van het leven geldt. Over de bereikbaarheid van de eerste hulp zijn plattelandsbewoners bezorgder dan stedelingen. Hier maken meer mensen zich bezorgd over dan over de vraag of de politie of brandweer wel op tijd is. Voor stedelingen ligt dat anders. Misschien kunnen stedelingen, met hun hoge kans slachtoffer te worden van een delict, zich beter voorstellen dat ze een politieagent dringend nodig hebben dan plattelanders.

3.5 Algemeen welbevinden

Tot slot worden twee indicatoren van leefbaarheid besproken, die niet gericht zijn op problemen en daarmee algemener zijn dan de tot nu toe besproken variabelen: tevredenheid met de woonomgeving en geluk. Een belangrijk voordeel van wonen op het platteland is de ruimte en het groen. De aantrekkelijke omgeving is een belangrijk positief aspect van de leefbaarheid en zal vermoedelijk zijn weerslag vinden in tevredenheid van bewoners met hun woonomgeving. Tegelijkertijd worden in een deel van de stedelijke woonwijken grote problemen geconstateerd, zoals verloedering en overlast van jongeren, die op het platteland vooralsnog beperkt lijken. Tevredenheid met de woonomgeving werd gemeten met een simpel item: 'Hoe tevreden bent u met de woonomgeving?' Ten tweede werd geluk gemeten, met de vraag: 'Voelt u zich over het algemeen gelukkig?'

We zien dat van alle Nederlanders het overgrote deel tevreden is met de woonomgeving. Onder plattelanders is deze tevredenheid nog eens duidelijk hoger dan onder stedelingen. We zien dat nog meer mensen zich gelukkig voelen. Plattelanders

voelen zich iets gelukkiger, maar aan de gewogen gemiddelden zien we dat dit verschil maar heel klein is (tabel 3.7).

Tabel 3.7

Ervaren veiligheid en bezorgdheid over de bereikbaarheid van hulpdiensten (in procenten)

	Nederlanders totaal	stedelingen	plattelanders
tevredenheid met de woonomgeving ^a	85	81	91**
geluk ^b	92	92	93*

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$ in bivariate analyse (chi-kwadraat) (tweezijdig).

a Percentage dat aangeeft 'tevreden' of 'zeer tevreden' te zijn met de woonomgeving.

b Percentage dat aangeeft zich over het algemeen 'gelukkig' of 'zeer gelukkig' te voelen.

Bron: SCP (NOP'07)

3.6 Leefbaarheid vergeleken binnen het platteland

Tot zover werden verschillen en overeenkomsten besproken tussen de twee grove categorieën van de stad en het platteland. Nu zal worden geprobeerd verschillen binnen het platteland aan het licht te brengen. We zullen hiertoe een aantal variabelen met betrekking tot de hiervoor besproken thema's onderwerpen aan een multivariate analyse. Deze paragraaf is, evenals de paragrafen 4.5 en 5.8, gebaseerd op drie modellen per variabele. De precieze resultaten van deze analyses zijn na te lezen in de tabellen van bijlage B (te vinden via www.scp.nl bij de desbetreffende publicatie). In het eerste model wordt simpelweg gekeken naar de verschillen tussen de bewoners van de zes leefomgevingen: de stad en de vijf typen platteland (model I). In de tabellen wordt telkens de stad als referentiecategorie gerapporteerd, maar om de verschillen tussen elk paar van leefomgevingen te toetsen, werden de analyses met verschillende referentiecategorieën herhaald.

Eventueel gevonden verschillen kunnen grofweg twee oorzaken hebben: ze kunnen voortkomen uit verschillen in de leefomgeving (context) of uit verschillen in de individuele kenmerken van de populatie (compositie). Van de eerste oorzaak zou bijvoorbeeld sprake zijn wanneer we zouden vinden dat bewoners van het elitaire platteland minder vervoersproblemen hebben omdat ze over het algemeen vaker over een auto beschikken en omdat ze minder vaak slecht ter been zijn. Wanneer bewoners met dezelfde individuele kenmerken meer of minder vervoersproblemen hebben, kunnen we zeggen dat het veroorzaakt wordt door kenmerken van de leefomgeving, bijvoorbeeld de hoeveelheid files of het aanbod van openbaar vervoer.

Om de twee verklaringen van elkaar te kunnen scheiden wordt in het tweede model dan ook een reeks individuele kenmerken toegevoegd. Deze kenmerken hebben onder meer betrekking op sekse, leeftijd, gezinssamenstelling, opleidingsniveau, het al dan niet hebben van een baan, en religieuze affiliatie. Verder wordt onderscheid gemaakt tussen bewoners op basis van hun herkomst. We onderschei-

den in dit opzicht ten eerste autochtonen, westerse allochtonen en niet-westerse allochtonen en ten tweede oorspronkelijke bewoners (geboren en getogen in hun woonplaats), oudkomers, (langer dan vijf jaar geleden naar de woonplaats verhuisd) en nieuwkomers (korter dan vijf jaar geleden in hun huidige woonplaats komen wonen). Verder onderscheiden we de autolozen (degenen die geen rijbewijs hebben en niet over een auto in hun huishouden beschikken) van de automobielen (degenen die wel een rijbewijs of auto in hun huishouden hebben) en, tot slot, degenen zonder lichamelijke belemmering van degenen die aangeven een lichte belemmering te hebben en degenen die aangeven met een zware lichamelijke belemmering te kampen. In tabel A.3 in bijlage A worden de gemiddelde scores weergegeven van de verschillende typen plattelandsgebieden. Zoals al bleek in hoofdstuk 2 worden de verschillende typen platteland gekenmerkt door een eigen bevolkingssamenstelling.

Dit model wordt ten eerste gerapporteerd met alleen de plattelandsbewoners in de analyse (model 2). Dit model biedt zicht op de sociale groepen die op het platteland als kwetsbaar kunnen worden beschouwd. Vervolgens wordt het model gerapporteerd met alle respondenten in de analyse (model 3). De vergelijking tussen dit model en model 1 laat zien in hoeverre verschillen tussen de stad en de verschillende typen platteland toe te schrijven zijn aan de compositie van de bevolking. Bovendien biedt de vergelijking tussen model 2 en 3 enig zicht op verschillen tussen stad en platteland in welke groepen kwetsbaar zijn. Overigens worden in de bijlage ook een vierde en vijfde model gerapporteerd; die modellen komen aan de orde in hoofdstuk 6.

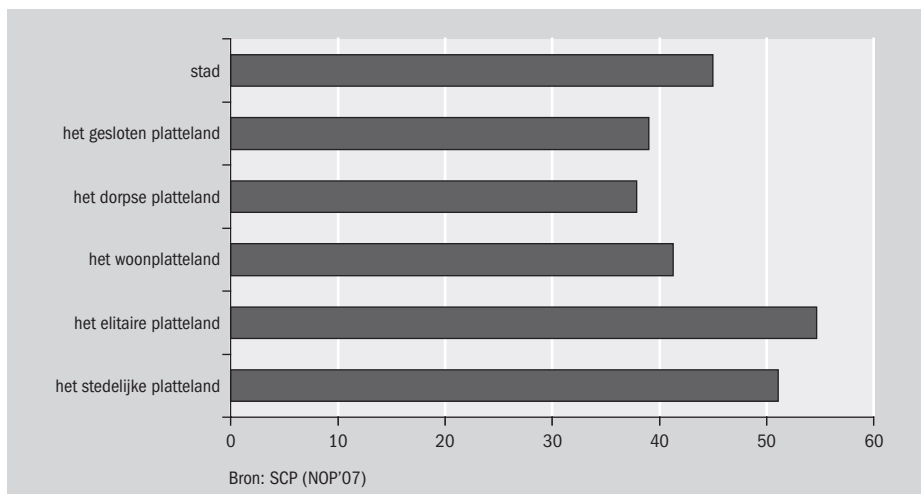
3.6.1 Verschillen tussen typen leefomgeving

Om verschillen in vervoersproblemen in beeld te brengen werd een variabele samengesteld uit vier eerder besproken items. Iedereen die aan had gegeven 'af en toe' of 'vaak' problemen te ervaren om zelf ergens te komen, bij het in huis halen van boodschappen, of met het vervoer naar een speciaalzaak en/of die wel eens een afspraak had moeten afzeggen in verband met een vervoersprobleem, kreeg op deze variabele een 1; iedereen die nooit met een dergelijke situatie had gekampt een 0.

We zien dat de plattelandstypen niet consistent van de stad verschillen. De bewoners van het gesloten platteland en het dorpse platteland ervaren minder vervoersproblemen dan stadsbewoners. De bewoners van het elitaire platteland ervaren juist, net als stedelingen, meer problemen dan de bewoners van het gesloten en dorpse platteland. De gewogen gemiddelden per type leefomgeving zijn weergegeven in figuur 3.1.

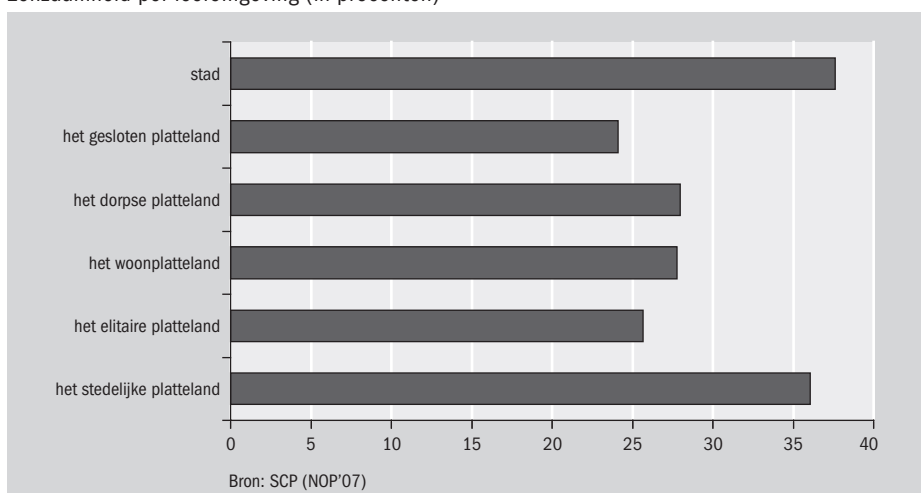
Mogelijk combineert het elitaire platteland op het vlak van mobiliteit de nadelen van het platteland met de nadelen van stedelijk gebied. Plattelanders leggen grote afstanden af, maar stedelingen hebben te maken met veel onzekere factoren. In het openbaar vervoer komen vertragingen nogal eens voor en in de binnensteden liggen verkeersopstoppen op de loer en is het niet altijd makkelijk een parkeerplek te vinden, om maar te zwijgen van de fileproblemen, die binnen en rond de Randstad nog altijd het hevigst zijn. Bewoners van het elitaire platteland moeten langere afstanden afleggen dan stedelingen, maar moeten ook rekening houden met files.

Figuur 3.1
Vervoersproblemen per leefomgeving (in procenten)

Om beter zicht te krijgen op de verschillen in eenzaamheid tussen de typen leefomgeving werden de twee eerder gebruikte items gecombineerd tot één variabele. Iedereen die aangeeft zich 'af en toe' of 'vaak' eenzaam te voelen en/of 'af en toe' of 'vaak' behoefte te hebben aan meer gezelschap krijgt een 1 en alle anderen een 0. Het stedelijke platteland vormt de uitzondering op de regel dat eenzaamheid op het platteland minder vaak voorkomt dan in de stad; eenzaamheid komt hier dan ook meer voor dan op het gesloten platteland. Figuur 3.2 laat de gewogen gemiddelden zien.

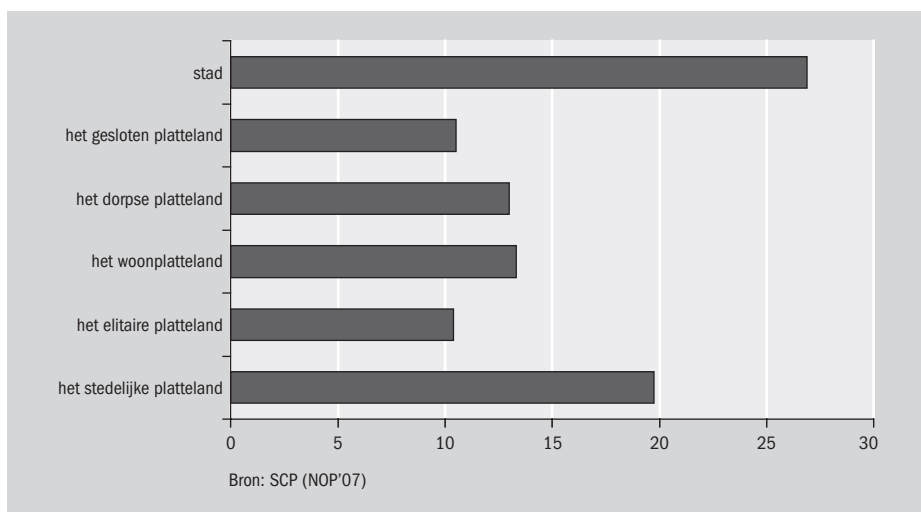
Figuur 3.2
Eenzaamheid per leefomgeving (in procenten)

Ook met betrekking tot het onveiligheidsgevoel nemen we de twee items samen. De respondenten die aangeven zich ‘af en toe’ of ‘vaak’ onveilig te voelen op straat en/of in het eigen huis krijgen een 1 en anderen krijgen een 0. We zien een zelfde patroon als bij de analyses van eenzaamheid. Zoals figuur 3.3 illustreert voelen de bewoners van alle typen platteland zich veiliger dan stedelingen, met uitzondering van de bewoners van het stedelijke platteland. Zij voelen zich dan ook onveiliger dan de bewoners van het gesloten en dorpse platteland.

Figuur 3.3

Onveiligheidsgevoel per leefomgeving (in procenten)

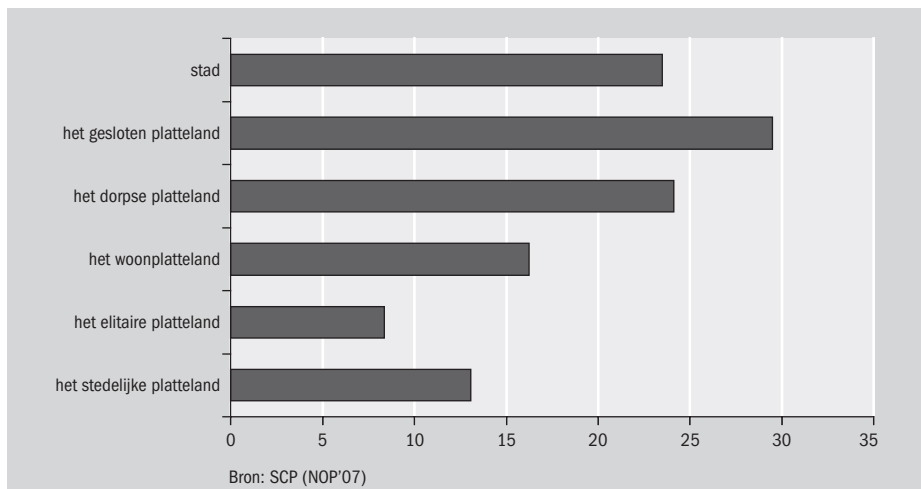

Ook bij de score voor *bezorgdheid over de bereikbaarheid van hulpdiensten* combineren we twee items. De respondenten die aangeven zich ‘af en toe’ of ‘vaak’ bezorgd te maken over het bereiken van de eerste hulp en/of het bereikt worden door de brandweer of politie krijgen een 1 en anderen krijgen een 0. We zien hier weer een heel ander patroon. Bewoners van het gesloten platteland maken zich bezorgder dan de bewoners van het elitaire en stedelijke platteland en de bewoners van het dorpse platteland maken zich bezorgder dan die van het elitaire platteland. De bezorgdheid van stedelingen bevindt zich tussen deze uitersten. De gewogen gemiddelden zijn weergegeven in figuur 3.4.

De grote bezorgdheid op het gesloten platteland is begrijpelijk. Deze kleine dorpen zijn relatief afgelegen en hulpdiensten zullen vaak van elders moeten komen. De lage bezorgdheid op het elitaire platteland is opmerkelijker. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat beide gebieden vaak aan de randen liggen van steden, waar zich ook vaak hulpdiensten bevinden.

Figuur 3.4

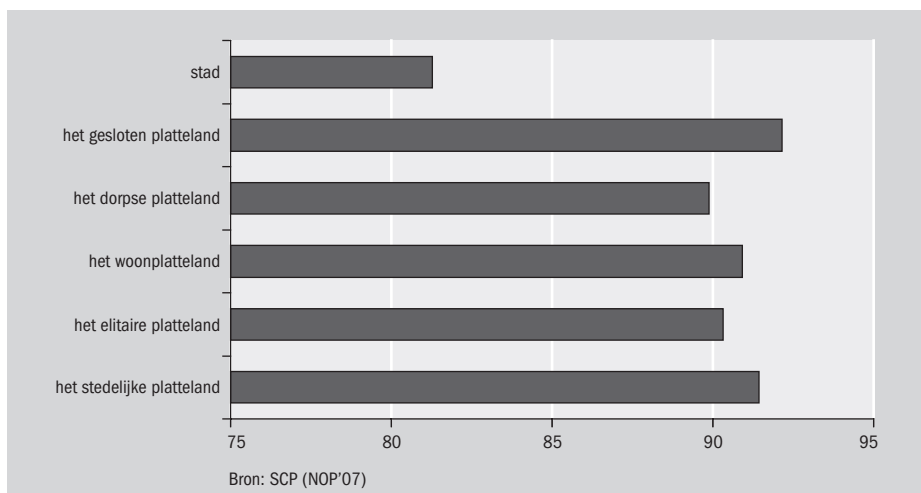
Bezorgdheid over de bereikbaarheid van hulpdiensten, per leefomgeving (in procenten)

Voor de tevredenheid met de woonomgeving is gebruikgemaakt van het eerder besproken item 'Hoe tevreden bent u met de woonomgeving?'. Op het gesloten platteland, het dorpse platteland en het woonplatteland zijn bewoners significant meer tevreden met hun woonomgeving dan in de stad. Binnen het platteland zijn de bewoners van het gesloten platteland tevredener dan die van het stedelijke platteland. In figuur 3.5 zien we echter aan de gewogen gemiddelden dat de verschillen binnen het platteland marginaal zijn.

Figuur 3.5

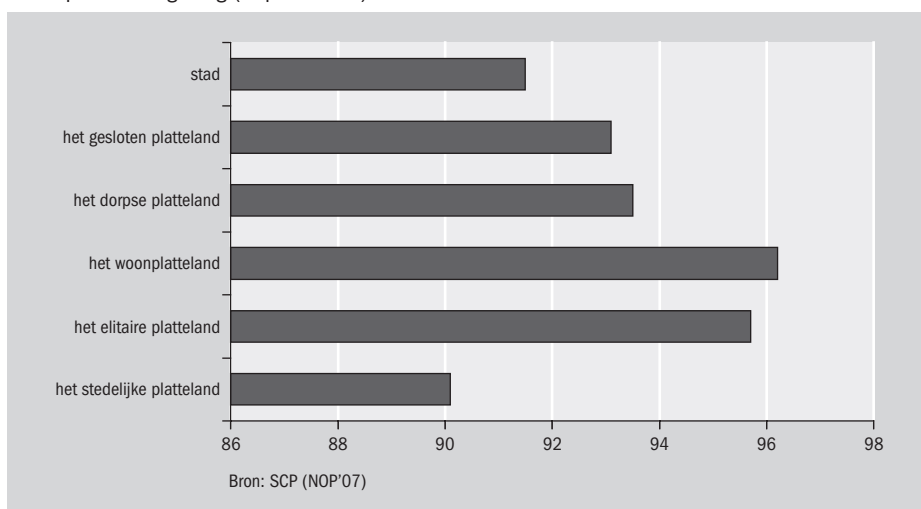
Tevredenheid met de woonomgeving, per leefomgeving (in procenten)

Ook met betrekking tot *geluk* werd gebruik gemaakt van een item dat eerder besproken werd: 'Voelt u zich over het algemeen gelukkig?'. Respondenten die zichzelf als 'gelukkig' of 'erg gelukkig' bestempelde kregen op deze variabele een 1 en respondenten die kozen voor het neutrale 'niet gelukkig, niet ongelukkig' of zich over het algemeen 'ongelukkig' of zelfs 'erg ongelukkig' voelen, kregen een 0. De bewoners van het gesloten platteland zijn als enige significant gelukkiger dan stedelingen, maar als we kijken naar de gewogen gemiddelden in figuur 3.6 zien we dat dit gegeven geen recht doet aan het patroon. Ook de bewoners van de overige plattelandstypen zijn iets gelukkiger dan stedelingen, met als uitzondering de bewoners van het stedelijke platteland.

Figuur 3.6

Geluk per leefomgeving (in procenten)

Als we de verschillen tussen de leefomgevingen overzien, zien we deels een redelijk duidelijk patroon. De bewoners van de verschillende typen platteland voelen zich minder eenzaam, veiliger, tevredener met de woonomgeving en gelukkiger dan bewoners van de stad. De uitzondering hierop is het stedelijke platteland, waar men alleen relatief tevreden is met de woonomgeving, maar zich niet bijzonder veilig en gelukkig voelt en evenzeer eenzaam is als in de stad. Maar het belang van de verschillen moet zeker niet worden overschat; als we kijken naar de verklaarde variantie, zien we erg zwakke verbanden tussen de typen leefomgeving en de verschillende indicatoren van leefbaarheid.

3.6.2 Kwetsbare groepen

We kijken nu verder naar de verschillen tussen de groepen bewoners in de verschillende besproken indicatoren van leefbaarheid. De verschillen tussen groepen platte-

landsbewoners komen naar voren in model 2 van de betreffende tabellen in bijlage B (tabel B.1 tot en met B.6). In dit model 2 zijn alleen de plattelandsbewoners opgenomen. Model 3 van dezelfde tabellen heeft betrekking op zowel plattelandsbewoners als stedelingen. De vergelijking tussen dit model en model 1 biedt dus zicht op de vraag of verschillen tussen de stad en de typen platteland toe te schrijven zijn aan de samenstelling van de bevolking. Bovendien geven de verschillen tussen model 2 en 3 een beeld van eventuele verschillen tussen de stad en het platteland in de mate waarin verschillende groepen kwetsbaar zijn. De verschillen tussen plattelandsbewoners zijn samengevat in tabel 3.8. Hier worden significante verschillen uit model 2 in de betreffende tabellen weergegeven, waarbij een plusteken duidt op een relatief goede en een minteken op een relatief slechte ervaren leefbaarheid.

Tabel 3.8

Verschillen in leefbaarheid binnen het platteland (+ duidt op een betere ervaren leefbaarheid)

	weinig problemen ervoer	weinig eenzaam- heid	gevoel van veiligheid	weinig bezorgd- heid over de bereikbaarheid van hulpdiensten	tevreden- heid met woon- omgeving	geluk
vrouwen		-	-			
jongeren (15-29 jaar)	-			+		
senioren (65-plus)	+			+		
hoogopgeleiden	-					
betaalde baan	+					
gehuwden of samenwonenden		+				+
huishouden met kinderen						+
katholiek					+	
protestant					+	
niet-westerse allochtonen	-		-			-
oudkomers						
nieuwkomers						
automobielen	+					
gehandicapten (zwaar)	-	-		-	-	

Bron: SCP (NOP'07)

Voor een aantal groepen geldt dat ze op het platteland duidelijk een minder prettig leven hebben dan anderen. Allereerst bleek keer op keer dat mensen met lichamelijke beperkingen veel slechter af zijn op het platteland dan mensen zonder beperking. In vergelijking met anderen hebben mensen met een lichamelijke beperking veel problemen met vervoer, voelen zich eenzaam, zijn bezorgd over de bereikbaarheid van hulpdiensten en ontevreden met hun woonomgeving; ook voelen ze zich onveilig. In de stad is het voor deze groep overigens niet beter.

Ten tweede hebben ook niet-westerse allochtonen het op een aantal punten moeilijk. Ze voelen zich relatief ongelukkig, ervaren veel problemen met vervoer en voelen zich relatief onveilig op het platteland. Deze laatste twee problemen gelden alleen voor allochtonen op het platteland. Dat zij daar relatief veel vervoersproblemen ervaren zou kunnen komen doordat deze groep minder vaak de beschikking heeft over een auto (Harms 2008) en dus sterk is aangewezen op het openbaar vervoer. En dat is, zoals bekend, veel beperkter dan in de stad. Dat allochtonen zich alleen op het platteland onveilig voelen, zou goed te maken kunnen hebben met hun kleine aantal. Uit de media is bekend dat niet-westerse allochtonen op het platteland te maken kunnen krijgen met weerstand. Een niet-westers gezin te midden van een kleine autochtone omgeving voelt zich wellicht meer bedreigd dan een gezin in een meer gemengde omgeving.

Nu kan worden betwijfeld of de niet-westerse allochtonen in de steekproef een representatieve afspiegeling vormen van de totale groep. Het is bekend dat speciale aandacht en middelen bij de werving van deelnemers nodig zijn om dit doel te bereiken en dat is in dit onderzoek niet gebeurd. Toch lijkt het onwaarschijnlijk dat de gesignaleerde problemen toe te schrijven zijn aan selectie, want een standaard wervingsproces zal vooral tot gevolg hebben dat een relatief geaccultureerd deel van de niet-westerse allochtonen deelneemt, en dit zal waarschijnlijk een groep zijn met minder problemen.

Andere groepen die het op verschillende punten wat moeilijker hebben dan hun tegenhangers zijn vrouwen, autolozen en alleenstaanden. Overigens hebben zowel een (huwelijks)partner als een auto een heilzamere werking dan wordt gesuggered door de weergeven plustekens. Over de hele linie lieten zowel gehuwden en samenwonenden als mensen met de beschikking over een auto wel degelijk een hoge leefbaarheid zien.

3.6.3 Context of compositie?

De vraag is nu in hoeverre de verschillen tussen de typen leefomgeving worden veroorzaakt doordat de verschillende typen platteland worden bevolkt door bewoners met andere kenmerken? Voor zover dit het geval is kunnen we spreken van een compositie-effect. Voor zover de gevonden verschillen ook gecontroleerd voor de individuele kenmerken blijven bestaan, gaan we uit van een contexteffect. Dan zou het verschil immers ook bestaan als de bevolkingssamenstelling identiek zou zijn tussen de contexten en dus iets zeggen over de leefomgeving zelf.

Voor een deel zijn de verschillen zeker toe te schrijven aan de kenmerken van de bewoners, en dan vooral aan het aandeel mensen dat samenwoont met een (huwelijks)partner. Als deze mensen gelijk zouden zijn verdeeld over de typen leefomgevingen, zou een deel van de verschillen minder uitgesproken zijn of wegvallen. Zo is een deel van het verschil in vervoersproblemen tussen de stad enerzijds en het gesloten, het dorpse en het woonplatteland anderzijds toe te schrijven aan het aandeel mensen dat gehuwd is, dan wel samenwoont. Ook het minder voorkomen van eenzaamheid en onveiligheidsgevoel, en de hoge mate van tevredenheid met

de woonomgeving en geluk, zijn deels toe te schrijven aan het aandeel mensen dat gehuwd is of samenwoont. Ook het aandeel mensen met een auto verklaart een deel van de verschillen. Als meer stedelingen zouden beschikken over een auto zou het verschil tussen stedelingen en plattelandsbewoners in vervoersproblemen en eenzaamheid afnemen.

Wat overblijft van de verschillen tussen de leefomgevingen, wanneer we controleren voor de individuele kenmerken, valt te zien in model 3. Op het gesloten platteland komt eenzaamheid nog minder voor dan in de stad en ook het gevoel van veiligheid en tevredenheid met de woonomgeving is hier en in het dorpse platteland relatief sterk. De bezorgdheid over de bereikbaarheid van hulpdiensten is groot op het gesloten platteland en klein op het elitaire platteland.

Kortom, de verbanden tussen de leefomgevingen en de indicatoren van leefbaarheid waren al zwak en nu bleek ook dat een deel van deze verbanden werd veroorzaakt door de compositie van de verschillende plattelandstypen. Vooral dat gehuwden en samenwonenden vaker op het platteland leven, en dat deze groep minder kwetsbaar is voor een aantal problemen, zorgt ervoor dat plattelandstypen hoog scoren op de indicatoren van leefbaarheid.

3.7 Samenvatting en conclusies

Het leven op het platteland is zeker niet slecht, dat bleek maar weer in dit hoofdstuk. We zagen geen scherpe contrasten tussen de leefomgevingen, maar waar verschillen werden gevonden tussen stad en platteland kwam het platteland als meest leefbare woonomgeving uit de bus, met als enige uitzondering dat plattelanders zich vaker zorgen maken over de bereikbaarheid van de eerste hulpdienst. Binnen het platteland gingen de gebieden in veel gevallen redelijk gelijk op. Alleen bij de bezorgdheid over de bereikbaarheid van en voor hulpdiensten viel een scherp patroon te zien, dat terug te voeren lijkt op de ligging en dus de daadwerkelijke bereikbaarheid. En verder bleek het stedelijke platteland een buitenbeentje. In het gevoel van onveiligheid, eenzaamheid en geluk lijken bewoners van het stedelijke platteland meer op stedelingen dan op plattelanders en zijn ze dus iets slechter af.

Dat plattelandsbewoners minder vervoersproblemen dan stedelingen ervaren was onverwacht. Met de lange afstanden op het platteland en het schrale openbare vervoer ontstaat nogal eens het beeld dat plattelandsbewoners voor grote uitdagingen staan als ze ergens heen moeten. Toch redt men het dank zij de auto over het algemeen prima; de lange afstanden op het platteland zijn zeker niet problematischer dan de ongemakken waar reizen in stedelijk gebied mee gepaard kan gaan. Degenen die wel problemen ervaren vinden andere wegen om hun doelen te bereiken: het bestellen via postorderbedrijven en internet is voor sommige plattelanders een oplossing. Hiermee is niet gezegd dat vervoer geen probleem vormt op het platteland en dat het geen aandachtspunt is voor beleidsmakers. Wie aangewezen is op openbaar vervoer ervaart op het platteland wel degelijk meer problemen. En wanneer

brandstofprijzen stijgen zijn alle plattelandsbewoners kwetsbaar, omdat zij van hun auto afhankelijk zijn.

Verder kwamen twee groepen naar voren als bijzonder kwetsbaar: niet-westerse allochtonen en mensen met een lichamelijke beperking. Voor de laatste groep geldt dat zij ook in de stad kampen met problemen. Het platteland is voor deze groep dus geen bijzonder zorgzame woonomgeving. Voor de niet-westerse allochtonen geldt dat ze het op het platteland moeilijker hebben dan in de stad. De resultaten zijn gebaseerd op een klein aantal allochtone respondenten en kunnen dus alleen maar onder voorbehoud worden geduid, maar ze ondersteunen het beeld van de behoudende plattelandssamenleving.

4 Verbinding en vernieuwing

Een vitale plattelandsgemeenschap is een gemeenschap met mensen die zich inspannen voor het gemeenschapsleven. Mensen die gesprekjes aanknopen met burens, bardiensten draaien bij de plaatselijke voetbalvereniging en evenementen organiseren, dragen bij aan een levendig dorpsleven waarin ook andere bewoners zich willen mengen. In vergelijking met stedelingen tonen plattelandsbewoners zich actieve leden van de lokale *civil society*. Ze nemen actief deel aan het verenigingsleven, doen vaak mee aan lokale politieke acties en zetten ze zich veel in als vrijwilliger (Devilee en De Hart 2006). Toch staat het gemeenschapsleven hier en daar wel onder druk. Landelijk neemt het aandeel van de bevolking dat vrijwilligerswerk doet af (Van den Berg en De Hart 2008). Hoewel deze afname op het platteland vooralsnog mee lijkt te vallen (Devilee en de Hart 2006), merken actieve plattelandsbewoners een vergrijzing onder vrijwilligers op, die zorgen baart (Simon et al. 2007).

Maar de dorpen op het platteland moeten het niet alleen hebben van het voortbestaan van de traditionele, hechte dorpsamenleving. Voor zover deze niet al lang tot het verleden behoort is het maar de vraag in hoeverre deze wenselijk is. Van overheidswege wordt aangestuurd op een omslag op het platteland, waarbij wordt gezocht naar nieuwe economische pijlers die het karakter van het Nederlandse platteland in stand houden en zelfs versterken. Vooral het wonen en recreëren worden hierbij gezien als mogelijke nieuwe functies waarmee plattelandsgebieden zich duurzaam kunnen ontwikkelen. Een belangrijke rol wordt hierbij toegedicht aan het initiatief van plattelandsbewoners. Enerzijds past deze verwachting binnen het beeld van de actieve plattelandsbewoner, anderzijds is voor het vormen van nieuwe initiatieven en het beïnvloeden van politieke besluitvorming juist ook veel openheid nodig naar de wereld buiten het dorp. Vernieuwing betekent in veel gevallen dat nieuwe mensen het dorp binnenkomen, dat subsidies worden aangevraagd en dat politieke besluitvorming wordt gevolgd en beïnvloed. Het platteland staat echter niet bekend als vooruitstrevend.

In dit hoofdstuk schetsen we een beeld van de sociale vitaliteit op het platteland. Om te beginnen worden een aantal verbindende vormen van sociale vitaliteit besproken. Dit zijn de activiteiten die bewoners met elkaar verbinden en waar het platteland traditioneel sterk op scoort. De onderlinge betrokkenheid die in deze vormen van activiteiten tot uitdrukking komt, kan een belangrijke rol spelen voor de waarde van de gemeenschap als sociaal vangnet en in zaken als dorps trots. Vervolgens gaan we in dit hoofdstuk in op enkele vormen van vernieuwende sociale vitaliteit. Zo lijkt een open houding ten opzichte van nieuwe groepen bewoners en beleidsmakers een belangrijke voorwaarde om zich aan te passen aan de veranderende omstandigheden waar plattelandsgemeenschappen nu eenmaal mee te maken krijgen.

4.1 Geloofsgenootschappen en verenigingen

De kerk en het verenigingsleven zijn traditioneel twee belangrijke arena's van het gemeenschapsleven op het platteland. De gegevens in tabel 4.1 bevestigen grotendeels het bekende beeld. Meer plattelanders dan stedelingen zijn lid van een geloofsgenootschap en de leden bezoeken ook frequenter een dienst. Daarnaast zijn plattelanders vaker dan stedelingen lid van verenigingen, clubs of organisaties waarin men samenkomt. Ook dit komt overeen met eerdere bevindingen. Stedelingen zijn weliswaar iets vaker lid van ideële organisaties en natuur- en milieu-organisaties, maar plattelanders zijn over het algemeen vaker lid van verenigingen waarbij leden samenkomen en die dus een sociale functie hebben. Ze zijn vooral beduidend vaker lid van recreatieve verenigingen (Devilee en De Hart 2006).

Onverwacht is echter de bevinding, dat de bezoekfrequentie van verenigingen lager is onder de verenigingsleden op het platteland dan onder de verenigingsleden in de stad. Met andere woorden: meer plattelanders zijn lid, maar plattelanders die lid zijn bezoeken hun vereniging minder frequent. Deze bevinding komt niet overeen met de verwachting dat het leven van plattelanders zich veel meer in het verenigingsleven afspeelt dan dat van stedelingen.

Een mogelijke verklaring is dat een groot deel van het verenigingsleven op het platteland tot uiting komt in kerkelijke verenigingen, en dat respondenten deze verenigingen niet hebben genoemd, omdat ze in de voorafgaande vraag al waren gerapporteerd. Deze mogelijkheid biedt echter nog geen antwoord op de vraag waarom verenigingen op het platteland in vergelijking met die in de stad zoveel passieve leden hebben. Misschien is de drempel om lid te worden van een vereniging op het platteland lager, waardoor mensen makkelijk lid worden. Veel dorpsverenigingen bijvoorbeeld staan open voor iedereen, maar komen niet vaak samen. In steden bestaat hiervoor geen equivalent en wellicht worden stedelingen pas lid van een vereniging wanneer ze daadwerkelijk veel interesse hebben voor de bezigheden die daar plaatsvinden.

Tabel 4.1

Lidmaatschap van geloofsgenootschappen en verenigingen (in procenten en absolute aantallen)

	Nederland	stad	platteland	N
aandeel dat lid is van een geloofsgenootschap of levensbeschouwelijke groepering	43,5	40,6	48,3**	2045
gemiddelde bezoekfrequentie (per maand)	3,18	2,88	3,61**	976
aandeel dat lid is van een vereniging, club of organisatie waarvan de leden wel eens samenkomen	53,0	49,4	59,2**	2051
gemiddelde bezoekfrequentie (per maand)	7,01	7,47	6,34**	1103

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$.

Bron: SCP (NOP'07)

4.2 Vrijwilligerswerk en mantelzorg

Het bezoek aan een kerkgenootschap of een vereniging is nog redelijk vrijblijvend. Echte investeringen in de gemeenschap om hen heen doen mensen in de rol van vrijwilliger of mantelzorger. In tabel 4.2 valt te zien dat voor vrijwilligerswerk hetzelfde patroon geldt als voor deelname aan het verenigingsleven. Op het platteland zijn meer mensen vrijwilliger, maar zijn de vrijwilligers minder vaak actief. Dit grotere aantal komt overeen met eerder onderzoek, maar het aandeel vrijwilligers ligt wel lager dan bij eerdere studies (Devilee en De Hart 2006). Vermoedelijk wordt dit veroorzaakt door de vraagstelling. In het Permanent onderzoek naar de leefsituatie werd apart gevraagd naar verschillende soorten vrijwilligerswerk, waardoor respondenten wellicht eerder geneigd zijn weinig intensieve en incidentele bezigheden als vrijwilliger te rapporteren.

Dat vrijwilligers op het platteland minder vaak actief zijn dan stedelijke vrijwilligers gaat tegen de verwachting in. Ook hier zouden de resultaten kunnen wijzen op een hogere drempel voor vrijwilligerswerk in de stad, waardoor alleen de erg gemotiveerde bewoners de stap maken. Dat plattelanders netto niet meer vrijwilligerswerk doen komt wel overeen met de bevindingen uit het Tijdsbestedingsonderzoek. Tussen plattelanders en stedelingen bestaat geen verschil in de tijd die ze besteden aan 'maatschappelijke participatie', waar vrijwilligerswerk, onbetaalde hulpverlening en kerkgang toe worden gerekend (www.tijdsbesteding.nl).

Verder zien we dat ongeveer 12% van de Nederlandse bevolking mantelzorg verleent en dat deze mantelzorgers hier gemiddeld bijna tien keer per maand mee bezig zijn. Dit lijkt een onderschatting, want uit eerder onderzoek bleek dat in 2001 19% van de volwassen Nederlanders langer dan drie maanden of meer dan acht uur per week informele zorg verleende (De Boer et al. 2003). Mogelijk komt het lagere percentage voort uit het feit dat ook het al dan niet verlenen van mantelzorg hier werd gemeten met een simpele vraag. Mensen die bijvoorbeeld een gezinslid verzorgen rekenen dit misschien niet uit zichzelf tot mantelzorg. Tussen de stad en het platteland bestaat geen verschil. Dit gaat in tegen het beeld van de zorgzame plattelandsgemeenschap en de individualistische stad, maar komt overeen met andere onderzoeken die dit beeld al in twijfel trokken (Fischer 1982; Mollenhorst et al. 2005). Bovendien wordt het overgrote deel van de mantelzorg door familieleden geleverd, die hiervoor vaak flinke afstanden overbruggen (Timmermans 2003), dus feitelijk heeft mantelzorg weinig te maken met de lokale gemeenschap.

Tabel 4.2

Vrijwilligerswerk en mantelzorg (in procenten en absolute aantallen)^a

	Nederland	stad	platteland	N
aandeel dat vrijwilligerswerk doet	30,1	26,4	36,6**	2051
gemiddelde frequentie (per maand)	6,27	6,91	5,47**	672
aandeel dat mantelzorg biedt	11,6	10,9	12,8	2051
gemiddelde frequentie (per maand)	9,64	9,61	9,68	271

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$.

Bron: SCP (NOP'07)

4.3 Aanwezigheid en deelname aan lokale tradities

Tot nu toe hadden we het over georganiseerde vormen van lokale sociale vitaliteit. Een ander aspect hiervan zijn de culturele tradities waar bewoners vrijblijvend aan mee kunnen doen. Culturele tradities geven uiting aan een gevoel van verbondenheid met een regio of dorp en dragen hier ook toe bij (Simon 2005). Om de aanwezigheid van lokale tradities en deelname hieraan te onderzoeken werd de respondenten gevraagd naar een viertal lokale tradities: a) het spreken van een lokaal dialect of streektaal, b) het vieren van feesten met een lokale historische betekenis, c) het eten van gerechten of etenswaren die typisch zijn voor de streek, en d) het ophangen van een vlag die de woonplaats of streek vertegenwoordigt. De vraag aan de respondent was of deze tradities al dan niet voorkomen in de woonplaats, en in welke mate hij of zij zelf ook aan de desbetreffende traditie deelneemt.

In tabel 4.3 is te zien dat de vier genoemde lokale tradities duidelijk meer voorkomen op het platteland dan in de stad. Het aandeel bewoners dat aangeeft dat de lokale traditie in hun woonplaats voorkomt is onder plattelanders in alle gevallen ruim 10 procentpunt hoger dan onder stedelingen. Wat het spreken van lokaal dialect of streektaal betreft, is het verschil echter groter: 56% van de stedelingen geeft aan dat er plaatsgenoten zijn die dialect of streektaal spreken, terwijl dit aandeel voor het platteland bijna 85% bedraagt.

We kijken nu naar de deelname aan de aanwezige tradities. In geval een traditie voorkomt in een woonplaats, zien we ook hier duidelijke verschillen tussen stad en platteland: het percentage deelnemers is op het platteland gemiddeld tussen de 15 en 20 procentpunt hoger dan in de stad. Dit verschil zien we ook terug in het percentage van de aanwezige tradities waaraan men deelneemt: gemiddeld doet een plattelander aan ruim de helft van de aanwezige tradities in de woonplaats mee, terwijl een stedeling gemiddeld meedoet aan een derde. Op het platteland zijn dus meer culturele tradities en deze worden gedragen door een groter deel van de bewoners.

Tabel 4.3

Aanwezigheid van en deelname aan lokale tradities (in procenten en absolute aantallen)

	Nederland	stad	platteland	N
aanwezigheid van tradities in de woonplaats ^a				
spreken van lokaal dialect of streektaal	66,4	56,0	84,3**	2051
vieren van feesten met een lokale historische betekenis	58,7	54,2	66,4**	2051
eten van typisch streekgebonden gerechten of etenswaren	35,6	31,6	42,6**	2051
ophangen van een vlag die de plaats of streek vertegenwoordigt	41,2	36,2	49,9**	2051
deelname aan tradities in de woonplaats ^b				
spreken van lokaal dialect of streektaal	48,9	37,1	62,4**	1536
vieren van feesten met een lokale historische betekenis	50,2	42,0	61,8**	1273
eten van typisch streekgebonden gerechten of etenswaren	58,9	51,2	68,9**	793
ophangen van een vlag die de plaats of streek vertegenwoordigt	17,3	10,5	25,8**	920
aantal aanwezige tradities	2,02	1,78	2,43**	2051
aantal tradities waaraan men deelneemt	0,89	0,63	1,35**	2051
percentage van de aanwezige tradities waaraan men deelneemt	42,3	34,0	54,6**	1777

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$.

a Op basis van de vier categorieën 'nooit', 'zelden', 'af en toe' en 'vaak', waarbij een traditie als aanwezig wordt beschouwd indien werd geantwoord met 'zelden', 'af en toe' of 'vaak'.

b Op basis van de vier categorieën 'nooit', 'zelden', 'af en toe' en 'vaak', waarbij de respondent als deelnemer aan een traditie wordt beschouwd indien werd geantwoord met 'af en toe' of 'vaak'.

Bron: SCP (NOP'07)

4.4 Vernieuwing

Tot hertoe werd in dit hoofdstuk een reeks activiteiten besproken, waarmee bewoners blijf geven van betrokkenheid bij hun woonplek en hun medebewoners. Deze verbindende sociale vitaliteit is van oudsher de sterke kant van het platteland. De naam van het platteland is minder goed als het gaat om veranderingen, en daar wordt het nu juist sterk mee geconfronteerd. De kleine dorpskernen krijgen te maken krijgen met nieuwe groepen bewoners, waaronder etnische minderheden. Voor de sociale vitaliteit van deze dorpen is het van belang dat verbindingen ontstaan met deze nieuwe groepen. Ook krijgen plattelandsbewoners te maken met ruimtelijke en functionele veranderingen, die hun omgeving ingrijpend kunnen veranderen. Deze veranderingen, zoals het verruilen van landbouwgrond voor natuur, of het bouwen van recreatiewoningen op mooie plekken, leiden nogal eens tot scepsis bij plattelanders ten opzichte van de politiek (Abma et al. 2005). Ondertussen is van de kant van beleidsmakers juist hoop gevestigd op de bewoners om de kwaliteit van de leefomgeving te verbeteren en het economische draagvlak te vergroten (SER 2005). In deze paragraaf richten we ons op de vormen van sociale vitaliteit die juist bij ontwikkelingen op het platteland een positieve rol kunnen spelen.

4.4.1 Vertrouwen in politieke invloed

We bespreken hier eerst de houding van bewoners tegenover de politiek. Mensen met vertrouwen in hun politieke invloed zijn over het algemeen meer bereid zich in te zetten om de politieke besluitvorming te sturen (21minuten.nl 2007). Bewoners die positief denken over hun invloed op de politiek zullen de weg naar de beleidsmakers vermoedelijk ook beter weten te vinden dan degenen met een meer cynische houding. Derhalve vormen zij een belangrijke groep wanneer het gaat om het nemen van initiatieven die de leefomgeving kunnen verbeteren.

Het ligt voor de hand dat de plattelandsbewoners een hechtere relatie onderhouden met hun lokale bestuur aangezien dit niveau kleinschaliger is. Maar de verwachting is ook dat ze meer afstand ervaren tot de landelijke politiek, die zich in de Randstad bevindt en die nogal eens een stedelijke blik wordt verweten. Tabel 4.4 laat zien dat beide veronderstellingen niet kloppen. Het enige verschil tussen plattelanders en stedelingen is dat plattelanders meer vertrouwen hebben in de invloed van de burger op het provinciale niveau. Dit zou goed kunnen komen doordat de beleidsterreinen waar provinciale bestuurders zich mee bezighouden - ruimtelijke ordening, milieu, water, landbouw en natuur - de leefwereld van plattelanders meer raken dan die van stedelingen. Wanneer alle items worden gemiddeld (Cronbach's $\alpha = 0,82$), dan blijkt het vertrouwen in de politiek even groot in de stad als op het platteland.

Tabel 4.4

Vertrouwen in de eigen invloed op de politiek (in procenten mee eens)

	Nederlanders totaal	stede- lingen	platte- landers
Politici bij de gemeente bekommeren zich niet om mensen zoals ik	57,1	56,7	57,4
De burger heeft invloed bij de gemeente	56,8	54,3	58,3
Politici bij de provincie bekommeren zich niet om mensen zoals ik	57,2	59,3	56,0
De burger heeft invloed bij de provincie	38,5	36,1	43,2**
Politici in Den Haag bekommeren zich niet om mensen zoals ik	62,7	60,6	63,7
De burger heeft invloed op wat de regering doet	37,6	38,0	40,2

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$ in bivariate analyse (chi-kwadraat) (tweezijdig).

Bron: SCP (NOP'07)

4.4.2 Houding tegenover nieuwkomers

Een veelbesproken bewonersgroep op het platteland bestaat uit de nieuwe bewoners. De grenzen van deze groep zijn onduidelijk. Wie als nieuwe bewoner wordt beschouwd kan verschillen tussen situaties en omgevingen. Zo wordt vaak gesproken over stedelingen, terwijl 25% van de nieuwe bewoners niet uit stedelijk gebied komen (Steenbekkers et al. 2008). Ook wordt wel gesproken over import wanneer het

gaat over bewoners die al decennia in het dorp wonen. Ook in de houding van plattelanders tegenover nieuwe bewoners bestaat een grote variatie. Een gepolariseerde tweedeling, zoals in de klassieke studie van Elias en Scotson (1976) is zeldzaam, maar van misverstanden of belangentegenstellingen is regelmatig sprake (Simon et al. 2007).

Om in kaart te brengen hoe plattelanders denken over nieuwe bewoners in hun omgeving hebben we hen gevraagd in hoeverre ze het eens waren met een zestal stellingen over nieuwe bewoners vanuit de stad. Uit tabel 4.5 blijkt allereerst dat er geen algemeen positieve dan wel algemeen negatieve houding tegenover nieuwkomers uit de stad bestaat. De stelling die het vaakst werd beaamd, is dat nieuwkomers voor altijd nieuwkomers zullen blijven op het platteland (44,1% + 7,9% = 52%). Desalniettemin blijkt dat relatief weinig plattelanders van mening zijn dat nieuwkomers een bedreiging vormen voor de bestaande sociale banden in hun leefomgeving (20,3% + 4,1% = 24,4%).

Om nog wat verder op de beeldvorming omtrent nieuwkomers op het platteland in te gaan, hebben we de plattelanders gevraagd wie volgens hen tot de plaatselijke gemeenschap moet worden gerekend. Uit de antwoorden blijkt dat 82% van mening is dat echt iedereen die er woont tot de plaatselijke gemeenschap behoort. Een kleine 11% vindt dat je er minimaal een aantal jaren moet hebben gewoond en een duidelijke minderheid van bijna 7% is van mening dat je er toch echt geboren (en getogen) moet zijn. Op de vraag of men zichzelf ook tot de plaatselijke gemeenschap rekent geeft bijna 75% te kennen dat dit volledig het geval is, terwijl nog eens 19% antwoordt met 'best wel'. Een kleine minderheid van zo'n 6% van de plattelanders ziet zichzelf dus niet als lid van de plaatselijke gemeenschap.

Tabel 4.5

Houding van plattelanders ten aanzien van nieuwkomers uit de stad (in procenten; N = 1209-1301)

nieuwkomers	is van toepassing...				
	--	-	+/-	+	++
bedreigen de sociale banden binnen de plattelandssamenleving	7,2	52,5	15,9	20,3	4,1
hebben veel behoefte aan contact	5,3	46,8	17,4	29,1	1,5
zullen altijd nieuwkomers blijven op het platteland	2,1	31,3	14,6	44,1	7,9
zijn belangrijk voor de levendigheid in de dorpen	5,8	35,7	14,3	42,3	1,9
hebben de beste kansen om mooie woningen te kopen	4,6	36,4	13,2	38,5	7,3
zijn eerder tegen nieuwbouwplannen in het dorp	5,9	38,7	15,1	33,6	6,7

-- = helemaal niet van toepassing; - = niet van toepassing; +/- = neutraal; + = van toepassing; ++ = helemaal van toepassing.

Bron: SCP (NOP'07)

4.4.3 Etnocentrisme

Tegenover nieuwe bewoners met een Nederlandse afkomst zijn plattelanders redelijk mild, zo bleek uit paragraaf 4.4.2. Maar hoe staan ze tegenover etnische minderheden? Op het platteland wonen veel minder mensen uit etnische minderheden dan in de stad. Over hoe dit het etnocentrisme kan beïnvloeden bestaan twee tegengestelde gedachten. Enerzijds kan de aanwezigheid van etnische minderheden resulteren in spanningen tussen bevolkingsgroepen. Zeker wanneer hun aandeel snel stijgt kan het bedreigend aanvoelen. Anderzijds gaat de aanwezigheid van etnische minderheden ook gepaard met contacten, bekendheid en vertrouwdheid, wat de houding jegens hen ten goede zou komen (Gijsberts en Dagevos 2005). Het platteland zou zich dus op twee manieren van de stad kunnen onderscheiden. Wanneer het platteland in het nieuws komt blijkt nogal eens dat racisme fel de kop opsteekt als de voorheen witte gemeenschap wordt geconfronteerd met een asielzoekerscentrum, of zelfs maar met een allochtoon gezin. Ook aan de randen van het platteland – vergelijkbaar met wat hier het stedelijke platteland wordt genoemd – ontstaan nogal eens hooglopende spanningen. Jongeren die hun jeugd doorbrachten in een witte dorpsgemeenschap moeten steeds meer rekening houden met de niet-westerse allochtonen die ze tegenkomen, bijvoorbeeld op hun school. Vooral in de weken na de moord op Theo van Gogh resulteerde de confrontatie tussen autochtone jongeren en jongeren van Marokkaanse komaf in een golf van gewelddadige incidenten (Cadat en Engbersen 2006).

Tabel 4.6

Etnocentrisme (in procenten mee eens)

	Nederlan- ders totaal	stedelingen	platte- landers
Het is goed als een samenleving bestaat uit mensen met verschillende culturen	73,5	75,2	70,8
Mensen met een andere afkomst moeten zich aanpassen aan de Nederlandse cultuur	84,2	82,4	87,0*
Er zijn te veel mensen met een andere afkomst in Nederland	41,7	37,7	48,2**

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$ in bivariate analyse (chi-kwadraat) (tweezijdig).

Bron: SCP (NOP'07)

Etnocentrisme werd gemeten aan de hand van drie stellingen, die werden voorgelegd aan autochtonen en westerse allochtonen, maar niet aan niet-westerse allochtonen. In tabel 4.6 valt te zien dat een grote meerderheid het eens is met de stelling dat het goed is wanneer een samenleving uit meerdere culturen bestaat. Toch vindt een nog grotere meerderheid dat mensen met een andere afkomst zich moeten aanpassen aan de Nederlandse cultuur. Het grootste verschil tussen stad en platteland ligt in de reactie op de stelling dat er in Nederland te veel mensen met een andere afkomst

zijn: het percentage plattelanders dat het eens is met deze stelling is 10 procentpunt hoger dan onder de stedelingen, en dat terwijl mensen met een andere afkomst vooral in de steden wonen.

4.5 Sociale vitaliteit vergeleken binnen het platteland

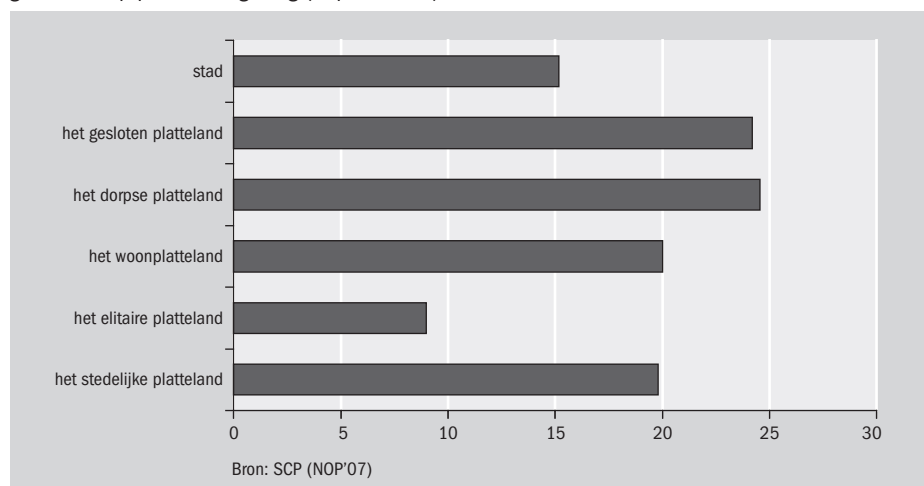
Ook nu worden verschillen binnen het platteland weer in kaart gebracht met behulp van een multivariate analyse. Net als in hoofdstuk 3 worden voor dit doel drie modellen geanalyseerd. In het eerste model worden alleen de verschillen tussen de typen leefomgeving onderzocht. In het tweede model worden de individuele kenmerken toegevoegd (in dit model wordt alleen gekeken naar plattelandsbewoners). Het derde model is vrijwel identiek aan het tweede model, met het verschil dat ditmaal ook stedelingen zijn opgenomen. De analyses zijn gerapporteerd in de tabellen van bijlage C (te vinden via www.scp.nl bij de desbetreffende publicatie). Zie paragraaf 3.6 voor een uitgebreidere uitleg van de modellen.

4.5.1 Verschillen tussen typen leefomgeving

De verschillen binnen het platteland in de betrokkenheid bij geloofsgenootschappen brengen we in beeld door actieve leden af te zetten tegen degenen die niet actief lid zijn. Onder actieve leden verstaan we de mensen die een keer per maand of vaker een bezoek brengen aan hun geloofsgenootschap (of een andere levensbeschouwelijke groepering). Op het gesloten en dorpse platteland wonen relatief veel actieve leden van een geloofsgemeenschap. De bewoners van beide plattelandstypen wijken af van stedelingen en ook van de bewoners van het elitaire platteland, waar juist weinig actieve leden wonen. Figuur 4.1 laat de gewogen gemiddelden zien.

Figuur 4.1

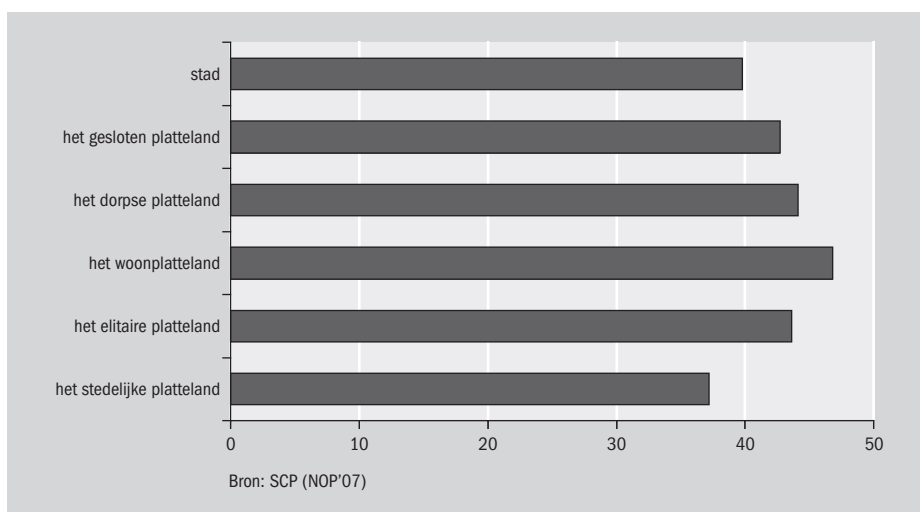
Actief lidmaatschap (bezoekfrequentie van twaalf keer per jaar of vaker) van een geloofsgenootschap per leefomgeving (in procenten)

Wat betreft de participatie in het verenigingsleven zagen we al dat plattelandsbewoners vaker lid zijn, maar dat leden op het platteland minder vaak hun vereniging bezoeken. We kijken hier alleen naar het verschil tussen actieve leden en anderen. Onder actieve leden worden hier diegenen verstaan die een keer per maand of vaker een vereniging bezoeken. We vinden geen verschillen tussen de stad en de vijf typen platteland. Met betrekking tot actief zijn in het vrijwilligerswerk – ook hier ligt de grens bij minimaal een keer per maand – zien we dat alleen het woonplatteland zich significant van de stad onderscheidt, doordat er veel actieve vrijwilligers wonen. Tussen de plattelandstypen bestaan geen verschillen. De gewogen gemiddelden zijn weergegeven in figuur 4.2.

Figuur 4.2

Actief vrijwilliger (frequentie van twaalf keer per jaar of vaker) per leefomgeving (in procenten)

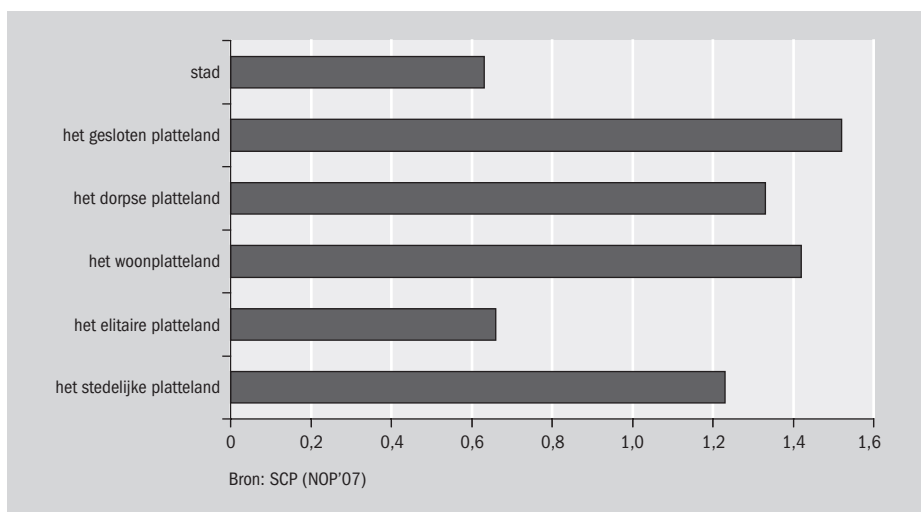
Ook in dit geval wordt iemand aangemerkt als mantelzorger als hij of zij gemiddeld een of meerdere keren per maand mantelzorg verleent. Geen van de plattelands-typen wijkt af van de stad en ook tussen de plattelandstypen onderling bestaan geen verschillen.

Vervolgens brengen we de deelname aan lokale culturele tradities in kaart. Om te beginnen werd het aantal tradities, zoals gemeten met vier items over taalgebruik, feesten, eten en het ophangen van vlaggen, waar mensen aan deelnemen opgeteld. In tegenstelling tot vrijwel alle andere variabelen in de besproken analyses zien we een vrij sterk verband tussen de typen leefomgeving en de deelname aan lokale culturele tradities. Stadsbewoners doen veel minder aan culturele tradities dan plattelanders, met uitzondering van de bewoners van het elitaire platteland, want die doen net zo weinig mee aan culturele tradities als stedelingen. Verder blijken de bewoners van

het gesloten platteland actiever in het deelnemen aan lokale tradities dan bewoners van het dorpse platteland. Dit patroon tekent zich het scherpst af bij het spreken van dialecten en streektalen en bij het ophangen van vlaggen. Zo zijn bewoners van het gesloten platteland 1,5 keer meer geneigd een dialect of streektaal te spreken respectievelijk een lokale vlag op te hangen dan bewoners van het dorpse platteland. Aan lokale feesten doen bewoners van het gesloten platteland 1,2 keer zo vaak mee en streekgerechten en -producten eten ze zelfs iets minder. Figuur 4.3 laat de gewogen gemiddelden zien.

Figuur 4.3

Deelname aan lokale culturele tradities, per leefomgeving (aantal uit vier tradities)

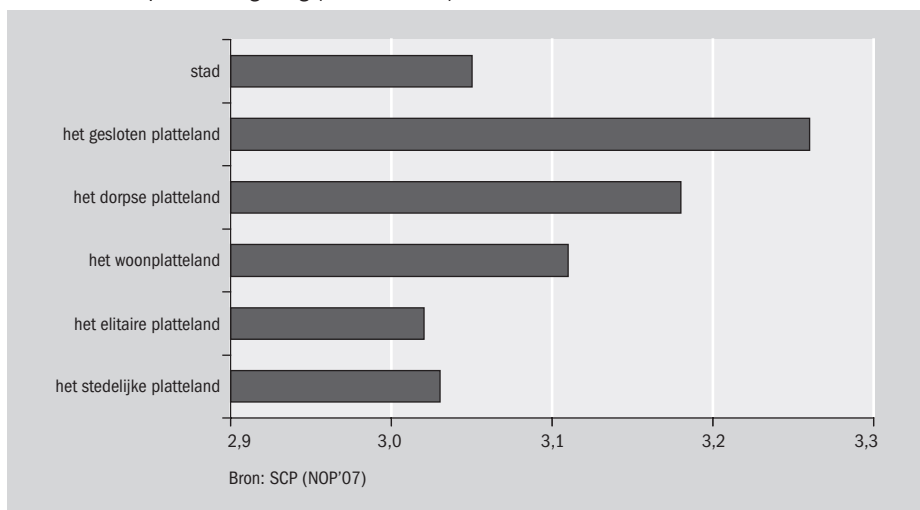
Als we kijken naar de verschillen in de drie indicatoren van vernieuwende sociale vitaliteit zien we bij twee hiervan geen verschillen tussen leefomgeving. Om de openheid ten opzichte van nieuwe bewoners te vergelijken, werd geprobeerd een variabele te construeren op basis van de items in tabel 4.5. De samenhang tussen de items is niet sterk. Bij gebrek aan beter gebruiken we toch het gemiddelde van vier items (a, c, e en f, Cronbach's $\alpha = 0,55$). Op deze variabele bleken geen verschillen tussen typen leefomgeving. Het vertrouwen in de eigen politieke invloed werd berekend door de zes items (na correctie voor negatieve formulering bij drie items) te middelen, wat wel een betrouwbare schaal oplevert (Cronbach's $\alpha = 0,82$). Toch worden geen significante verschillen tussen typen leefomgeving geconstateerd. In beide gevallen wordt dus geen figuur getoond.

Om etnocentrisme te kunnen vergelijken werden de drie indicatoren samengevoegd tot één variabele (Cronbach's $\alpha = 0,60$). Het zijn vooral de bewoners van het gesloten platteland en het dorpse platteland, die weinig open staan voor invloeden van etnische minderheden. In beide typen platteland is het etnocentrisme

sterker dan in de stad. Daarbij is het etnocentrisme sterker in het gesloten platteland dan in het woonplatteland en het stedelijke platteland. Het stedelijke platteland, zoals hier afgebakend, valt dus zeker niet op door een hoge mate van etnocentrisme (zie Cadat en Engbersen 2006): net als in de stad is het er juist relatief laag. Figuur 4.4 laat de gewogen gemiddelden zien.

Figuur 4.4

Etnocentrisme per leefomgeving (schaalscores)

Kortom, we zien verschillen, maar de analyses wijzen niet zozeer een winnaar aan. Het gesloten platteland blijkt het sterkst in verbindende vormen van sociale vitaliteit. Bewoners onderscheiden zich door een actief kerkklidmaatschap, vrijwilligerswerk, mantelzorg en deelname aan culturele tradities. Ook het woonplatteland en het dorpse platteland zijn sterk in deze vormen van sociale vitaliteit. In de vernieuwende vormen lijken juist het exclusieve en stedelijke platteland iets sterker. Bewoners van deze plattelandstypen staan in ieder geval opener voor etnische minderheden, wat mogelijk zou kunnen duiden op een meer open houding in het algemeen. Omdat er geen verschillen zijn in de andere twee indicatoren van vernieuwende vitaliteit, gaat het evenwel wat ver om deze algemene conclusie te trekken.

4.5.2 De steunpilaren van een vitaal platteland

De verschillen tussen sociale groepen binnen het platteland zijn weergegeven in tabel 4.7. Een plusteken duidt hier op een sterke bijdrage aan het desbetreffende aspect van de vitaliteit, dus rijen met veel plustekens duiden op groepen die een actieve rol spelen in het sociaal houden of maken van hun plattelandsomgeving.

Tabel 4.7

Verschillen in sociale vitaliteit binnen het platteland (+ duidt op een grotere bijdrage aan sociale vitaliteit)

	actief lid geloofs- gemeen- schap	actief lid vere- niging	actieve vrij- williger	actieve mantel- zorger	culturele tradities	vertrouwen in eigen politieke invloed	houding tegenover nieuw- komers	weinig ethnocen- trisme
vrouwen	+			+				
jongeren (15-29 jaar)	+	+		-			+	
senioren (65-plus)	+	+					-	
hoogopgeleiden		+	+		-	+	+	+
betaalde baan			-			+		
gehuwden of samenwonenden	+	+						
huishouden met kinderen								
katholiek ^a			+		+			-
protestant ^a			+	+	+	+		
niet-westerse allochtonen	+		-		-			
oudkomers	-				-	+	+	+
nieuwkomers		-	-		-			+
automobielen		+						
gehandicapten (zwaar)		-	-		-			

a Deze variabelen werden buiten beschouwing gelaten in de analyse van actief lidmaatschap van een geloofsgenootschap.

Bron: SCP (NOP'07)

Ten eerste vallen twee groepen op doordat ze op meerdere variabelen een score hebben die wijst op een actieve bijdrage aan de sociale vitaliteit. Dit geldt vooral voor hoger opgeleiden. Ze zijn vaker actief verenigingslid of vrijwilliger en scoren daarbij hoog op de indicatoren voor vernieuwende sociale vitaliteit. Aan lokale culturele tradities doet deze groep juist weer minder mee. De tweede groep bestaat uit protestanten. Zij zijn actief als vrijwilliger en mantelzorger, nemen deel aan lokale tradities en hebben een open houding tegenover nieuwe bewoners.

Wat verder opvalt is dat de uiteenlopende activiteiten op het platteland hun draagvlak vinden in verschillende bevolkingsgroepen. We zien bijvoorbeeld dat vrouwen belangrijk zijn voor verbindende vormen van vitaliteit – als kerklid en als mantelzorger – maar niet in het bijzonder voor de nieuwe vormen van vitaliteit. Op een vergelijkbare manier zien we ook dat senioren belangrijk zijn voor de kerk en het verenigingsleven, maar dat hun houding tegenover nieuwkomers juist vrij gesloten is. Mensen zonder betaalde baan zijn belangrijk voor het verenigingsleven, maar hebben weinig vertrouwen in hun politieke invloed. Of uit deze groep veel nieuwe initiatieven zullen komen om hun omgeving te veranderen of in te spelen op veranderingen om hen heen valt dus ook te betwijfelen.

Oudkomers en nieuwkomers komen naar voren als weinig actief en de zorg dat de toegenomen verhuismobiliteit ten koste gaat van traditionele vormen van vitaliteit op het platteland lijkt dus wel degelijk terecht. Zowel oudkomers als nieuwkomers doen minder dan oorspronkelijke bewoners mee aan lokale culturele tradities, zijn minder vaak lid van een geloofsgenootschap en doen minder vaak vrijwilligerswerk. Nieuwkomers zijn daarbij minder vaak lid van een vereniging en verlenen minder vaak mantelzorg. Toch moet dit negatieve beeld worden genuanceerd. Ten eerste onderscheiden nieuwkomers en in nog sterkere mate oudkomers zich in positieve zin doordat ze veel overbruggend sociaal kapitaal met zich meebrengen. Vooral oudkomers staan open naar etnische minderheden, hebben vertrouwen in hun politieke invloed en hebben (niet verrassend) een open houding tegenover nieuwkomers.

Ten tweede werd in de gepresenteerde analyses gecontroleerd voor opleidingsniveau, waardoor effecten weergegeven hoe de groepen van elkaar verschillen, aangenomen dat ze gelijk zijn in opleidingsniveau. In werkelijkheid zijn oudkomers hoger opgeleid dan oorspronkelijke bewoners en nieuwkomers weer hoger dan oudkomers. Hoger opgeleiden zijn actief als vrijwilliger en mantelzorger en brengen daarbij openheid en politieke vaardigheden met zich mee. Wanneer we de analyses nogmaals doen, maar nu zonder te controleren voor opleidingsniveau, zien we dat het beeld minder somber is. Zowel oudkomers als nieuwkomers doen nog altijd minder mee aan lokale culturele tradities en zijn minder vaak lid van een geloofsgenootschap, maar in hun betrokkenheid bij het verenigingsleven verschillen ze niet meer van de oorspronkelijke bewoners en in hun inzet als vrijwilliger en mantelzorger geven alleen de nieuwkomers een nog enigszins afwijkend beeld te zien.

Een derde nuancering betreft de culturele tradities. Nadere analyses wijzen uit dat de bevinding dat nieuwkomers en oudkomers minder deelnemen aan de lokale tradities grotendeels beperkt blijft tot het spreken van het lokale dialect of de streektaal. Zo is een oorspronkelijke bewoner op het platteland ruim vier keer meer geneigd een dialect te gebruiken dan een nieuwkomer en 2,9 keer meer geneigd een lokale vlag op te hangen; voor deelname aan lokale feesten is dat 1,4 keer en voor het eten van lokale gerechten en ingrediënten maar 1,1 keer. Uit het eerdere focusgroepenonderzoek bleek al dat de streektaal een belangrijke markering vormt van de scheidslijn tussen oorspronkelijke bewoners en de mensen van buiten, ook als deze al decennia lang in de regio wonen. Wanneer nieuwe bewoners al interesse tonen voor het lokale taalgebruik, geven de oorspronkelijke bewoners van sommige regio's hen het gevoel dat hun pogingen lachwekkend en ongewenst zijn (Simon et al. 2007).

4.5.3 Compositie of context?

We zien in twee gevallen dat de bevolkingssamenstelling bepalend is voor de geconstateerde verschillen tussen leefomgevingen. Zo wordt de grote bereidheid van bewoners van het woonplatteland om zich in te spannen als vrijwilliger deels veroorzaakt door het grote aandeel gelovigen in dit plattelandstype. Dat de bewoners van het gesloten en dorpse platteland relatief etnocentrisch zijn komt voor een deel doordat ze laag zijn opgeleid. Maar toch, wanneer alle opgenomen individuele

kenmerken gelijk over de plattelandstypen zouden worden verdeeld, dan zouden het gesloten en het dorpse platteland nog steeds het meest etnocentrisch zijn. In de overige gevallen staan de verschillen los van de bevolkingssamenstelling.

4.6 Conclusie

De gegevens in dit hoofdstuk bieden enige voorzichtige ondersteuning voor het beeld dat het platteland uitblinkt in verbindende vormen van sociale vitaliteit. Plattelandsbewoners zijn vaker dan stedelingen lid van geloofsgenootschappen, en ontmoeten elkaar daar ook vaker dan stedelingen. Bij het verenigingsleven en vrijwilligerswerk is een ander beeld te zien. Van de plattelandsbewoners is dan wel een groter deel vrijwilliger of lid van een vereniging, maar als lid of vrijwilliger zijn ze wel minder actief. Deze bevindingen wijken overigens af van eerdere onderzoeksresultaten en zouden toe te schrijven kunnen zijn aan de vraagstelling. Verder bleek dat het platteland niet uitblinkt als sociaal vangnet. Plattelandsbewoners doen niet meer aan mantelzorg dan stedelingen. Dit is wel in overeenstemming met eerder onderzoek (De Boer et al. 2005). De verbanden tussen de typen leefomgeving en de verbindende vormen van sociale vitaliteit zijn dus zwak. De enige uitzondering hierop vormt de deelname aan lokale culturele tradities. Deze tradities tieren welig op het platteland en dan met name onder de oorspronkelijke bewoners van het gesloten platteland. Dit betekent ook dat deze lokale tradities, van alle tot dusver besproken indicatoren, het platteland dus het beste kunnen typeren.

Als we kijken naar vernieuwende vormen van sociale vitaliteit zien we het beeld van de behoudende plattelandsbewoner deels bevestigd. Bewoners van het gesloten en dorpse platteland staan minder positief tegenover de aanwezigheid etnische minderheden dan anderen. In de houding tegenover nieuwkomers werd geen vergelijking gemaakt met de stad en werd geen verschil gevonden tussen typen platteland. In de houding tegenover de politiek werd zeker geen achterstand gevonden van plattelanders ten opzichte van stedelingen. Het lijkt er op dat bewoners van het gesloten en dorpse platteland op zich weinig moeite hebben met de hen omringende veranderingen: nieuwe bewoners worden zonder groot wantrouwen opgenomen en de gevoelde afstand tot politici is niet bijzonder groot. Maar de openheid tegenover etnische minderheden vormt een heikel punt.

5 Goede buren en verre vrienden

De plattelandsgemeenschap staat vaak model voor een verdwijnende samenlevingsvorm, waarin mensen nauw met elkaar zijn verbonden. In het klassieke beeld van het dorpsleven wonen mensen van de wieg tot het graf in hun dorp en brengen ze daar een groot deel van hun dagen door. De levens van dorpsgenoten zijn dus sterk met elkaar verweven; ze weten veel van elkaar en helpen elkaar in tijden van nood en tegenslag (zie Tönnies 1887; Wirth 1938). Dit beeld is lang niet meer van toepassing op het hedendaagse platteland. Bewoners die geboren en getogen zijn in het dorp waar ze wonen zijn een minderheid geworden (Steenbekkers et al. 2008) en een groot deel van het leven van plattelandsbewoners speelt zich af buiten het dorp, voor de televisie en achter de computer (Van den Broek et al. 2006). Voor moderne plattelandsbewoners is het dorpleven dus een van de vele verbanden waar ze onderdeel van uitmaken.

Dat de sociale samenhang hierdoor is veranderd leidt geen twijfel. Veel plattelandsbewoners zien in hun omgeving dat contacten met buren oppervlakkiger worden en dat een deel van de nieuwe bewoners zich afzijdig houdt. Ook zien ze dat de sociale controle afneemt, meestal tot hun tevredenheid (Simon et al. 2007). Toch typeren veel plattelandsbewoners het leven in hun omgeving nog altijd als ‘ons kent ons’ en ervaren ze de lokale gemeenschap als hecht en zorgzaam in vergelijking met die in de stad (Simon et al. 2007). Vergelijkend onderzoek geeft hen een voorzichtig gelijk. Plattelandsbewoners hebben iets meer contact met hun buren en zijn actiever in het plaatselijke verenigingsleven (Devilee en De Hart 2006).

Een verschil tussen dorp en stad, beschreven door Fischer (1982), is de mogelijkheid te kiezen. Terwijl de meeste relaties van plattelandsbewoners zijn ‘gegeven’, zoals familie- en burenrelaties, is er voor stedelingen meer ruimte voor ‘gekozen’ relaties. Stedelingen wonen meestal verder bij hun familie vandaan en kunnen gemakkelijk een grote hoeveelheid en diversiteit aan mensen bereiken. De traditionele plattelandssamenleving werd aanvankelijk gezien als solidair en menselijk en verre te prefereren boven de vluchtige relaties in de stad, maar Fischer (1982) liet zien dat de vriendschappen tussen stedelingen evengoed een basis kunnen zijn van solidariteit als de traditionele banden op het platteland. Ze missen wellicht vanzelfsprekendheid, maar daar staat tegenover dat gekozen relaties vaak beter aansluiten wat betreft leefstijl, interesses en levensfase.

Een achteruitgang in traditionele verbanden hoeft dan ook niet negatief te worden gewaardeerd. Ook veel plattelandsbewoners geven aan zelfgekozen contacten als beter en persoonlijker te ervaren dan het contact met ‘toevallige’ buren (Simon et al. 2007) en ook op het platteland vormen gedeelde interesses een bron van sociale verbanden. Op veel plekken op het platteland maakt een traditionele dorpscultuur plaats voor een gevoel van verbondenheid, die niet is gebaseerd op sociale inbedding, maar op een waardering voor de mooie natuur, de historische dorpskern of de

open ruimte (Groot 1989). Juist rond waarden als deze kunnen nieuwe verbanden ontstaan, waarbij ook nieuwe en oorspronkelijke bewoners elkaar vinden (Thissen en Droogleever Fortuijn 1999; Overbeek et al. 2007).

In dit hoofdstuk wordt gezocht naar wat er overblijft van de vermeende hechte dorpsgemeenschap. We kiezen hiervoor twee invalshoeken. Om te beginnen gaan we in op de sociale samenhang tussen buren. We onderzoeken hoe bewoners aankijken tegen de omgang tussen mensen in hun directe woonomgeving, dus degenen met wie ze bijvoorbeeld een straat, weg of hofje delen. Buren zijn in dit opzicht bij uitstek ‘gegeven’ contacten. We hebben het hierbij dus niet over persoonlijke relaties met buren maar over algemene karakteristieken in de omgang tussen buren en buurtgenoten. Vervolgens schetsen we de lokale samenhang aan de hand van verschillende aspecten van het individuele sociale netwerk. Hierin komen de persoonlijke relaties tot uitdrukking, die meer dan de burenrelaties het resultaat zijn van keuzes.

5.1 Sociale samenhang in de buurt

Om de mate van sociale samenhang tussen buren te meten hebben we de respondenten twaalf stellingen voorgelegd en hen gevraagd in hoeverre die op hun buurt of buurtgenoten van toepassing zijn (zie tabel 5.1). De eerste vijf stellingen hebben betrekking op de onderlinge betrokkenheid in de buurt. De andere zeven stellingen gaan over de mate waarin buurtbewoners actie ondernemen als zij zich bijvoorbeeld zorgen maken om een buurtgenoot of als de buurt dreigt te verloederen.

In tabel 5.1 is te zien dat buurten op het platteland inderdaad een sterkere samenhang vertonen dan buurten in de stad. Op het platteland ervaart men meer gezelligheid en saamhorigheid in de buurt, houdt men elkaar meer in de gaten, valt een onbekende eerder op, groet men elkaar eerder en weet men meer van elkaar. Ook verwachten plattelanders dat buurtgenoten eerder actie ondernemen wanneer het een rotzooi wordt op straat, wanneer bij een oudere de gordijnen een aantal dagen dicht blijven, wanneer men vermoedt dat een kind thuis wordt mishandeld en wanneer de gemeente een voor de buurt schadelijk plan heeft ontwikkeld. Waar het gaat om ingrijpen bij luidruchtig rondhangende jongeren op straat of wanneer een gebouw lang leegstaat en verloedert, zien we geen significant verschil tussen stad en platteland. Mogelijk komen deze situaties op het platteland veel minder voor in een vorm die tot ingrijpen zou kunnen leiden.

Aan de hand van een factoranalyse hebben we vastgesteld dat de antwoorden op deze elf vragen erg sterk met elkaar samenhangen en niet uiteenvallen in verschillende factoren. Deze samenhang bevestigt het idee dat weten wie waar woont en oppervlakkige vormen van contact een belangrijke invloed hebben op de sociale controle in de buurt; die heeft vervolgens weer een positief effect op bijvoorbeeld de veiligheid (Wittebrood en Van Dijk 2007). Wegens de sterke samenhang stelden we een variabele samen uit deze elf vragen. In tabel 5.1 is te zien dat deze indicator voor sociale samenhang in de buurt significant hoger is voor het platteland dan voor de

stad: terwijl stedelingen 66% van de vragen positief beantwoorden, ligt dit aandeel onder plattelanders op 76%.

Tabel 5.1

Mate van sociale samenhang in de buurt (in schaalscores, procenten en aantallen)

	Nederland	stad	platteland	N
In mijn buurt ^a				
heerst gezelligheid en is er veel saamhorigheid	3,44	3,34	3,61**	2033
houdt men elkaar erg in de gaten	3,28	3,20	3,43**	2002
valt een onbekende persoon direct op	3,01	2,81	3,35**	2005
groet men elkaar	4,03	3,93	4,21**	2050
weet men weinig van elkaar	3,01	3,25	2,61**	1998
Ik verwacht dat mijn buurtgenoten iets doen wanneer ^b				
jongeren luidruchtig rondhangen op straat	3,03	3,01	3,06	1947
mensen rommel of afval gooien waar het niet hoort	3,00	2,94	3,11**	1951
bij een oudere alleenstaande buurtbewoner twee dagen lang de gordijnen dicht blijven	3,20	3,05	3,44**	1884
het vermoeden bestaat dat een kind thuis wordt mishandeld	3,08	3,03	3,16**	1680
de gemeente een plan ontwikkelt dat schadelijk is voor de buurt	3,50	3,46	3,55**	1944
een gebouw lang leegstaat en verloedert	2,93	2,91	2,96	1742
indicator voor sociale samenhang ^c	70	66	76**	1906

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$.

a Op basis van 5 categorieën: 1 helemaal niet van toepassing, 2 niet van toepassing, 3 neutraal, 4 van toepassing, 5 helemaal van toepassing.

b Op basis van 4 categorieën: 1 zeker niet, 2 waarschijnlijk niet, 3 waarschijnlijk wel, 4 zeker wel.

c Deze indicator geeft het percentage positieve antwoorden weer op bovenstaande elf vragen. (Hierbij worden telkens de hoogste twee categorieën als positief geteld (behalve bij de stelling 'men weet weinig van elkaar': hier zijn de laagste twee categorieën als positief geteld). Respondenten die op meer dan drie van de elf vragen geen antwoord hebben gegeven, blijven buiten beschouwing. Cronbach's alpha is 0.73 voor alle respondenten, variërend van 0.78 voor stad tot 0.66 voor platteland.

Bron: SCP (NOP'07)

5.2 Omvang en samenstelling van persoonlijke netwerken

Om een goed beeld te krijgen van de persoonlijke netwerken van plattelanders moeten we verder kijken dan alleen naar de relaties met burens en andere lokale contacten. Het belang hiervan kan het best worden begrepen als we ook de relaties met mensen buiten de lokale woonomgeving in ogenschouw nemen. We kijken daarom allereerst naar de omvang, de samenstelling en een aantal andere kenmerken van de persoonlijke netwerken van mensen.

De meeste onderzoekers gaan ervan uit dat de mensen op het platteland meer sociale contacten hebben dan stedelingen. Een van de kernargumenten voor deze veronderstelling is dat het proces van individualisering hier minder ver gevorderd zou zijn dan in stedelijke gebieden. Zo betoogde Tönnies (1887) al dat traditionele waarden in gemeenschappen, zoals die werden belichaamd in de kleinschalige verbanden van gezin, buurt of dorp, plaats zouden maken voor geïndividualiseerde gevoelens en behoeften, waarmee de onderlinge solidariteit zou afnemen (zie ook Amato 1993; House et al. 1988; Wirth 1938). Toch bevestigen niet alle recente onderzoeksresultaten deze veronderstelling. Zo lieten zowel Scheepers en Jansen (2001) als Mollenhorst et al. (2005) zien dat de stedelijkheid juist een positief verband heeft met de omvang van persoonlijke netwerken. Een van de verklaringen hiervoor is dat het aanbod in de stad groter is, waardoor mensen meer keuze hebben bij het selecteren van netwerkleden. Stedelingen zouden als gevolg hiervan voor elke activiteit een ander netwerklid kunnen kiezen, waardoor hun netwerken groter zijn (Fischer 1982; Mollenhorst et al. 2005).

Om de persoonlijke netwerken van mensen in kaart te brengen hebben we in dit onderzoek de respondenten een drietal 'namengenererende vragen' voorgelegd. We wilden weten wie hen het afgelopen jaar wel eens heeft geholpen met een praktische klus in en om het huis, bijvoorbeeld met het dragen van meubels of het vasthouden van een ladder. De tweede vraag was wie hen het afgelopen jaar wel eens heeft geadviseerd of geholpen bij zakelijke beslissingen of handelingen, zoals bij een grote aankoop, het afsluiten van een lening, het invullen van belastingformulieren of bij problemen met de werkgever. Als laatste vroegen we met wie de respondent het laatste halfjaar belangrijke persoonlijke dingen had besproken.

Uit tabel 5.2 blijkt dat de netwerken die we met behulp van deze drie vragen in beeld kregen, gemiddeld uit iets minder dan drie personen bestaan. We vinden daarin geen verschil tussen plattelandsbewoners en stedelingen. De geringe gemiddelde netwerkvang is opvallend te noemen. Dat geldt ook voor het kleine aantal personen waarmee men persoonlijke dingen bespreekt. Gemiddeld blijken dat er slechts 1,4 te zijn, terwijl een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking in een andere studie (Mollenhorst et al. 2005) gemiddeld 2,4 namen opleverde als antwoord op dezelfde vraag. Mogelijk waren deelnemers aan dit onderzoek minder gemotiveerd om veel mensen te noemen, omdat deze vragen pas redelijk ver in de vragenlijst aan de orde kwamen. Dit verklaart echter niet dat stedelingen en plattelandsbewoners niet verschillen in het aangegeven aantal netwerkleden.

Verder werd gekeken naar de samenstelling van het netwerk. Uit eerder onderzoek is vaak gebleken dat plattelanders meer contact hebben met familie en buren en minder met vrienden (Tsai en Sigelman 1982; White en Guest 2003; Mollenhorst et al. 2005). Een belangrijke reden hiervoor is dat plattelanders meer familie in de buurt hebben wonen (Mulder en Kalmijn 2004).

We zagen in hoofdstuk 3 dat stedelingen iets meer hulp van vrienden ontvangen dan plattelanders, maar wat betreft de samenstelling van de netwerken blijken er nauwelijks verschillen te bestaan. Over elke genoemde persoon werd gevraagd

of het een lid is van het eigen huishouden, een ander familielid, een directe buur, dan wel een vriend of kennis. Hierbij waren meerdere antwoorden mogelijk. De netwerken bestaan voor meer dan de helft uit leden van het huishouden en andere familieleden: dit geldt voor gemiddeld 1,7 van de 2,8 netwerkleden. Ook vrienden en kennissen vormen een belangrijk onderdeel van persoonlijke netwerken: gemiddeld een op de drie leden is een vriend of kennis. Buren zijn minder prominent aanwezig: gemiddeld noemt een van de twee respondenten een buurvrouw of buurman als netwerklid. Wat de verschillen tussen stad en platteland betreft, zien we alleen een discrepantie in het aantal burens: die komen meer voor in de persoonlijke netwerken van plattelanders dan in de netwerken van stedelingen.

Tabel 5.2

De compositie van persoonlijke netwerken (in absolute aantallen en procenten)

	Nederland	stad	platteland	N
totale netwerk	2,86	2,89	2,81	2051
naar type hulp				2051
praktische hulp	1,61	1,62	1,60	
zakelijk advies	0,64	0,69	0,56*	
bespreken persoonlijke zaken	1,38	1,44	1,28*	
naar type relatie				2051
leden van het huishouden	0,56	0,59	0,51	
familieleden (extern)	1,14	1,17	1,08	
buren	0,55	0,52	0,60*	
vrienden en kennissen	0,97	0,96	0,99	
overige netwerkleden ^a	0,06	0,07	0,06	
netwerkdichtheid ^b	67,3	68,9	64,5*	1459
multiplexe relaties ^c	0,61	0,68	0,51**	2051

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$.

a Overige netwerkleden zijn bijvoorbeeld collega's of medeleden van een vereniging, die niet door de respondent werden aangemerkt als familie, buur, vriend of kennis.

b De netwerkdichtheid geeft aan welk percentage van de netwerkleden elkaar redelijk goed of heel goed kent.

c Een relatie is multiplex indien het betreffende netwerklid meer dan 1 functie vervult (praktische hulp, zakelijk advies en bespreken van persoonlijke zaken).

Bron: SCP (NOP'07)

5.3 Dichtheid

Naast omvang en samenstelling is de dichtheid een bepalend kenmerk van een sociaal netwerk. Een dicht netwerk wil zeggen dat veel van iemands netwerkleden elkaar onderling ook kennen. Het is dan ook een vrijwel letterlijke vertaling van de uitdrukking 'ons kent ons'. Doorgaans wordt aangenomen dat dichte netwerken gepaard gaan met sociale controle. Wanneer mensen elkaar kennen, zullen ze veel van elkaar

weten en veelal vergelijkbare normen hanteren, waar ze elkaar in dichte netwerken ook effectief aan kunnen houden. Als iemand bijvoorbeeld door een netwerklid wordt geholpen bij een praktische klus, dan kan zo'n dicht netwerk bijdragen aan de motivatie van deze persoon om een volgende keer ook te helpen met een klus voor één van de andere netwerkleden. Netwerkdichtheid draagt op deze wijze bij aan de hoeveelheid sociaal kapitaal dat zich in een netwerk bevindt. Hier staat tegenover dat een dicht netwerk betekent dat mensen in een klein kringetje zitten, waarbinnen ze veelal dezelfde dingen kunnen en weten. Mensen met dichte netwerken blijven zo verstoken van informatie en ideeën, die mensen wier netwerkleden zich in verschillende kringen begeven, wel krijgen (Burt 2004).

Met de uitdrukking 'ons kent ons' wordt nogal eens het dorpsleven getypeerd. Het lijkt ook plausibel dat de kleinschaligheid van het dorpsleven ertoe leidt dat veel mensen elkaar kennen en dus ook de netwerkleden onderling. Uit tabel 5.2 blijkt echter dat, in tegenstellingen tot de verwachting, de gemiddelde netwerkdichtheid op het platteland iets lager ligt dan in de stad. Twee relaties van stedelingen kennen elkaar in 69% van de gevallen goed of heel goed. Bij plattelanders ligt dit percentage op 65%. Overigens bleek uit eerder onderzoek dat binnen de grote categorie die hier als stedelijk wordt aangeduid, grote verschillen bestaan. Het zijn vooral de matig stedelijke gebieden en niet de sterk tot zeer sterk stedelijke gebieden, die zich kenmerken door een hoge dichtheid (Mollenhorst et al. 2005). Toch is het opmerkelijk dat de netwerken van hedendaagse plattelandsbewoners niet als dicht kunnen worden getypeerd. We hebben het hier echter alleen over mensen met wie men een persoonlijke relatie heeft. Het zou kunnen zijn dat de veronderstelde netwerkdichtheid op het platteland wel geldt voor de minder persoonlijke relaties. Zo vinden veel plattelandsbewoners het roddelcircuit typerend voor het platteland (Simon et al. 2007). Een zekere mate van onderlinge bekendheid lijkt een noodzakelijke voorwaarde voor dit sociale tijdverdrijf, maar weten over wie de ander het heeft is genoeg, ook als het bijvoorbeeld een kennis van een kennis is.

5.4 Multiplexiteit

Vervolgens kijken we naar de multiplexiteit van relaties, dat wil zeggen de mate waarin netwerkleden meerdere functies vervullen, door bijvoorbeeld hulp te bieden en activiteiten met de respondent te ondernemen. Multiplexiteit kan worden beschouwd als indicator van de sterkte van een relatie. In het traditionele beeld van het autonome dorp vervullen dorpsgenoten veel verschillende rollen voor elkaar; omdat het hele leven zich in het dorp afspeelde waren burens al gauw ook elkaars collega's en pasten ze op elkaars kinderen. Tegenwoordig kan het nog steeds zo zijn dat dorpsgenoten elkaar regelmatig tegenkomen bij verschillende soorten bezigheden omdat het aanbod van voorzieningen zo beperkt is. In de stad is het daarentegen, gezien het grote aantal mensen, makkelijker verschillende vriendschappen te onderhouden voor verschillende activiteiten. Tegen deze gedachte kan worden ingebracht dat stedelingen, gezien het grote aanbod van potentiële netwerkleden, misschien wel

beter in staat zijn vrienden te vinden met wie ze het bijzonder goed kunnen vinden en met wie ze vervolgens verschillende activiteiten ondernemen (Fischer 1982; Mollenhorst et al. 2005).

In dit onderzoek is een relatie multiplex wanneer netwerkliden meerdere functies voor elkaar vervullen en dus bijvoorbeeld zowel praktische steun bieden als zakelijk advies verlenen. Uit tabel 5.2 komt naar voren dat plattelandsbewoners minder multiplexe relaties hebben dan stedelingen. Dit is voornamelijk een gevolg van de eerdere bevinding dat plattelanders met minder mensen hun persoonlijke zaken bespreken. Deze resultaten kunnen worden geplaatst binnen de optiek dat stedelingen, omdat ze meer keuze hebben, beter in staat zijn de juiste personen te selecteren. Het is dus niet zo dat ze verschillende contacten zoeken voor verschillende functies en dus een groter netwerk hebben. De personen die ze voor hun netwerk selecteren vervullen juist meerdere functies. Deze resultaten zijn in tegenspraak met het beeld dat plattelandsbewoners binnen de dorpsgemeenschap veel verschillende rollen voor elkaar vervullen.

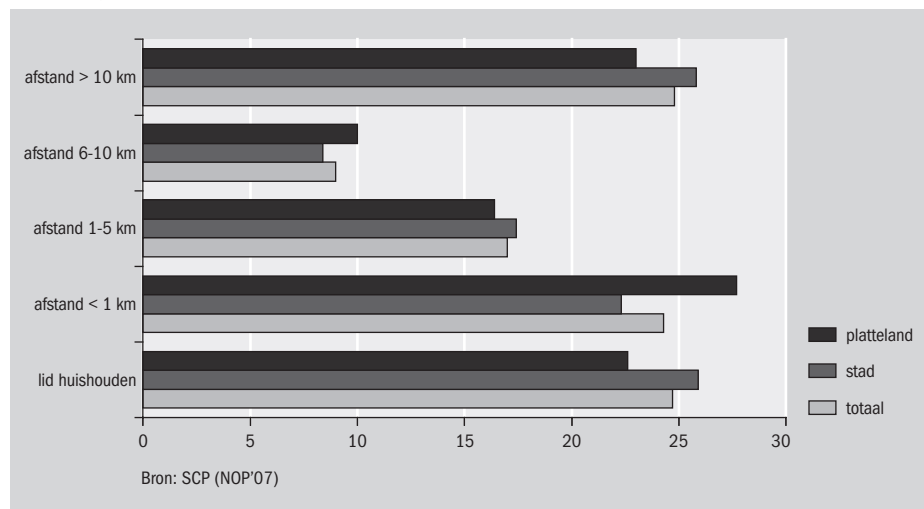
5.5 Lokale oriëntatie van het netwerk

Tot slot kijken we naar de lokale oriëntatie van netwerken. Het ligt voor de hand dat bewoners met een lokaal georiënteerd netwerk zich verbonden voelen met de lokale gemeenschap. We zagen in tabel 5.2 dat gemiddeld één op de twee mensen een buurvrouw of buurman tot zijn persoonlijke netwerk rekent. Om een goed beeld te krijgen van de rol die de lokale bevolking speelt in de persoonlijke netwerken van mensen, gaan we nader in op de geografische afstand die mensen af moeten leggen om hun netwerkliden te bereiken.

In figuur 5.1 zien we allereerst dat een overgrote meerderheid van de netwerkliden binnen een afstand van 10 kilometer tot de respondent woont. Omgerekend woont ruim 60% zelfs op minder dan 5 kilometer afstand. Met andere woorden: veel netwerkliden zijn binnen korte tijd bereikbaar. Verder zien we dat er tussen stedelingen en plattelanders slechts kleine verschillen zijn in de mate waarin hun netwerk al dan niet uit lokale mensen bestaat. Plattelanders hebben gemiddeld wat minder mensen in hun netwerk die meer dan 10 kilometer bij hen vandaan wonen en hebben juist meer netwerkliden in de nabije omgeving.

Figuur 5.1

Geografische afstand tot netwerkleden, uitgesplitst tussen stad en platteland (in procenten; N = 1703)

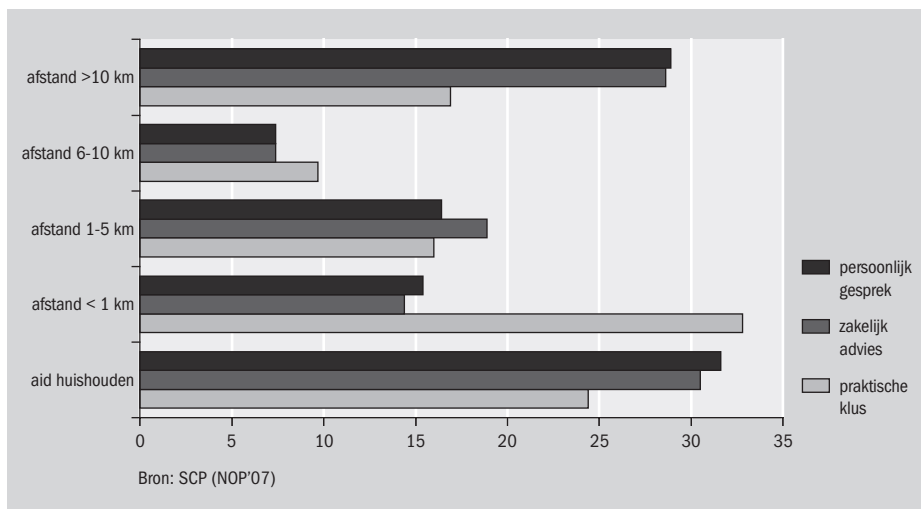

De vraag welke functie lokale netwerkleden vervullen kan worden beantwoord aan de hand van figuur 5.2. Deze figuur geeft aan dat geografische nabijheid vooral belangrijk is voor het bieden van praktische hulp: meer dan de helft hiervan wordt geboden door mensen die binnen een straal van één kilometer wonen (inclusief leden van het huishouden). Voor zakelijk advies of voor een persoonlijk gesprek kloppen mensen veel minder vaak bij een buurtgenoot aan. Dergelijke zaken bespreken ze relatief vaak met leden van het eigen huishouden of juist met mensen die meer dan 10 kilometer bij hen vandaan wonen.

Op het platteland hebben mensen vaker contacten met buurtgenoten dan in de stad (Devilee en De Hart 2006). Hier gaan we verder in op de contactfrequentie met lokale netwerkleden en de plaatsen waar men deze mensen ontmoet. In figuur 5.3 laten we zien hoe frequent mensen contact hebben met hun netwerkleden die op maximaal 10 kilometer afstand wonen (waarbij we leden van het eigen huishouden buiten beschouwing laten).¹ Met veel lokale netwerkleden heeft men minstens een keer per week een ontmoeting. Dagelijks (of bijna dagelijks) contact komt daarbij minder vaak voor dan een contactfrequentie van een tot vier keer per week. We zien een klein, maar significant verschil tussen stad en platteland: plattelandsbewoners zien iets meer van hun lokale netwerkleden meer dan vier keer per week.

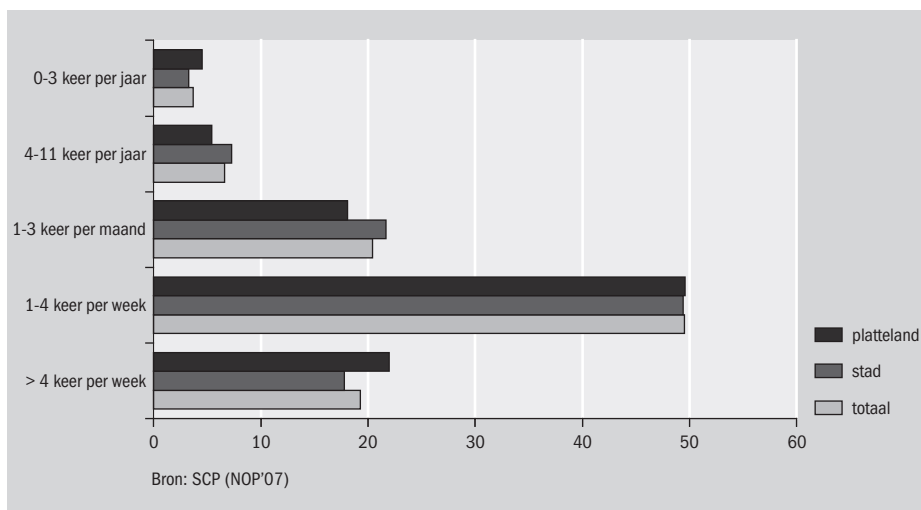
Figuur 5.2

Geografische afstand tot netwerkleden, uitgesplitst naar functie (in procenten; N = 1748)

Figuur 5.3

Frequentie van het contact met lokale netwerkleden (in procenten; N = 1218)

Wat de ontmoetingsplaatsen van lokale netwerkleden betreft, zien we in tabel 5.3 dat ze vooral veel bij elkaar over de vloer komen. Een overgrote meerderheid van de netwerkleden ontmoet mensen thuis; dit kan het eigen huis zijn of het huis van iemand anders. Verder blijkt ook de straat of de winkel een plek te zijn waar men elkaar relatief vaak ontmoet: dit geldt gemiddeld voor zo'n 24% van de netwerkleden.

Andere ontmoetingsplaatsen, zoals de kerk, het buurt- of dorps huis, het werk, de sportclub en uitgaansgelegenheden werden duidelijk minder vaak genoemd. Verder zien we slechts een paar kleine verschillen in dit opzicht tussen stad en platteland: in vergelijking met stedelingen ontmoeten plattelanders elkaar wat vaker in het dorps huis of wijkcentrum en wat minder vaak in een uitgaansgelegenheid. En ook in het gemiddelde aantal plaatsen waar men een netwerk lid ontmoet zien we geen verschillen tussen stad en platteland. Het gemiddelde aantal plaatsen kan overigens worden opgevat als een indicator van multiplexiteit en ook in dit opzicht vertonen plattelanders dus geen sterkere multiplexiteit dan stedelingen.

Tabel 5.3

Ontmoetingsplaatsen voor netwerkleden, woonachtig op een afstand tussen 0 en 10 kilometer (in absolute aantallen en procenten)

	Nederland	stad	platteland	N
aantal netwerkleden tussen 0 en 10 kilometer	2,12	2,08	2,18	1218
percentage netwerkleden dat men ontmoet				1217
in huis ^a	90,8	91,0	90,5	
op straat of in een winkel	23,7	22,4	26,0	
in een uitgaansgelegenheid	10,8	11,5	9,6*	
bij een vereniging of club	8,1	8,4	7,6	
op het werk	3,8	3,7	3,8	
in de kerk	3,3	2,8	4,1	
in een dorps huis of wijkcentrum	1,1	0,5	2,2	
ergens anders	4,0	4,0	4,2	
gemiddeld aantal ontmoetingsplaatsen per netwerk lid	1,46	1,45	1,48	

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$.

a D.w.z.: bij de respondent thuis, bij het netwerk lid thuis en/of bij andere mensen thuis.

Bron: SCP (NOP'07)

5.6 Samenhang tussen de verschillende aspecten van de sociale samenhang

In dit hoofdstuk bespreken we een aantal aspecten van de sociale samenhang. Nu is het de vraag in hoeverre we deze aspecten daadwerkelijk kunnen beschouwen als afzonderlijke kenmerken van de sociale samenhang. In tabel 5.4 rapporteren we daarom de correlaties tussen de sociale samenhang in de buurt, de omvang van het netwerk, de dichtheid, de multiplexiteit van relaties en de lokale oriëntatie van het netwerk.

Tabel 5.4

Correlaties tussen aspecten van de sociale samenhang

	sociale samenhang in de buurt	omvang van het netwerk	dichtheid van het netwerk	multi- plexiteit	lokale oriëntatie van het netwerk
sociale samenhang in de buurt					
omvang van het netwerk	0,10**				
dichtheid van het netwerk	0,02	0,06*			
multiplexiteit	-0,02	-0,06*	0,20**		
lokale oriëntatie van het netwerk	0,09**	-0,08**	-0,01	-0,02	

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$.

Bron: SCP (NOP'07)

Tussen de dichtheid van het netwerk en de multiplexiteit van relaties bestaat een redelijk sterke correlatie. Dit is begrijpelijk, want een netwerk waarvan de leden elkaar goed kennen duidt erop dat ze veel contact met elkaar hebben en zeer waarschijnlijk dus verschillende rollen voor elkaar vervullen. Verder zien we dat de sociale samenhang in de buurt een relatie vertoont met de netwerkvariabelen. Mensen die hun buurt als hecht beoordelen hebben iets grotere netwerken en iets meer lokaal gerichte netwerken. In combinatie betekent dit dat zij meer mensen uit hun buurt in hun netwerk hebben. Deze correlaties zijn echter niet sterk. De waarneming van een sterke sociale samenhang in de buurt is dus zeker niet uitsluitend gebaseerd op enkele persoonlijke relaties die men binnen de buurt heeft.

5.7 Nieuwkomers op het platteland

Tot slot besteden we nog enige aandacht aan de nieuwe bewoners. We zagen al dat plattelandsbewoners meestal redelijk welwillend staan tegenover nieuwe bewoners (§ 4.4.2) en dat de verschillende plattelandstypen in dit opzicht niet van elkaar verschillen (§ 4.5.1). We zagen ook dat nieuwkomers op het platteland minder dichte en minder lokaal georiënteerde netwerken hebben dan oorspronkelijke bewoners. Een andere manier om de integratie van nieuwkomers te onderzoeken is door te kijken naar de mate waarin mensen die al lang in een dorp of stad wonen al dan niet lokale nieuwkomers in hun persoonlijke netwerken hebben. We vroegen zowel de stedelingen als de plattelandsbewoners daarom hoe lang ze zelf in hun woonplaats wonen en of ze voor alle netwerkleden die binnen een straal van 10 kilometer wonen aan wilden geven of deze meer of minder dan vijf jaar in hun woonplaats wonen. Uit de antwoorden blijkt dat 18,0% van de Nederlanders vijf jaar of korter in de huidige woonplaats woont en daarom als 'recente nieuwkomer' kan worden gezien (Steenbekkers et al. 2008). Daarnaast blijkt nog eens 58,3% een 'oudkomer' te zijn, terwijl de resterende 23,7% vanaf haar/zijn geboorte in dezelfde woonplaats heeft gewoond.

Het aandeel recente nieuwkomers ligt overigens iets hoger in de stedelijke gebieden (20,1%) dan op het platteland (16,9%).

Tabel 5.5

Aandeel nieuwkomers in de lokale netwerken (in procenten)^a

	Nederland	stad	platteland	N
alle respondenten	11,5	12,7	9,4	1218
De respondent is				
geboren en getogen in zijn woonplaats	6,6	5,3	8,9	289
een oudkomer in zijn woonplaats	10,2	11,7	7,9	749
een recente nieuwkomer in zijn woonplaats	23,9	28,1	16,0*	180

Significantieniveaus: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$.

a Geschatte gemiddelde waarden, naar de mate van stedelijkheid.

Bron: SCP (NOP'07)

Het percentage recente nieuwkomers in de lokale netwerken van mensen ligt gemiddeld op 11,5% (tabel 5.5). Dat dit aandeel lager is dan onder de totale Nederlandse bevolking, geeft aan dat nieuwkomers ondervertegenwoordigd zijn in de lokale persoonlijke netwerken. De resultaten in tabel 5.5 geven verder aan dat er in dit opzicht geen significant verschil bestaat tussen stad en platteland; de veronderstelling dat plattelanders een meer negatieve houding tegenover nieuwkomers hebben dan stedelingen, wordt dus niet bevestigd. Om meer specifiek vast te stellen in wiens persoonlijke netwerk nieuwkomers het meeste voorkomen, laten we in tabel 5.5 het aandeel nieuwkomers in de lokale netwerken zien voor alle respondenten en specifiek voor oorspronkelijke bewoners, nieuwkomers en oudkomers. Hieruit komt naar voren dat de meeste nieuwkomers voorkomen in de netwerken van mensen die zelf ook recent in de desbetreffende woonplaats zijn komen wonen. Nieuwkomers hebben gemiddeld bijna 24% nieuwkomers in hun lokale netwerk, terwijl dit voor de oudkomers en de geboren en getogen inwoners beduidend geringer is (6,6%, respectievelijk 10,2%). Dit is overigens in sterkere mate het geval in de stad: vooral nieuwkomers in de stad hebben andere nieuwkomers in hun netwerk. Deze bevinding geeft weer aan dat stedelingen selectiever (kunnen) zijn in hun keuzes en zodoende een netwerk kunnen samenstellen van mensen die in veel opzichten op hen lijken.

5.8 Sociale samenhang vergeleken binnen het platteland

Ook hier brengen we verschillen binnen het platteland weer in kaart met behulp van multivariate analyses. Net als in hoofdstuk 3 en 4 worden drie modellen geanalyseerd. In het eerste model onderzoeken we alleen de verschillen tussen de typen leefomgeving. In het tweede model worden de individuele kenmerken toegevoegd (in dit model wordt alleen gekeken naar plattelandsbewoners). Het derde model is

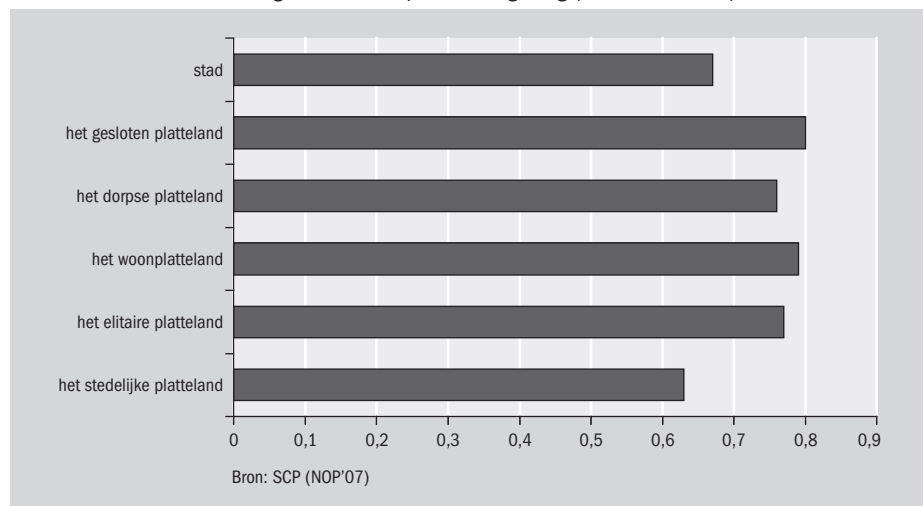
vrijwel identiek aan het tweede model, met het verschil dat ditmaal ook stedelingen zijn opgenomen. De analyses zijn gerapporteerd in de tabellen van bijlage D (te vinden via www.scp.nl bij de desbetreffende publicatie). Zie paragraaf 3.6 voor een uitgebreidere uitleg van de modellen.

5.8.1 Verschillen tussen typen leefomgeving

Wanneer we de diverse leefomgevingen met elkaar vergelijken zien we een aantal verschillen. Om te beginnen onderscheiden alle plattelandstypen zich van de stad in een sterke samenhang in de buurt, met uitzondering van het stedelijke platteland (zie figuur 5.4). Dit stedelijke platteland onderscheidt zich dan ook significant van de andere typen. Op het gesloten platteland is de samenhang in buurten het sterkst; dit type verschilt dan ook significant van het dorpse platteland.

Figuur 5.4

Mate van sociale samenhang in de buurt, per leefomgeving (in schaalscores)

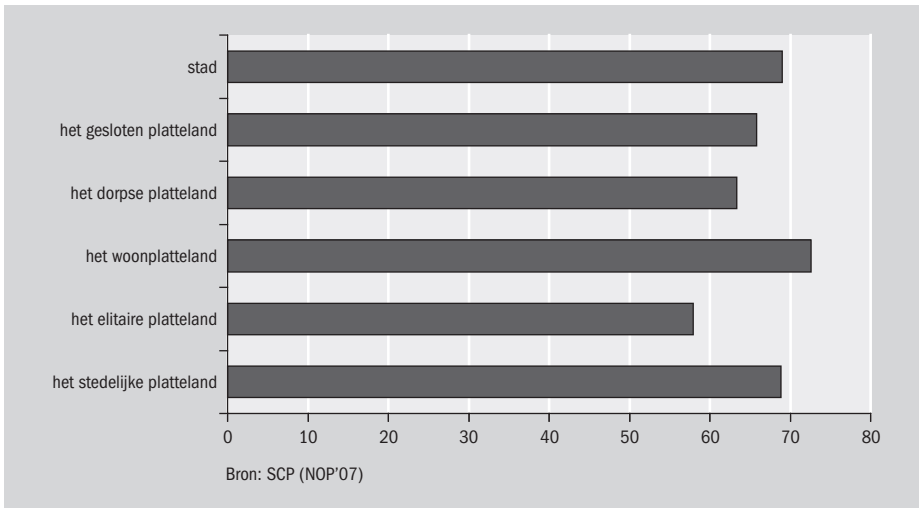
We kijken verder naar de omvang van sociale netwerken en zien dat, gelet op het percentage verklaarde variantie, de statistische verbanden erg zwak zijn. We hadden al geconcludeerd dat er geen verschil bestaat tussen de stad en het platteland in de omvang van het netwerk. Wanneer we verschillende typen platteland onderscheiden nemen we nog altijd geen verschillen waar. Een figuur met gewogen gemiddelden is dan ook achterwege gelaten.

Wat betreft de dichtheid van de sociale netwerken constateerden we al dat het platteland over de hele linie wat minder dichte netwerken kent dan de stad, dit in tegenstelling tot de verwachting. We zien nu dat dit alleen significant is voor het dorpse platteland. Verder lijkt het woonplatteland een uitzondering te vormen, want

de netwerken zijn hier juist iets dichter. De verschillen zijn echter (net) niet significant. Figuur 5.5 laat de gewogen gemiddelden zien.

Figuur 5.5

Dichtheid (gemiddeld aandeel relaties van een persoon dat ook elkaar onderling kent) per leefomgeving (in procenten)

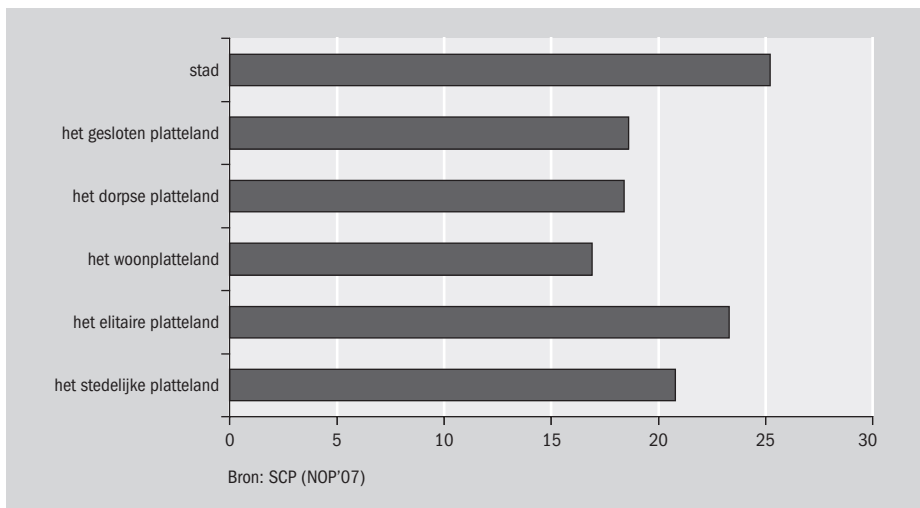

We zagen al dat relaties op het platteland, anders dan verwacht, minder multiplex zijn dan die van stedelingen. Nu blijkt dat het elitaire platteland hier een uitzondering op vormt. Vooral op het gesloten platteland, het dorpse platteland en het woonplatteland zijn relaties minder multiplex dan die van stedelingen. Op het gesloten platteland komen bewoners relatief weinig buiten het dorp; men zou dus verwachten dat dorpsgenoten elkaar veelvuldig tegenkomen bij het dorpscafé, de bakker en het dorpshuis. Dit resultaat suggereert dus dat multiplexiteit vooral volgt uit een goede persoonlijke relatie en dat stedelingen eerder een dergelijke relatie vinden dan de bewoners van het gesloten, het dorpse en het woonplatteland. Binnen het platteland bestaan geen significante verschillen. Zie figuur 5.6 voor de gewogen gemiddelden.

Uit figuur 5.1 bleek dat bij plattelanders een iets groter deel van de netwerkleden binnen een straal van een kilometer woont. Wanneer we kijken naar de verschillen tussen typen leefomgeving in het aandeel netwerkleden binnen deze afstand, zien we dat die verschillen worden veroorzaakt door bewoners van het gesloten, het dorpse en het woonplatteland: een relatief groot deel van hun netwerk bestaat uit lokale contacten. Op het elitaire platteland zijn netwerken juist naar buiten gericht, en ook de bewoners van het stedelijke platteland hebben relatief meer contacten buiten de directe omgeving dan de bewoners van het gesloten platteland. Figuur 5.7 laat de gewogen gemiddelden zien.

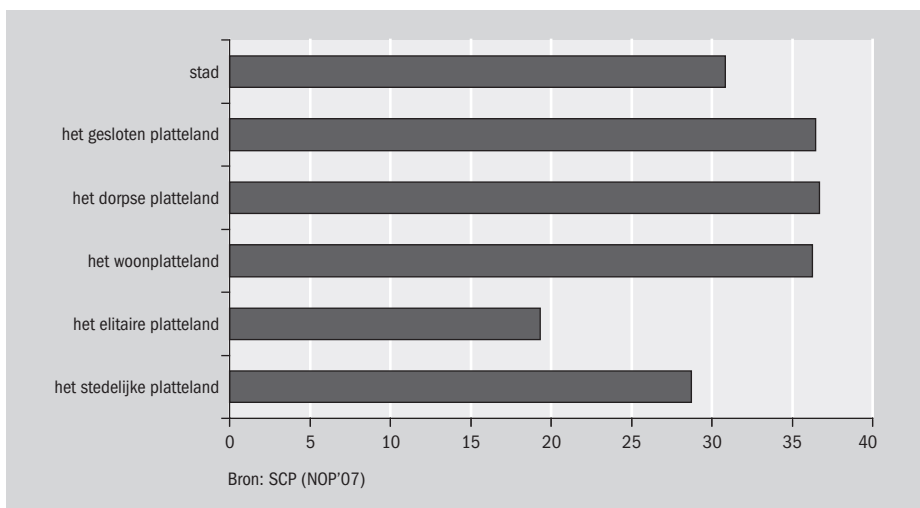
Figuur 5.6

Multiplexiteit (gemiddeld aandeel relaties met meer dan een functie) per leefomgeving (in procenten)

Figuur 5.7

Lokale oriëntatie (gemiddeld aandeel relaties dat binnen één km woont) per leefomgeving (in procenten)

5.8.2 Verschillen tussen sociale groepen

Als we tot slot de verschillen tussen groepen plattelandbewoners (tabel 5.6) in ogenschouw nemen, zien we dat vrouwen een groot netwerk hebben, en dat dit in vergelijking met het netwerk van mannen weinig op de buurt is gericht. Jongeren

ervaren weinig samenhang in de buurt, maar hebben wel dichte netwerken. Die zijn ook relatief groot, maar voor plattelandsjongeren is dit net niet significant. Dit patroon duidt erop dat jongeren meer dan anderen hun eigen vriendenkring selecteren zonder daarbij gericht te zijn op de burens. Daarbij zijn jongeren vaak starters op de woningmarkt en wonen zij waarschijnlijk meestal in buurten met minder sociale samenhang. Hoger opgeleiden hebben minder dichte netwerken en minder multiplexe relaties. Hierdoor zijn hun contacten meer verspreid over sociale kringen, wat gezien wordt als een voordeel, bijvoorbeeld bij het verzamelen van informatie (Granovetter 1983). Mensen zonder auto hebben netwerken met een sterk lokale oriëntatie, wat een evidente praktische reden heeft.

De analyses van de persoonlijke netwerken bieden ook zicht op de sociale integratie van nieuwkomers. We zien ten eerste dat nieuwkomers relatief weinig lokale contacten in hun netwerk hebben, wat niet zal verbazen aangezien relaties meestal in de loop van de jaren ontstaan. Ten tweede zien we dat de lokale contacten die ze hebben, veelal contacten zijn met andere nieuwkomers. Dit duidt er op dat binnen de plattelandsgemeenschap enige mate van segmentatie optreedt, waarbij nieuwkomers soms hun eigen deelgemeenschap vormen (Chávez 2005). Het blijft echter de vraag waarom dit gebeurt. Hebben nieuwkomers nu eenmaal een voorkeur om juist met andere nieuwkomers om te gaan, doen ze dat omdat de oorspronkelijke bewoners hen niet opnemen in hun sociale kringen, of komt het door het woningaanbod in de directe woonomgeving? Wanneer nieuwkomers verhuizen naar een buurt waar ook veel andere nieuwkomers wonen, bijvoorbeeld naar een nieuwe wijk buiten het dorp, vergroot dit de kans dat ze elkaar opnemen in hun persoonlijke netwerken. Het is in ieder geval niet zo dat nieuwe bewoners in een sociaal isolement verkeren. Ze ervaren hun buurt als even hecht als andere bewoners en ze zijn ook niet eenzamer (zie hoofdstuk 3). Ten derde blijkt dat oudkomers zich nauwelijks van de oorspronkelijke bevolking onderscheiden met hun persoonlijke netwerken.

Tabel 5.6

Verschillen in sociale samenhang binnen het platteland (+ duidt op een positieve relatie)

	samenhang in de buurt	omvang	multiplexiteit	dichtheid	lokale oriëntatie
vrouwen		+			-
jongeren (15-29 jaar)	-			+	
senioren (65-plus)		-			
hoogopgeleiden			-	-	
betaalde baan					
gehuwden of samenwonenden				+	
huishouden met kinderen					
katholiek					+
protestant					
niet-westerse allochtonen					
oudkomers			-		
nieuwkomers				-	-
automobielen					-
gehandicapten (zwaar)					

Bron: SCP (NOP'07)

5.8.3 Context of compositie

Verschillen in de bevolkingssamenstelling – vooral het aandeel gehuwden en samenwonenden – verklaren een deel van de verschillen tussen plattelandstypen. Maar de verschillen blijven duidelijk bestaan en zijn dus ook toe te schrijven aan kenmerken van de context.

5.9 Samenvatting en conclusies

Dit hoofdstuk bood ondersteuning voor het beeld dat plattelandsbewoners meer gericht zijn op de lokale sociale gemeenschap dan stedelingen. Zij beoordelen hun buurt vaker als een omgeving waar mensen naar elkaar omkijken en hun nek uit willen steken als het nodig is om in te grijpen. Bovendien bevindt een iets groter deel van hun netwerkleiden zich in de directe omgeving. Als uitzondering zagen we dat bewoners van het elitaire platteland wel een hechte buurt ervaren, maar dat hun netwerken weinig lokaal georiënteerd zijn.

Niet in overeenstemming met het bestaande beeld is de bevinding dat plattelandsbewoners minder dichte netwerken hebben dan stedelingen. Het adagium 'ons kent ons' wordt hier dus niet bevestigd. Bovendien bleken de relaties van plattelandsbewoners minder multiplex, wat in dit geval vooral betekent dat ze grotendeels beperkt blijven tot praktische steun; plattelanders noemden maar weinig mensen die

hen zakelijk advies of emotionele steun geven. Van hechte verbanden is dan ook geen sprake.

Hoe kunnen we dit onverwachte resultaat verklaren? Ten eerste moet worden bedacht dat het betrekking heeft op een klein aantal netwerkliden. Respondenten noemden gemiddeld nog geen drie personen, over het algemeen waarschijnlijk die paar mensen die het dichtst bij de respondent staan. Voor wat betreft de tientallen of honderden kennissen die mensen doorgaans hebben, zouden de resultaten anders uit kunnen pakken. Wanneer plattelandsbewoners hun enthousiasme uiten over het feit dat iedereen elkaar kent in hun omgeving, refereren ze dan ook aan de vele mensen die ze tegenkomen op staat of in het uitgaansleven, niet aan de relatie tussen twee vrienden (Simon et al. 2007). Dat bevindingen anders uit kunnen pakken voor kennissen dan voor de belangrijkste paar personen lijkt tot uitdrukking te komen in de sterke sociale samenhang in de buurt. De burens, meestal eerder kennissen dan vrienden, kennen elkaar op het platteland beter dan in de stad.

Dit verklaart nog niet waarom stedelingen een iets dichter netwerk hebben en iets meer multiplexe relaties, waarbinnen vooral meer emotionele steun wordt geleverd dan op het platteland. Een mogelijkheid is dat stedelingen relatief hechte clubjes vormen omdat zij minder steun ontvangen vanuit de lokale gemeenschap. Waar plattelanders, gezien hun relatief hechte buurten, voor veel dingen bij de burens aan kunnen kloppen, hebben vrienden en familieleden in de stad misschien meer functies voor elkaar. En wanneer relaties meerdere functies vervullen, komen verschillende netwerkliden elkaar al snel een keer tegen.

Noot

- 1 Er is alleen gevraagd naar de frequentie van het contact met lokale netwerkliden. Een vergelijking met netwerkliden die verder bij iemand vandaan wonen is daarom niet mogelijk.

6 Baten van de sociale samenhang

‘Sociaal kapitaal’ is een populair begrip met vele definities en gebruiken. Wat deze interpretaties met elkaar gemeen hebben is dat ze uitgaan van de waarde van sociale relaties. In de woorden van Putnam:

Just as a screwdriver (physical capital) or a college education (human capital) can increase productivity (both individual and collective), so too social contacts affect the productivity of individuals and groups. (Putnam 2000: 19)

Beleidsmakers vinden dit een aantrekkelijke gedachte. Waar mensen zorgen voor elkaar en zich gezamenlijk, in onderling overleg inspannen voor de omgeving, hoeft de overheid dit niet te doen. Bovendien zullen de acties die mensen uit eigen initiatief ontplooiën beter aansluiten bij de heersende behoeften dan welke inspraak-procedure en welk actieplan ook kan bewerkstelligen. Zo heeft de overheid in de Wet Maatschappelijke Ondersteuning hoop gevestigd op de bereidheid van burgers om hulp te bieden aan vrienden, familie en burens die het alleen niet helemaal redden (Hortulanus 2004). Ook wordt veel verwacht van initiatieven van bewoners om de leefomgeving op het platteland te verbeteren en nieuwe economische activiteiten te ontwikkelen (LNV 2004; SER 2005).

In dit hoofdstuk gaan we in op de baten van de sociale verbanden tussen plattelandsbewoners. Wat zijn nu de werkelijke baten van een hechte dorpsgemeenschap? Enerzijds kennen bewoners elkaar goed, delen ze vaak dezelfde normen en waarden en vertrouwen ze elkaar. Hierdoor kunnen zij hun handelen beter op elkaar afstemmen en kan een hecht vangnet ontstaan. Dit merkte een ondernemer wiens vrouw ernstig ziek werd. Hun dorpsgenoten stelden uit zichzelf een rooster op, waarin werd vastgelegd wie voor zijn vrouw zorgde als hij aan het werk was (Simon et al. 2007).

Een hechte sociale samenhang heeft ook nadelen. In dit verband wordt een onderscheid gemaakt tussen verbindend en overbruggend sociaal kapitaal. Onder verbindend sociaal kapitaal worden de banden binnen een groep verstaan, bijvoorbeeld tussen de oorspronkelijke bewoners. Deze banden zijn sterk in een hechte dorpsgemeenschap. Onder overbruggend kapitaal worden de relaties tussen groepen verstaan (Putnam 2000). Wanneer autochtone dorpelingen een bijzonder sterk gevoel van saamhorigheid ervaren, kan het voor nieuwe bewoners moeilijk zijn hier een plek te bemachtigen. Nu nieuwe bewoners geen kleine minderheid meer zijn in de dorpsgemeenschap kan er ook een kloof ontstaan, die gepaard kan gaan met spanningen rond lokale politieke besluiten (Hogenstijn en Van Middelkoop 2008). Juist de overbruggende relaties tussen oorspronkelijke en nieuwe bewoners kunnen vruchtbaar zijn (Van der Ziel 2003; Overbeek et al. 2007). Ook relaties met mensen die buiten het dorp wonen kunnen een dorp en de dorpelingen ten goede komen. Dankzij specifieke expertise en contacten kunnen lokale initiatieven de benodigde

handen en voeten krijgen (Van der Ziel 2003). In een hechte, kleine kring weten en kunnen mensen vaak vergelijkbare dingen. In lossere verbanden hebben ze toegang tot complementaire hulpbronnen, wat grote voordelen kan bieden (Burt 2004). Bewoners wiens leven zich grotendeels buiten het dorp afspeelt, kunnen derhalve waardevol overbruggend sociaal kapitaal meebrengen. Hetzelfde geldt voor verbredende agrariërs, die verbindingen aangaan met regionale, landelijke en internationale organisaties om kennis op te doen over nieuwe producten en diensten, en hier een passende doelgroep voor aan willen spreken.

Kortom, van een hechte, lokaal gerichte dorpssamenleving kan worden verwacht dat deze goed van pas komt wanneer men onder moeilijke omstandigheden het hoofd boven water moet houden. Wie iets nieuws wil ontwikkelen heeft meer aan een open sociale structuur waarin sociale verbanden verder reiken dan de dorpsgrens.

In dit hoofdstuk richten we ons op de relatie tussen de sociale samenhang enerzijds en de leefbaarheid en sociale vitaliteit anderzijds. Zijn dorpen met een hechte sociale samenhang leefbaarder dan dorpen met een lossere structuur en hoe zit het met sociale vitaliteit? In hoofdstuk 5 zagen we al dat plattelandsbewoners iets meer gericht zijn op het lokale sociale leven, maar dat hun persoonlijke sociale netwerken iets minder hecht zijn dan die van stedelingen. In hoeverre vormen deze kleine verschillen een verklaring voor de gunstige leefbaarheid en sociale vitaliteit in plattelandsgebieden?

6.1 Analyses

Om erachter te komen welk effect de verschillende aspecten van sociale samenhang hebben op de leefbaarheid en sociale vitaliteit op het platteland, hebben we de onderwerpen uit de hoofdstukken 3 en 4 opnieuw geanalyseerd. Ditmaal beschouwen we de verklarende variabelen als controlevariabelen en stellen we de invloed van de vijf aspecten van sociale samenhang centraal (zie ook hoofdstuk 5): de sociale samenhang in de buurt, de omvang van het netwerk, de dichtheid van het netwerk, de multiplexiteit van relaties en het aandeel buurtbewoners binnen het netwerk. Omdat dit rapport betrekking heeft op het platteland, wordt bij deze analyses in eerste instantie alleen gebruikgemaakt van de respondenten die op het platteland wonen. De resultaten (model 4 in de bijlagen B en C (te vinden via www.scp.nl bij de desbetreffende publicatie) zijn schematisch samengevat in de tabellen 6.1 en 6.2. Vervolgens zijn dezelfde analyses nog een keer op de volledige steekproef gedaan (model 5 in de bijlagen B en C), om te achterhalen in hoeverre verschillen in sociale samenhang een verklaring kunnen bieden voor verschillen in leefbaarheid en sociale vitaliteit die tussen de stad en de verschillende plattelandstypen bestaan.

6.2 Sociale samenhang en leefbaarheid

In hoeverre wordt het leven op het platteland beter door de sociale samenhang? We bekijken nu de relatie tussen de sociale samenhang en de aspecten van de leefbaar-

heid die in hoofdstuk 3 aan de orde kwamen. We zien in tabel 6.1 dat de samenhang in de buurt een positieve invloed heeft op vier van de zes aspecten van leefbaarheid. Plattelandsbewoners die hun buurt als hecht beoordelen ervaren minder problemen met vervoer en zijn minder eenzaam. Bovendien voelen zij zich veel gelukkiger en zijn zij veel meer tevreden met hun woonomgeving dan plattelanders die in een minder hechte buurt wonen. Sociale samenhang in de buurt helpt dus individuele problemen te voorkomen en op te lossen en draagt bij aan het algemene welbevinden.

Wanneer we kijken naar de baten van de individuele netwerken vinden we nauwelijks bevestiging voor het idee dat hechte, lokale verbanden bijdragen aan de ervaren leefbaarheid. Ten eerste verwachtten we dat de lokale gerichtheid van het netwerk positieve consequenties zou hebben voor de leefbaarheid. Netwerklleden die in de buurt wonen kunnen vanzelfsprekend meer voor elkaar betekenen dan netwerklleden op afstand. De verwachting werd niet bevestigd. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat een groot aandeel lokale netwerklleden soms duidt op een gemis van sterke banden op grotere afstand. Wanneer bijvoorbeeld volwassen kinderen weinig betrokken zijn bij het leven van hun ouder wordende moeder, zal deze voor bepaalde zaken afhankelijk zijn van zorgzame burens of dorpsgenoten, met een lokaal gericht netwerk als gevolg (Simon et al. 2007).

Ten tweede werd verwacht dat dichte netwerken bij zouden dragen aan de ervaren leefbaarheid. Verondersteld werd dat een hechte kring van vrienden, familieleden of lokale kennissen naar veronderstelling beter kan functioneren als een sociaal vangnet dan een sociaal netwerk met verschillende losse contacten. Dit bleek deels het geval te zijn: mensen met dichte netwerken voelen zich minder eenzaam dan mensen met lossere netwerken. Op de andere aspecten van leefbaarheid heeft de netwerkdichtheid geen significant effect, maar over de hele linie lijken dichte netwerken het leven toch iets beter te maken.

Van multiplexe relaties, ten derde, verwachtten we dat zij indicatief zou zijn voor een sterke band en dat zij dus gepaard zouden gaan met een sterke solidariteit en betrokkenheid bij elkaar. Mensen met multiplexe relaties zouden dus meer steun ontvangen van hun netwerklleden met een aangenamer leven als gevolg. Dit bleek niet het geval. Integendeel, multiplexe relaties gaan gepaard met relatief veel vervoersproblemen.

Tot slot keken we naar de baten van een groot netwerk. Verondersteld werd dat wie veel relaties onderhoudt kan rekenen op veel steun, advies en gezelschap, wat hen het leven makkelijker en prettiger maakt. In overeenstemming hiermee blijken mensen met grote netwerken relatief gelukkig te zijn, maar in andere opzichten lijken ze hier minder bij gebaat. Grotere netwerken gaan juist samen met meer vervoersproblemen, meer eenzaamheid en meer bezorgdheid over de bereikbaarheid van hulpdiensten. Het lijkt waarschijnlijk dat dit onverwachte verband terug te voeren is op de vraagstelling: het netwerk werd namelijk in kaart gebracht door mensen te vragen wie hen hielpen en steunden in praktische, zakelijke en emotionele kwesties. Mensen met meer problemen noemen hierbij waarschijnlijk meer relaties omdat

ze hulpbehoeftig zijn en dus meer helpers om zich heen verzamelen. Het hoeft dus niet zo te zijn dat grote netwerken leiden tot problemen; problemen leiden eerder tot grote netwerken, zoals ze hier gemeten zijn.

Kortom, de samenhang in de buurt versterkt de leefbaarheid consequent. Een hechte buurt is een buurt waar mensen elkaar groeten en zich verantwoordelijk voelen voor de buurt en de mensen daar. zelf actief betrokken zijn bij burens. Een hechte buurt hoeft niet te betekenen dat mensen veel tijd met hun burens doorbrengen of warme persoonlijke gevoelens voor elkaar koesteren. Persoonlijke relaties spelen een veel minder duidelijke rol. Het beeld dat plattelandsbewoners het beter hebben naarmate ze meer gericht zijn op de lokale gemeenschap en naarmate ze onderdeel uitmaken van een hechtere kring, wordt niet ondersteund. Kennelijk zijn contacten buiten het dorp over het algemeen niet minder waardevol dan lokale contacten en mogelijk worden de voordelen van dichte netwerken overschaduwd door het nadeel dat mensen in dergelijke kringen, over weinig variatie in hulpbronnen beschikken.

Tabel 6.1

Verband tussen vijf aspecten van sociale samenhang en zes aspecten van leefbaarheid (+ duidt op een positief verband met leefbaarheid)

	samenhang in de buurt	lokale oriëntatie van het netwerk	dichtheid van het netwerk	multi- plexiteit van de relaties	omvang van het netwerk
weinig problemen met vervoer	+			-	-
weinig eenzaamheid	+		+		-
gevoelens van veiligheid					
weinig bezorgdheid over de bereikbaarheid van hulpdiensten					-
tevredenheid met de woonomgeving	+				
geluk	+				+

+ = significant effect ($p < 0,05$) ten bate van leefbaarheid; - = significant effect ($p < 0,05$) ten nadele van leefbaarheid.

6.3 Sociale samenhang en sociale vitaliteit

In hoeverre is de sociale samenhang bepalend voor de sociale vitaliteit? Plattelanders kunnen op tal van manieren nuttig zijn voor hun lokale gemeenschap. In hoofdstuk 4 kwam een aantal verbindende vormen van sociale vitaliteit aan de orde, zoals vrijwilligerswerk en deelname aan het verenigingsleven. We hebben een aantal houdingen besproken die belangrijk kunnen zijn voor het ontwikkelen van nieuwe vormen van vitaliteit, zoals de houding tegenover nieuwe bewoners en de opstelling tegenover de politiek.

In tabel 6.2 zien we dat de sociale samenhang in de buurt veel minder bijdraagt aan de sociale vitaliteit dan aan de leefbaarheid zoals we in de vorige paragraaf zagen. In hechte buurten doen bewoners meer mee aan lokale culturele tradities dan in buurten waar men minder op elkaar is gericht. Lokale culturele tradities hebben een sociale functie en kennelijk spelen ook buurtgenoten hierbij een belangrijke rol. Verder hebben bewoners van buurten met veel samenhang meer vertrouwen in hun politieke invloed. Dit zou kunnen betekenen dat zij zich ‘samen sterk’ voelen als het gaat om het uitoefenen van invloed, bijvoorbeeld om de woonomgeving te verbeteren. Andere bijdragen aan de lokale gemeenschap staan los van de sociale samenhang in de buurt. Gezellige, hechte buurten zijn dus niet vanzelfsprekend ook initiatiefrijke buurten.

Tabel 6.2

Verband tussen vijf aspecten van sociale samenhang en acht aspecten van sociale vitaliteit

	samenhang in de buurt	omvang van het netwerk	dichtheid van het netwerk	multi- plexiteit van de relaties	lokale oriëntatie van het netwerk
deelname aan culturele tradities	+	+			
actief lid van een geloofsgemeenschap					
actief lid van een vereniging		+			
actieve vrijwilliger		+			
actieve mantelzorger		+		+	
vertrouwen in politieke invloed	+	+			
houding tegenover nieuwkomers		+			
etnocentrisme		+			

+ = significant effect ($p < 0,05$) ten gunste van sociale vitaliteit; - = significant effect ($p < 0,05$) ten nadele van sociale vitaliteit.

Veel belangrijker als determinant van actief burgerschap is de omvang van het netwerk. Plattelanders met grote sociale netwerken nemen vaker actief deel aan het verenigingsleven, spannen zich vaker in als vrijwilliger en mantelzorger. Daarbij lijken ze over meer kwaliteiten te beschikken om mee te gaan in ontwikkelingen op het platteland en om daarop vooruit te lopen. Ze hebben meer vertrouwen in hun politieke invloed en staan positiever ten opzichte van nieuwe bewoners en etnische minderheden. Hoewel uit de onderzoeksresultaten naar voren kwam dat grote netwerken deels voortvloeien uit hulpbehoeften, zien we dat ze daarnaast fungeren als hulpbronnen bij het ontplooiën van activiteiten in de gemeenschap en dat ze samengaan met openheid naar groepen buiten de gemeenschap. Hoe het oorzakelijk verband precies loopt is overigens maar de vraag. Actief zijn in de gemeenschap kan ook een groter netwerk tot gevolg hebben, evenals een open houding. Nog waarschijnlijker is dat zowel de grote netwerken, als de bijdragen aan de gemeenschap

voortkomen uit dezelfde persoonlijke eigenschappen. Wie sociaal in het leven staat ontwikkelt een groot netwerk en mengt zich in gemeenschappelijke activiteiten. De overige kenmerken van het netwerk hebben nauwelijks invloed. Het enige verband is dat mensen met multiplexe relaties iets meer bereid zijn om mantelzorg te verlenen, of dat mantelzorgers multiplexere relaties opbouwen.

6.4 Sociaal kapitaal in de plattelandstypen

In de paragrafen 6.1 tot en met 6.3 hebben we laten zien dat de sociale samenhang van invloed is op de leefbaarheid en de sociale vitaliteit. In hoofdstuk 5 zagen we al dat de verschillende typen leefomgeving zich onderscheiden in sociale samenhang. Het is logisch om te veronderstellen dat verschillen in leefbaarheid en sociale vitaliteit toe te schrijven zijn aan de mate van sociale samenhang. We kijken eerst naar de verschillen tussen de stad en de uiteenlopende typen platteland. Als we de vormen van sociale samenhang opnemen in de analyse waarin eerder verschillen tussen de stad en de plattelandstypen werden geconstateerd (hoofdstuk 3 en 4), zien we dat deze verschillen soms kleiner worden. Dit betekent dat de leefbaarheid op het platteland op een aantal punten te danken is aan de sterke sociale samenhang tussen burens. Om precies te zijn: dat de bewoners van het gesloten platteland zich minder eenzaam voelen en dat de bewoners van het gesloten en dorpse platteland zich gelukkiger voelen, wordt mede veroorzaakt doordat de bewoners van het gesloten en dorpse platteland een hechtere band met hun burens ervaren.

De geconstateerde verschillen in sociale vitaliteit tussen de diverse leefomgevingen zijn niet toe te schrijven aan verschillen in sociale samenhang. Dit is weinig verbazingwekkend. We zagen dat sociale vitaliteit vooral samenhangt met de omvang van netwerken en in dit aspect van de sociale samenhang vonden we al geen verschillen tussen leefomgevingen.

6.5 Conclusies

In dit hoofdstuk is duidelijk geworden dat de sociale samenhang tussen burens de leefbaarheid bevordert. Wie woont in een buurt waar mensen elkaar groeten, en waar mensen ingrijpen wanneer zich problemen voordoen, voelt zich in verscheidene opzichten beter. Een hechte buurt functioneert dus als een sociaal vangnet. Dat op het platteland een hechtere band tussen burens bestaat zorgt er mede voor dat plattelandsbewoners minder eenzaam zijn en hun woonomgeving beter waarderen. Deze bevindingen passen in het traditionele beeld van het hechte platteland waar het leven zo goed is. Ook al zijn mensen steeds minder aangewezen op degenen in hun directe omgeving, dankzij de auto, internet en dergelijke, zijn burens nog altijd belangrijk voor elkaars welzijn. Dit hoeft niet te betekenen dat ze ook feitelijk veel voor elkaar doen; in hoofdstuk 3 zagen we al dat burens en buurtgenoten elkaar veel minder helpen dan familieleden en vrienden. Het kennen van elkaar, al is het alleen maar door elkaar te groeten, kan op zich al een prettig, veilig gevoel geven

(Blokland 2005). Het opent bijvoorbeeld de mogelijkheid elkaar in te schakelen in noodgevallen of onderlinge overlast bespreekbaar te maken.

Van het persoonlijke sociale netwerk kon niet worden vastgesteld dat het bijdraagt aan de ervaren leefbaarheid. Dat een groot aantal netwerkleden samengaat met relatief veel problemen klopt niet met de verwachting dat netwerkleden hulp, advies en gezelschap kunnen bieden. Vermoedelijk is onze bevinding toe te schrijven aan de manier van vragen: netwerkleden werden geïnventariseerd op basis van de hulp die ze leveren en mensen die veel netwerkleden noemen zijn dus mensen die veel hulp ontvangen en dus waarschijnlijk ook vaak veel hulp nodig hebben. Dat de lokale oriëntatie van het netwerk geen positieve gevolgen heeft voor de ervaren leefbaarheid, de multiplexiteit ook niet en de netwerkdichtheid nauwelijks (alleen met betrekking tot eenzaamheid), blijft opmerkelijk en kan niet worden toegeschreven aan de manier van vragen. Beter een goede buur dan een verre vriend, zo kunnen we concluderen op grond van de resultaten. Op het platteland zijn het dus vooral de mensen in de buurt die bijdragen aan het welzijn van bewoners. Vaak zullen dit kennissen zijn en wordt hun belang bepaald door de toevallige nabijheid, en niet in de eerste plaats door verwantschap in familierelaties of vriendschap. Of dergelijke belangrijke relaties in de buurt wonen is minder relevant.

Individuele sociale netwerken bleken wel belangrijk als het gaat om sociale vitaliteit. Plattelanders met grote netwerken zijn vaker dan anderen actief als lid van een vereniging, als mantelzorger of vrijwilliger, en ze doen vaker mee aan culturele activiteiten. Bovendien hebben ze meer vernieuwend sociaal kapitaal: ze hebben een groter vertrouwen in de politiek, staan meer open voor nieuwe bewoners en etnische minderheden. Mogelijk komt dit doordat mensen met grote netwerken via hun netwerk over meer hulpbronnen beschikken en dus meer te bieden hebben. Maar de relatie kan ook omgekeerd zijn: wie actief is ontmoet ook veel mensen. Een feit is in ieder geval dat mensen met een groot netwerk belangrijke pijlers in de gemeenschap zijn, die zowel aan de traditionele, verbindende vormen als aan de vernieuwende vormen van sociale vitaliteit bijdragen. In hoofdstuk 5 kwam een aantal groepen naar voren met een relatief groot netwerk. Van gehandicapten – die hun grote netwerk waarschijnlijk te danken hebben aan hun grote hulpbehoefte – zagen we al dat ze juist weinig actief zijn in de lokale gemeenschap. Ook mensen met een baan bleken niet bijzonder actief, waarschijnlijk omdat ze weinig vrije tijd hebben. Vooral voor jongeren en hoger opgeleiden geldt dat ze actief bijdragen aan de sociale vitaliteit en dat hun grote netwerken hier een rol bij spelen.

De verbondenheid met de lokale gemeenschap – ofwel in de samenhang tussen buurtgenoten, ofwel in de lokale oriëntatie van het netwerk – bleek nauwelijks bepalend voor de bijdrage aan de sociale vitaliteit. Wel zijn er twee uitzonderingen: lokale culturele tradities gedijen goed in hechte buurten en bewoners van hechte buurten hebben meer vertrouwen in hun politieke invloed. In grote lijnen kan worden geconcludeerd dat de verbondenheid met de lokale gemeenschap geen noodzakelijke voorwaarde is voor het ontstaan en voortbestaan van de *civil society*.

7 Samenvatting en slotbeschouwing

Het platteland staat van oudsher bekend om de hechte sociale verbanden. Mensen woonden generatie op generatie in hetzelfde dorp, waar een groot deel van hun dagelijkse leven zich afspeelde. De levens van dorpsgenoten waren dus sterk met elkaar verbonden. In de hedendaagse dorpsamenleving is de situatie anders. Negen op de tien plattelandsbewoners hebben de beschikking over een auto en voor werk, boodschappen en vertier komen velen buiten het dorp. Nog niet een op de vier plattelandsbewoners is geboren en getogen in de huidige woonplaats en bijna de helft heeft wel eens in stedelijk gebied gewoond (Steenbekkers et al. 2008). Dat de veranderingen gevolgen hebben voor de sociale verbondenheid tussen plattelandsbewoners lijkt onmiskenbaar. In dit onderzoek richtten we ons op het sociale kapitaal op het hedendaagse platteland. Anders gezegd, we bestudeerden wat plattelandsbewoners betekenen voor elkaar en voor hun omgeving. Ook brachten we de leefbaarheid en de sociale vitaliteit van verschillende typen plattelandsgebieden in kaart, en gingen we in op de vraag hoe de lokale sociale samenhang hieraan bijdraagt.

In onderzoek naar sociaal kapitaal wordt vaak aangenomen dat een sociale gemeenschap haar leden bepaalde baten oplevert. In ons onderzoek zijn we nagegaan in hoeverre verschillende aspecten van de sociale samenhang in een plattelandsgebied daadwerkelijk gunstige effecten hebben voor de leefbaarheid en de sociale vitaliteit van dit gebied. Hebben bewoners van hechte dorpen het beter dan bewoners van dorpen waar men langs elkaar heen leeft? En komen verenigingen en mantelzorg beter tot ontwikkeling wanneer bewoners in een hecht verband met elkaar samenleven? Hoe staat het dan met nieuwe groepen bewoners? Worden ze met meer wantrouwen tegemoet getreden in een hechte gemeenschap?

Dit rapport is het vierde dat verschijnt in het kader van het onderzoeksprogramma de Sociale Staat van het Platteland (SSP). Dit programma wordt in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) uitgevoerd met als doel een monitor te ontwikkelen, waarmee toekomstige sociale ontwikkelingen op het platteland kunnen worden gesignaleerd. Omdat de lokale sociale gemeenschap op het platteland vaak een grote rol krijgt toebedeeld in het garanderen van de kwaliteit van leven, is dit ook binnen de SSP een belangrijk thema. Dit rapport sluit in het bijzonder aan bij het tweede rapport binnen het programma: *Het beste van twee werelden* (Simon et al. 2007). Hierin vertelden plattelandsbewoners over hun leven op het platteland en over hoe zij aankijken tegen de lokale gemeenschap. Het beeld dat zij schilderen is bepaald rooskleurig te noemen. De bewoners geven aan blij te zijn dat de sociale controle minder sterk is geworden, maar roemen de saamhorigheid en hulpvaardigheid: op het platteland kijken mensen nog naar elkaar om. Waar in dit eerdere onderzoek het gezichtspunt van plattelandsbewoners centraal stond, werd in het huidige onderzoek gebruikgemaakt van de kwantitatieve gegevens, die verzameld werden in de enquête Nederlanders over het Platteland 2007 (NOP'07). Voor dit

databestand werden ruim 2000 respondenten, op het platteland en in de stad, thuis geïnterviewd over een breed scala aan onderwerpen.

Het platteland wordt vaak beschouwd als contramal van de stad en wordt in onderzoek dan ook vaak afgezet tegen de al even grove categorie 'de stad'. Zo ook binnen de SSP. De viercijferige postcodegebieden met een omgevingsadressendichtheid van 1000 adressen of minder per vierkante kilometer rond het gemiddelde adres worden hier tot het platteland gerekend en de overige gebieden tot de stad. Maar binnen het platteland bestaan grote verschillen. Op basis van bevolkingskenmerken hebben we daarom een sociale typologie van plattelandsgebieden geconstrueerd (hoofdstuk 2). Met behulp daarvan zijn we vervolgens gaan onderzoeken waar het platteland bij uitstek 'leefbaar' is en voor welke groepen (hoofdstuk 3), waar het sociaal vitaal is en welke groepen daar een belangrijke rol bij spelen (hoofdstuk 4), en waar de sociale samenhang sterk is en welke rol verschillende groepen daarin spelen (hoofdstuk 5). Tot slot onderzochten we de relatie tussen de sociale samenhang enerzijds en de leefbaarheid en sociale vitaliteit anderzijds (hoofdstuk 6).

7.1 Een sociale typologie van het platteland

Met behulp van een clusteranalyse probeerden we de ruim 2000 postcodegebieden binnen het platteland te groeperen in een klein aantal clusters, waarbinnen de bevolking zo veel mogelijk gelijke kenmerken heeft, terwijl het onderscheid met andere clusters zo duidelijk mogelijk is. Op basis van dertien variabelen vonden we vijf interpreteerbare clusters.

Het gesloten platteland voldoet het best aan wat de gemiddelde Nederlander onder het platteland verstaat. Met het beperkte, precies op de bewoners toegesneden voorzieningenaanbod doen de kleine, afgelegen dorpen van het gesloten platteland meer dan de andere typen denken aan autonome dorpen. Natuurlijk hebben ook de bewoners van het gesloten platteland veel contact met de wereld buiten het dorp, maar in vergelijking met de andere plattelandstypen zijn de mensen sterker naar binnen gericht. Er komen maar weinig stedelingen wonen en de bewoners hebben een relatief laag inkomen en opleidingsniveau. Bijna een op de drie plattelandsbewoners woont op het gesloten platteland.

Tot het dorpse platteland kunnen vooral de grotere dorpen met een centrumfunctie worden gerekend. In deze dorpen woont een veelvoud van het inwonertal van de dorpen op het gesloten platteland. Daarbij worden deze dorpen ook regelmatig bezocht door bewoners van de landelijke gebieden eromheen, die erop zijn aangewezen voor het aanbod aan winkels, scholen en zorgverleners. Over de vraag of deze dorpen tot het platteland moeten worden gerekend, zijn niet alle plattelanders het eens (Simon et al. 2007; Steenbekkers et al. 2008). Ruim twee derde van de bewoners is wel van mening op het platteland te wonen. Volgens onze afbakening woont ruim de helft van de plattelandsbewoners op het dorpse platteland en is deze leefomgeving dus in belangrijke mate bepalend voor het beeld van het platteland. De drie plattelandstypen die volgen, zijn veel kleiner in inwonertal.

Het woonplatteland bestaat uit buitengebieden en gehuchten in een agrarische omgeving. Dit type voldoet in ieder geval aan het beeld dat de meeste mensen hebben van het platteland; 82% van de bewoners van het woonplatteland geeft aan op het platteland te wonen. Bewoners hebben over het algemeen een bovengemiddeld inkomen en opleidingsniveau en relatief velen zijn afkomstig van buiten de regio. Verder wonen er veel gezinnen en weinig senioren. Het woonplatteland is duidelijk een gewilde woonplek voor jonge, welvarende gezinnen. Voor het woonplatteland geldt, net als voor het elite en het stedelijke platteland, dat het beeld minder helder is, omdat we ons moeten baseren op gegevens over beduidend minder bewoners.

Het elite platteland heeft veel natuur en een lage omgevingsadressendichtheid. Toch is maar ongeveer de helft van de bewoners van mening op het platteland te wonen. Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat hier relatief veel natuur en weinig landbouwgrond aanwezig is, terwijl veel mensen het platteland juist associëren met agrarische activiteiten. Tot het elite platteland worden bijvoorbeeld ook villa-wijken gerekend, die groen zijn en dunbevolkt, maar voor velen niet in het plaatje passen van wat als platteland moet worden beschouwd. Een andere reden zou de sterke relatie met stedelijke gebieden kunnen zijn. Het elite platteland bevindt zich vaak dichtbij een grote stad en de combinatie van de mooie, natuurlijke omgeving en de centrale ligging maakt deze gebieden tot gewilde woonplekken. Het elite platteland trekt dan ook bewoners aan die welgesteld en hoogopgeleid zijn en erg op de stad zijn gericht.

Het stedelijke platteland bestaat hoofdzakelijk uit woonwijken, waarvan ruim een derde na 1990 is gebouwd. De omgevingsadressendichtheid is er hoog en de huizen zijn relatief goedkoop. Dit trekt een bevolking aan met veel jongeren en gezinnen en een voor het platteland hoog aandeel niet-westerse allochtonen. Van de bewoners van het stedelijke platteland is maar 33% van mening dat hij of zij op het platteland woont. Dit komt waarschijnlijk doordat deze gebieden vaak tegen kleine of grote stedelijke kernen aanliggen en men zich eerder beschouwt als bewoner van deze kernen dan van het omliggende buitengebied.

7.2 Een hechte dorpsgemeenschap?

Hoe staat het nu met de veronderstelde hechte lokale verbanden op het Nederlandse platteland? We brachten voor verschillende typen platteland de lokale samenhang in kaart aan de hand van verschillende indicatoren. Allereerst de sociale samenhang in de buurt, waaronder we de wijze verstaan waarop bewoners zelf aankijken tegen de omgang tussen mensen in hun directe omgeving, dus degenen met wie ze een straat, weg, galerij of een hofje delen. Buurten waar mensen elkaar kennen en groeten zijn ook de buurten waar bewoners verwachten dat buuren elkaar helpen als het nodig is en dat ze optreden tegen overlast en andere onwenselijke zaken. Deze buurten worden inderdaad vaker aangetroffen op het platteland dan in de stad. Het gesloten platteland spant de kroon en het stedelijke platteland vormt hier de uitzondering.

Deze samenhang tussen buurtgenoten is een specifiek aspect van de lokale sociale samenhang. Het gaat om mensen die dezelfde straat met elkaar delen en hierbij bepaalde omgangsvormen hanteren. Het contact tussen buurtgenoten kan ver gaan en heel persoonlijk zijn, maar vaak gaat het eerder om bekenden dan om diepgaande relaties. Een hechte dorpssamenleving zou ook kunnen blijken uit individuele contacten die belangrijk zijn voor mensen, bijvoorbeeld omdat er sprake is van vriendschap of een familieband. In de individuele sociale netwerken werd het beeld van een hechte plattelandsgemeenschap nauwelijks bevestigd.

Het plattelandleven wordt vaak getypeerd als ‘ons kent ons’ en een vrijwel letterlijke vertaling hiervan vormt de netwerkdichtheid. Deze geeft weer in hoeverre degenen met wie een persoon een relatie heeft ook elkaar weer kennen. In een hecht klein clubje zal dit vaak het geval zijn; onder mensen die zich in veel verschillende kringen verkeren juist niet. In tegenstelling tot het bestaande beeld zijn de netwerken op het platteland, met uitzondering van het woonplatteland, iets minder dicht dan in de stad. De netwerkleden van plattelandsbewoners kennen elkaar dus minder vaak onderling dan de netwerkleden van stedelingen. Het zou kunnen dat het ‘ons kent ons’ wel van toepassing is op lokale bekenden. Voor de sterke persoonlijke relaties geldt het in ieder geval niet. Ook in tegenspraak met het bestaande beeld is dat de relaties van plattelandsbewoners, met uitzondering van de bewoners van het elitaire platteland, minder multiplex zijn dan die van stedelingen. Dit wil zeggen dat stedelingen vaker meerdere functies voor elkaar vervullen dan dorpelingen. Bij plattelanders bleven de relaties vaak beperkt tot het verlenen van praktische hulp; bij stedelingen gaven netwerkleden iets vaker ook emotionele steun. Een verklaring hiervoor kan zijn dat stedelingen, omdat ze meer keuze hebben bij het vormen van hun netwerk, een meer diepgaande, en meer omvattende relatie hebben met hun netwerkleden dan plattelandsbewoners.

Wat wel overeenkomt met het beeld van de hechte dorpssamenleving is dat netwerken van plattelanders – met uitzondering van de bewoners van het elitaire en stedelijke platteland – iets meer gericht zijn op de lokale woonomgeving: een groter aandeel van hun netwerkleden woont binnen een straal van een kilometer. Bovendien hebben plattelandsbewoners ook wat frequenter dan stedelingen contact met hun lokale netwerkleden.

Tot slot werd ook gekeken naar de omvang van de persoonlijke netwerken. Hieromtrent bestond geen duidelijke verwachting, want een hechte lokale samenleving zou gepaard kunnen gaan met grote netwerken omdat mensen relatief collectivistisch zijn ingesteld, maar stedelingen zouden ook een groter netwerk kunnen hebben, omdat ze meer keuze hebben en voor elke activiteit een ander netwerk lid kunnen kiezen. Hechte verbanden zijn bovendien intensief en bieden wellicht weinig ruimte voor veel contacten. Tussen stedelingen en bewoners van de verschillende typen platteland bleken in dit opzicht geen verschillen te bestaan.

In de meest typische plattelandstypen – het gesloten platteland, het dorpse platteland en het woonplatteland – zijn kenmerken van de hechte dorpssamenleving goed terug te zien. De samenhang tussen buurtgenoten is er sterker en lokale contacten

vormen een iets groter deel van het totale sociale netwerk. Maar de verschillen zijn niet groot. Bovendien wordt het beeld, als het gaat om de dichtheid van het netwerk en de multiplexiteit van relaties, duidelijk weersproken. Plattelandsbewoners zijn dus wel iets meer gericht op de lokale omgeving, maar als we kijken naar de personen die voor hen het belangrijkste zijn, zien we geen dichtere netwerken of hechtere relaties dan bij stedelingen.

De centrale vraag is in hoeverre deze aspecten van de sociale samenhang beschouwd kunnen worden als sociaal kapitaal? Anders gezegd, in hoeverre zijn deze aspecten van sociale samenhang bepalend voor de leefbaarheid en sociale vitaliteit in plattelandsgebieden? We geven nu eerst een overzicht van de leefbaarheid op het platteland, waarbij we verschillen tussen typen platteland en sociale groepen bespreken. Hierbij komt ook de rol aan bod, die de sociale samenhang speelt in het waarborgen van de leefbaarheid voor plattelandsbewoners. Op de sociale vitaliteit van plattelandsgebieden gaan we daarna in.

7.3 Een leefbaar platteland?

Een leefbaar platteland is een platteland waar bewoners naar tevredenheid leven en waar problemen, zorgen en ergernissen beperkt zijn en zich niet steeds opnieuw manifesteren. Een belangrijk punt van zorg in dit verband is de afwezigheid van voorzieningen. Zonder onder meer winkels, cafés, bibliotheken en artsen moeten mensen ver reizen om in hun behoeften te voorzien. De afwezigheid van voorzieningen zou dus kunnen leiden tot dagelijks ongemak, bijvoorbeeld bij het in huis halen van boodschappen en het halen en brengen van schoolgaande kinderen. In ons onderzoek wees niets erop dat plattelanders meer problemen ondervinden met het bereiken van hun bestemming dan stedelingen. Integendeel, bewoners van het gesloten en dorpse platteland ervaren minder problemen met vervoer dan stedelingen. Plattelandsbewoners hebben vaker de beschikking over een auto en dit maakt het voor hen mogelijk de grotere afstanden op een gemakkelijke manier te overbruggen. Met files en parkeerproblemen hebben ze veel minder te maken dan stedelingen. Door het hoge autobezit zijn plattelandsbewoners ook minder aangewezen op het openbaar vervoer. Plattelanders ervaren hierdoor zelfs minder vaak dan stedelingen problemen met het openbaar vervoer.

Een soms wel gevreesd gevolg van de grotere afstanden die plattelandbewoners moeten afleggen en van het kleinere aantal ontmoetingsplekken dat zij tot hun beschikking hebben, is eenzaamheid. Maar ook hier zijn geen aanwijzingen voor. Met uitzondering van het stedelijke platteland blijken plattelandsbewoners juist beduidend minder eenzaam te zijn dan stedelingen. Bovendien voelen zij zich, weer met uitzondering van het stedelijke platteland, gelukkiger en veiliger dan stedelingen en zijn ze relatief tevreden met hun woonomgeving. Het algemene patroon wijst dus duidelijk op een gunstige leefbaarheid van het platteland, waarbij het stedelijke platteland een uitzondering vormt. Maar de statistische verbanden zijn zwak; we hebben het hier dus niet over scherpe contrasten, maar over grijstinten.

7.3.1 Baten van sociale samenhang voor leefbaarheid

In hoeverre komt de relatief gunstige leefbaarheid van het platteland nu voort uit de sociale samenhang? De analyses lieten een duidelijk verband zien tussen de sociale samenhang in de buurt en verschillende indicatoren van leefbaarheid. Bewoners van een buurt waar mensen elkaar kennen, groeten en zich voor de buurt inspannen, ervaren minder problemen met vervoer en voelen zich minder eenzaam; ook zijn ze meer tevreden met de woonomgeving en bovendien gelukkiger. Een hechte buurt functioneert dus ook als een sociaal vangnet. De overige aspecten van de sociale samenhang bleken veel beperktere baten op te leveren voor de leefbaarheid.

Als tweede verklaring voor de als gunstig ervaren leefbaarheid op het platteland kwam het hoge aandeel bewoners dat samenwoont met een (huwelijks)partner naar voren. Gehuwden en samenwonenden scoren hoger op diverse indicatoren van leefbaarheid dan alleenstaanden. Op het platteland is deze groep relatief groot met als gevolg dat het platteland als leefbaarder naar voren komt. Met andere woorden, als het aandeel gehuwden en samenwonenden gelijk zou zijn tussen de stad en het platteland, zouden de verschillen kleiner zijn. Zo is een deel van het verschil in vervoersproblemen tussen de stad enerzijds en het gesloten, het dorpse en het woonplatteland anderzijds toe te schrijven aan het aandeel mensen dat gehuwd is dan wel samenwoont. Ook het minder voorkomen van eenzaamheid en onveiligheidsgevoelens, de hoge mate van tevredenheid met de woonomgeving en de hoge mate van geluk zijn voor een deel toe te schrijven aan het aandeel gehuwden of samenwonenden.

7.3.2 Kwetsbare groepen

Behalve de alleenstaanden kwamen nog drie groepen naar voren die het relatief moeilijk hebben op het platteland. Allereerst blijkt keer op keer dat mensen met lichamelijke beperkingen op het platteland op alle fronten slechter af zijn dan mensen zonder beperking. In de stad is het leven niet beter voor gehandicapten, maar de hoop bestaat misschien dat de vermeende zorgzame plattelandssamenleving het leven voor deze groep mensen wat aangenamer zou maken dan in de stad. Dit blijkt niet het geval.

Een tweede groep die het op het platteland moeilijk lijkt te hebben, bestaat uit niet-westerse allochtonen. De bevindingen zijn overigens gebaseerd op een kleine en misschien weinig representatieve groep allochtonen. Ze moeten dus voorzichtig worden geïnterpreteerd. Niet-westerse allochtonen in dit onderzoek ervaren alleen op het platteland meer problemen met vervoer dan autochtonen. Vermoedelijk komt dit doordat zij minder vaak over een auto beschikken dan autochtonen, waar ze in de stad minder last van hebben omdat het openbaar vervoer daar vele mogelijkheden biedt. Verder voelen niet-westerse allochtonen zich minder gelukkig en veilig dan autochtonen. Ook dat laatste geldt weer alleen voor het platteland. Het is goed denkbaar dat het onveilige gevoel wordt veroorzaakt door een negatieve houding van andere plattelandsbewoners. We zagen dat etnocentrisme sterker aanwezig is op het platteland en daarbij geven verhalen van plattelandsbewoners soms blijk van

een verregaande weerstand tegen niet-westerse allochtonen (Simon et al. 2007); ook zullen niet-westerse allochtonen op het platteland sociale stigmatisering waarschijnlijk sterker voelen, omdat er geen eigen groep is om op terug te vallen. Wanneer de gesloten houding van plattelandsbewoners een reden is voor niet-westerse allochtonen om te blijven wonen in de stad, vormt zij een barrière tegen de algemeen gewenste spreiding van niet-westerse allochtonen en een beperking van de keuzevrijheid van allochtonen. Omdat niet-westerse allochtonen vooral in de stad wonen, is nog maar nauwelijks onderzoek gedaan naar de etnische integratie op het platteland.

7.4 Een vitaal platteland?

Een sociaal vitaal platteland is een platteland waar bewoners zich inspannen voor elkaar en hun omgeving, maar ook een platteland waar nieuwe groepen bewoners erbij horen en bewoners de weg naar instanties en beleidsmakers kennen, zodat nieuwe initiatieven van de grond kunnen komen. De inspanningen van bewoners komen de leefbaarheid ten goede en een sociaal vitaal platteland zal ook vaak een leefbaar platteland zijn. Niettemin kunnen de inspanningen van bewoners ook een reactie zijn op een als slecht ervaren leefbaarheid of op plannen die de leefbaarheid in hun ogen bedreigen.

Het beeld bestaat dat plattelandsbewoners zich actief en betrokken opstellen naar hun omgeving. Dit beeld vond in ons onderzoek gedeeltelijk ondersteuning. We zagen dat meer plattelanders dan stedelingen lid zijn van een geloofsgenootschap en dat onder de leden van geloofsgenootschappen plattelanders ook de meest trouwe kerkbezoekers zijn. Vooral de bewoners van het gesloten en dorpse platteland blijken kerkelijk; onder bewoners van het elitaire platteland zijn juist weinig actieve kerkleden.

Ook zien we dat plattelandsbewoners vaker lid zijn van een vereniging en vaker actief zijn in het vrijwilligerswerk, terwijl stedelijke verenigingsleden hun verenigingen frequenter bezoeken dan verenigingsleden op het platteland en stedelijke vrijwilligers vaker vrijwilligerswerk doen dan vrijwilligers op het platteland. Als we alleen kijken naar actieve vrijwilligers en verenigingsleden zien we geen verschillen tussen de stad en het platteland. Alleen op het woonplatteland springt het aandeel vrijwilligers eruit. Ook bij het bieden van mantelzorg zien we geen verschillen tussen de stad en de verschillende typen platteland.

Wel bleek dat plattelandsbewoners, met uitzondering van de bewoners van het elitaire platteland, duidelijk meer deelnemen aan lokale culturele tradities. Binnen het platteland zijn het vooral de bewoners van het gesloten platteland die actief aan tradities deelnemen. Zij onderscheiden zich vooral door het gebruik van het lokale dialect. Hoewel de meeste onderzochte variabelen maar een heel zwak verband lieten zien met de onderzochte typen leefomgeving, bleek de deelname aan lokale tradities het meest onderscheidend. Dit geldt vooral voor het gebruik van het lokale dialect.

Het beeld bestaat ook dat plattelandsbewoners een gesloten, behoudende levenshouding hebben. Die zou initiatieven in de kiem kunnen smoren en plattelandsgemeenschappen remmen in hun ontwikkeling. Zo spelen zich op het platteland momenteel een aantal ruimtelijke en economische ontwikkelingen af: landbouwgebied wordt vervangen door natuur en overheden zoeken nieuwe economische pijlers om het landschap mooi en betaalbaar te houden (zie Steenbekkers et al. 2008). Deze ontwikkelingen zijn gebaat bij een actieve, betrokken houding van bewoners en bij het vermogen dat zij hebben bruggen te slaan tussen oudkomers en nieuwkomers.

Het beeld van de behoudende plattelandsbewoner werd gedeeltelijk wel en gedeeltelijk niet ondersteund. Tegenover de politiek nemen stedelingen en plattelanders een vergelijkbare houding aan. Beide groepen hebben evenveel (of weinig) vertrouwen in hun invloed op gemeentelijke en landelijke politici. Alleen ten opzichte van de provinciale politiek ervaren plattelanders een iets kleinere afstand. Tegenover nieuwe bewoners in hun omgeving nemen de meeste plattelanders een gematigd positieve houding aan. Hoewel een meerderheid vindt dat nieuwe bewoners weinig behoefte hebben aan contact, vindt nog geen kwart dat zij een bedreiging vormen voor de sociale banden in de dorpsamenleving en vindt 44% hen zelfs belangrijk voor de levendigheid van het dorp. In de houding tegenover nieuwkomers werden geen verschillen gevonden tussen typen platteland.

Tegenover etnische minderheden bleken plattelandsbewoners wel degelijk een meer gesloten houding te hebben dan stedelingen, maar alleen op het dorps- en vooral ook het gesloten platteland. In deze gebieden wonen maar weinig etnische minderheden, dus mogelijk is de gesloten houding toe te schrijven aan onbekendheid. Of bekend ook bemind zou maken is maar zeer de vraag. Juist de confrontatie tussen plattelandjongeren en vooral Marokkaanse jongeren kan tot heftige spanningen leiden (Cadat en Engbersen 2006).

7.4.1 *Baten van sociale samenhang voor sociale vitaliteit*

In hoeverre volgen de hierboven beschreven aspecten van sociale vitaliteit nu uit de sociale samenhang? De bijdragen die mensen leveren aan de sociale vitaliteit in een gemeenschap blijken met name samen te hangen met de omvang van het individuele netwerk. Mensen met een groot netwerk nemen vaker deel aan het verenigingsleven, zetten zich vaker in als vrijwilliger en verlenen vaker mantelzorg dan mensen met een kleiner netwerk. Ze zijn ook positief over hun invloed op de politiek, wat zou kunnen betekenen dat ze eerder initiatieven zullen ontplooiën, bijvoorbeeld ten behoeve van de gemeenschap. Het zijn dus de mensen met een groot netwerk die een belangrijke bijdrage leveren aan het ontstaan en voortbestaan van de *civil society* in hun dorp of buurt. Via hun netwerkleden kunnen mensen met grote netwerken waardevolle hulpbronnen ontvangen zoals steun, informatie en materiële zaken. Hierdoor hebben ze ook aan anderen relatief veel te bieden. Daarbij kan ook een omgekeerde relatie bestaan. Mensen die actiever in het leven staan houden hier grote netwerken aan over. Wie deelneemt in het verenigingsleven kent al gauw veel mensen. Het is niet zo dat mensen meer bijdragen aan de sociale vitaliteit omdat

ze juist in de lokale gemeenschap beter ingebed zijn. Als dat het geval was geweest hadden we gezien dat mensen actiever zijn in de lokale gemeenschap naarmate hun contacten meer lokaal gericht zijn. Dit was niet het geval. Ook zagen we nauwelijks een relatie tussen de sociale samenhang in de buurt en de bijdragen van bewoners aan de sociale vitaliteit. Alleen voor lokale culturele tradities geldt dat ze het best gedijen in hechte buurten. Dat de bijdragen aan de sociale vitaliteit grotendeels onafhankelijk blijken van de sociale binding met de lokale gemeenschap is goed nieuws. Mocht deze binding zwakker worden in de toekomst hoeft dit geen bedreiging te zijn voor de sociale vitaliteit.

7.4.2 *Pijlers onder de plattelandssamenleving*

Wanneer we kijken naar de bijdragen van plattelandsbewoners aan de sociale vitaliteit, krijgen we zicht op de ‘pijlers’ onder de plattelandssamenleving. In hoofdstuk 4 hebben we laten zien dat verschillende vormen van sociale vitaliteit hun draagvlak vinden in verschillende groepen. Om te beginnen met de traditionele, verbindende vormen van sociale vitaliteit: geloofsgemeenschappen en verenigingen zijn sterk in trek bij zowel senioren als jongeren en ook mensen die gehuwd zijn of samenwonen nemen hier vaak aan deel. Het vrijwilligerswerk leunt sterk op mensen zonder een betaalde baan. Zij zijn vaker actief als vrijwilliger en als ze actief zijn, zetten ze zich vaker in. Mantelzorg komt vooral neer op de schouders van vrouwen.

De toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen wordt vaak als bedreiging gezien van de sociale vitaliteit op het platteland en daar lijkt reden voor. Vooral organisaties die afhankelijk zijn van vrijwilligers moeten het grotendeels hebben van mensen zonder een betaalde baan en als dit aandeel slinkt, slinkt ook het draagvlak. Naarmate vrouwen meer werken hebben ze ook minder tijd voor mantelzorg. Ook andere ontwikkelingen waardoor meer mensen werken of mensen langer doorwerken, zullen ten koste gaan van het vrijwilligerswerk. Senioren tonen zich echter juist wel vaak actief en mogelijk kan de vergrijzing in dit opzicht dan ook als een *blessing in disguise* worden gezien. De activiteiten van 65-plussers beperken zich echter grotendeels tot deelname aan het kerk- en verenigingsleven. Vrijwilligerswerk vergt misschien een te grote inspanning, want dit komt vooral neer op mensen in de nog werkzame leeftijd. Ook mantelzorg wordt vooral verleend door mensen tussen de 45 en 65 jaar (Timmermans 2003). Wanneer de arbeidsmarktparticipatie toeneemt, zouden ook hier dus tekorten kunnen ontstaan. Mogelijk kan soelaas worden verwacht van het stijgende opleidingsniveau, want hoger opgeleiden zijn actiever als verenigingslid en als vrijwilliger.

Voor lokale culturele tradities geldt een heel ander verhaal. Het zijn vooral oorspronkelijke bewoners en mensen met een lage opleiding die actief deelnemen aan deze tradities, en hiermee bijdragen aan het behoud ervan. Met de komst van nieuwe bewoners en het stijgen van het opleidingsniveau lijkt het draagvlak af te nemen. Dit geldt echter sterker voor het lokale taalgebruik en het uitsteken van de vlag dan voor de lokale eetcultuur of voor festiviteiten met een historische betekenis. Voor lokale gerechten en streekproducten bestaat momenteel grote belangstelling en ze zijn

ook interessant voor een heel nieuw publiek van buiten de lokale context. Ook lokale feesten met een historische component maken een vernieuwing door. Het zijn vaak plaatselijke ondernemers en bestuurders die zich voor dergelijke evenementen inzetten en deze vaak tot relatief grootschalige evenementen uit weten te bouwen. Het folkloristische element daarin lijkt het soms wel af te leggen tegen de verleidingen van de populaire cultuur (Simon et al. 2007).

Naast deze verbindende vormen van sociale vitaliteit is het ook van belang dat dorpsgemeenschappen beschikken over 'vernieuwende' vitaliteit. Hier kunnen juist nieuwe bewoners een rol spelen. Zij hebben gemiddeld een meer open houding tegenover etnische minderheden en veel vertrouwen in de eigen invloed op de politiek. Dit levert weinig op als de nieuwe bewoners niet in de lokale gemeenschap willen investeren, maar in de praktijk pakt het regelmatig goed uit. Zo speelden nieuwkomers een belangrijke rol bij lokale acties rond de MKZ-crisis (Van der Ziel 2003) en vinden oorspronkelijke en nieuwe bewoners elkaar in initiatieven om natuur en landschap te behouden en te verfraaien (Overbeek et al. 2007). Tot slot zien we dat een hoge opleiding ook veel vernieuwende sociale vitaliteit met zich meebrengt.

7.5 Werelden van verschil?

De verbanden tussen de verschillende leefomgevingen enerzijds en de indicatoren van leefbaarheid, sociale vitaliteit en sociale samenhang anderzijds bleken over het algemeen zwak. Er is dus geen sprake van werelden van verschil. Echt vreemd is dit misschien niet. De bewoners van het hedendaagse Nederlandse platteland staan op tal van manieren in contact met de wereld buiten hun directe leefomgeving en deze wereld vormt een krachtig gemeenschappelijk kader. Ook in eerdere onderzoeken waarbij naar verschillen binnen het platteland werd gezocht bleken de verschillen klein (zie bv. Van der Meer et al. 2008). Daar komt nog bij dat feitelijke verschillen soms worden verdoezeld door het vrijwel onvermijdelijke gebruik van de soms heterogene viercijferige postcodegebieden als analyse-eenheden. Toch zijn er op basis van de eerder ontwikkelde typologie wel een aantal interessante verschillen te zien.

Op het *gesloten platteland* is het gemeenschapsleven levendig en traditioneel. De bewoners zijn hier relatief vaak lid van een geloofsgenootschap en nemen actief deel aan lokale culturele tradities. Vooral dialecten en streekvlaggen zijn er populair. Verder ervaren ze een sterke samenhang in de buurt en weinig eenzaamheid. Kortom, bewoners van het gesloten platteland zijn blij met hun leven. Dit positieve beeld komt overeen met eerdere bevindingen in kleine dorpen (Lammerts en Doğan 2004). Wel nemen de bewoners een gesloten houding aan tegenover etnische minderheden, die er overigens ook bijna niet zijn.

Het *dorpse platteland* is in veel opzichten vergelijkbaar met het gesloten platteland, maar de schaal is groter en de kenmerken zijn wat minder uitgesproken. Het kerkklimaat is er wel net zo hoog en de geneigdheid tot etnocentrisme, de deelname aan lokale culturele tradities en de sociale samenhang tussen buuren zijn

er ook groot, maar het is allemaal net wat minder uitgesproken dan op het gesloten platteland. Men voelt zich ook veilig, maar toch weer net iets minder dan de bewoners van het gesloten platteland.

Van alle typen platteland zijn de bewoners van het woonplatteland het gelukkigst. Daarbij zijn ze ook erg tevreden met hun woonomgeving, wat niet verwonderlijk is gezien omdat een groot deel in het buitengebied woont. Verder zijn de bewoners vaak actief als vrijwilliger en zijn de lokale culturele tradities nog springlevend. De samenhang tussen burens is er hoog, net als op het gesloten en dorpse platteland.

Het *elitaire platteland* vertoont duidelijk een ander beeld: de bewoners zijn minder traditioneel en minder gericht op de lokale gemeenschap dan andere plattelandsbewoners. Ze nemen net zo weinig deel aan culturele tradities als stedelingen en actieve kerkleden zijn er zelfs minder dan in de stad. Ze zijn minder etnocentrisch en in hun sociale netwerken zijn buurtgenoten ondervertegenwoordigd. Het *elitaire platteland* lijkt dus wel minder sociaal vitaal in de traditionele zin, maar de bewoners varen er wel bij. In hun tevredenheid met de woonomgeving en in de mate van geluk doen ze zeker niet onder voor bewoners van andere plattelandstypen. Bovendien ervaren ze wel degelijk een sterke samenhang in hun buurt. Deze omgang tussen buurtbewoners zal op het *elitaire platteland* waarschijnlijk andere, wellicht meer vrijblijvende vormen aannemen dan bijvoorbeeld op het gesloten platteland, maar ook op het *elitaire platteland* kennen burens elkaar en tonen ze onderlinge betrokkenheid.

Ook het *stedelijke platteland* vertoont een beeld dat afwijkt van de meer typische patronen van het gesloten, dorpse en woonplatteland. De samenhang in de buurt is er laag en relatief veel bewoners voelen zich eenzaam, onveilig of weinig gelukkig. Toch is men er net zo tevreden met de woonomgeving als bewoners van de overige plattelandstypen. Er zijn weliswaar iets minder vrijwilligers dan elders, maar mensen nemen actief deel aan lokale culturele tradities en zijn weinig etnocentrisch.

De vraag is nu of de gebruikte typologie de bestaande verschillen voldoende weergeeft. In de hier gehanteerde sociale typologie komen bepaalde verschillen tussen de landelijke leefmilieus goed tot uitdrukking. Vooral het onderscheid tussen grote en kleine kernen, dat samengaat met een verschil in voorzieningenaanbod en bereikbaarheid, komt sterk naar voren. Andere aspecten nemen echter juist een minder prominente plaats in. Zo maakt de typologie, met uitzondering van het *elitaire platteland*, nauwelijks onderscheid op basis van de welstand van de bevolking, ofwel de 'gewildheid' van gebieden. Achterstandsdorpen bleven hierdoor buiten beeld. Een bondige typologie, waarin de welstand sterker naar voren komt, zou ten koste gaan van het hier gebleken onderscheid.

Daarbij lijkt het niet waarschijnlijk dat een andere typologie wel scherpe contrasten laat zien. Inkomensverschillen zijn minder groot op het platteland dan in de stad (Pommer en Wildeboer Schut 2006) en op het platteland wonen dan ook minder mensen met een sociale achterstand. Dit vertaalt zich in de leefomgeving: van de stedelingen woont 65% in een buurt met een gemiddelde sociale status en 25% in

een buurt met een lage status; van de plattelandsbewoners woont 88% in een gebied met een gemiddelde status en maar 5% in een gebied met een lage status (Boelhouwer 2006). In vergelijking met de stad is het waarschijnlijk een terechte constatering dat het platteland gekenmerkt wordt door een zekere gelijkmatigheid in subjectieve indicatoren van leefbaarheid en sociale vitaliteit.

Toch zijn er wel degelijk plattelandsgebieden waar het leven minder goed is. Zo hebben plattelandsbewoners in de perifere provincies een iets minder gunstige leefsituatie dan bewoners van de rest van het platteland. Gekeken op een lager schaalniveau komen een paar regio's naar voren waar de leefsituatie duidelijk onder druk staat (Boelhouwer 2006). Deze gebieden werden in dit rapport niet afzonderlijk bekeken, maar zouden mogelijk een afwijkend beeld kunnen geven.

7.6 De sociale staat van het platteland

In dit rapport gingen we op zoek naar sociaal kapitaal op het platteland. In hoofdlijnen werd gevonden dat burens op het platteland een iets hechter verband vormen dan burens in de steden en dat dit de leefbaarheid positief beïnvloedt. De sociale samenhang tussen burens vormt dus belangrijk bron van sociaal kapitaal voor plattelandsbewoners. Een relevante vraag is hoe de samenhang in de buurt zich in de toekomst zal ontwikkelen. Onder de meeste bewoners heerst het beeld dat de verbanden tussen burens minder worden naarmate meer vrouwen werken en nieuwe bewoners het platteland opzoeken, maar dit is zeker niet vanzelfsprekend. Dat de bewoners van het elitaire platteland weinig lokale netwerkleden hebben, maar wel veel samenhang met burens ervaren geeft aan dat de samenhang tussen burens ook vormen aan kan nemen die gedijen in een weinig traditionele, naar buiten gerichte omgeving.

Voor de sociale vitaliteit zijn mensen met een groot netwerk belangrijk. De omvang van de sociale netwerken bleek niet te verschillen tussen de stad en de verschillende typen platteland, maar wel samen te hangen met de kenmerken van bewoners. Voor een sociaal vitaal platteland is het dus relevant bewoners aan zich te verbinden die grote netwerken hebben en actief in het leven staan.

Verder gingen we in dit rapport op zoek naar verschillen binnen het platteland. Het was al bekend dat 'het platteland' niet bestaat. Dit onderzoek bood zicht op een deel van de diversiteit binnen het platteland. Tussen het gesloten, dorpse en woonplatteland zagen we verschillen, maar geen contrasten. Meer onderscheidend waren de 'grensgebieden' tussen de stad en het platteland. Van de bewoners van het elitaire platteland vond maar een kleine meerderheid dat zij zelf op het platteland wonen, op het stedelijke platteland was dat zelfs een minderheid. Een groot deel van de geconstateerde verschillen tussen deze en andere typen platteland leek dan ook te worden veroorzaakt door het feit dat een deel van deze clusters simpelweg eigenlijk niet tot het platteland moet worden gerekend. Het simpele criterium van de omgevingsadressendichtheid lijkt dus niet ideaal als afbakening van het platteland en zal gecombineerd moeten worden met aanvullende criteria.

Dat dit onderzoek weinig scherpe verschillen liet zien binnen het platteland betekent niet dat de diversiteit binnen het platteland niet in onderzoek dient te worden gevolgd. Het platteland is sterk in ontwikkeling; hierbij ontstaan nieuwe vormen van diversiteit tussen plattelandsgebieden. Zo wordt een ontwikkeling gesignaleerd van autonome dorpen naar woondorpen, waar men de kwaliteiten van de omgeving belangrijker vindt dan de aanwezigheid van voorzieningen en de economische vitaliteit ter plaatse. Ook de recreatieve functie biedt kansen voor dorpen waar anders voorzieningen en werkgelegenheid zouden verdwijnen. Nieuwe kansen zijn sterk afhankelijk van de kenmerken en ligging van een dorp, die bepalen of een dorp aantrekkelijk is, en voor welk type bewoners. Een ligging aan de kust, een historische dorpskern, een station of een snelwegoprit vormen hulpbronnen die mogelijkheden bieden om nieuwe vormen van vitaliteit te vinden. Regio's en dorpen die weinig aantrekkelijks te bieden hebben, zullen met moeite nieuwe vormen van vitaliteit aan kunnen boren. Het is dan ook waarschijnlijk dat de ongelijkheid tussen plattelandsgebieden zal toenemen.

Life in our villages

Summary

The traditional view of villages is one of close-knit communities. Policymakers accordingly like to assign a major role to the social community in seeking to guarantee and improve the quality of life in the countryside: it is 'above all up to residents themselves to make their environment a good and viable place to live' (LNV 2004). Today's village communities, however, bear no resemblance whatsoever to the traditional image of how things once were. People who spend their entire lives from cradle to grave living in the same village today represent but a small minority of rural dwellers. In fact, almost half the people who live in the countryside at one time lived in an urban area (Steenbekkers et al. 2008). Virtually all rural dwellers have access to a car and frequently leave the village for work, shopping and entertainment. The central question addressed in this study is what has remained of the close-knit village life for which the countryside is renowned, and to what extent local social cohesion contributes to the liveability and social vitality of rural areas.

This report is the fourth to be published as part of the research programme *The Social State of the Countryside*. The purpose of this research programme, which was commissioned by the Dutch Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality (LNV), is to develop a monitor which can track future social developments in the countryside. The present report follows on in particular from the second report published as part of this programme: *The Best of Both Worlds* (*Het beste van twee werelden*) (Simon et al. 2007), in which rural dwellers talked about their lives in the countryside and about how they perceive the local community. The picture they painted was a particularly rosy one. They were happy that the social control had relaxed somewhat, but were full of praise for the sense of belonging and willingness to help others: people in the countryside still look out for each other. In contrast to that study, which took the perspective of rural dwellers themselves as its starting point, the present study draws on quantitative data which were gathered in the 2007 survey *The Dutch on the Countryside* (*Nederlanders over het Platteland 2007 – NOP'07*). More than 2,000 respondents, living both in the countryside and in the cities, were interviewed at home on a wide range of topics in order to build this dataset.

1 Social typology of the countryside

Researchers often contrast 'the countryside' with 'the city'; this also happens in *The Social State of the Countryside*. However, wide differences exist within the countryside. In order to portray those differences, a social typology was constructed in

which the more than 2,000 rural postcode areas in the Netherlands were subdivided into five types.

- The closed countryside consists of small, isolated villages with limited amenities. Compared with the residents of other rural categories, the people in these small communities tend to be focused inwards. Few city-dwellers come to live in these villages and the residents have a relatively low income and education level. A third of all rural dwellers live in the closed countryside.
- The village countryside comprises larger villages which function as centres of activity. These villages have many amenities and receive many external visitors. New residents mainly come from the local region. More than half of all rural dwellers live here.
- The residential countryside consists of outlying districts and hamlets in an agricultural setting. Many families live here, with a few older people, and most residents have an above-average income and education level. 5% of rural dwellers live in postcode areas in the ‘residential countryside’ category.
- The elite countryside consists of attractive areas with a relatively high proportion of natural landscape and a central location relative to towns and cities. This desirable combination attracts residents who are well-to-do and well educated and who have a strong orientation towards the city. 4% of rural dwellers live in the ‘elite countryside’.
- The urban countryside mainly consists of residential developments. The relatively cheap homes attract a population that includes a high proportion of young people and families and, for the countryside, a high proportion of members of non-Western ethnic minorities. 6% of all rural dwellers in the Netherlands live in the ‘urban countryside’; only a third of them actually consider themselves as living in the countryside.

2 *Close-knit village community?*

How realistic is the perception of close-knit local communities in the Dutch countryside? In this study we used a number of indicators to explore the degree of social cohesion in the different types of countryside identified. First is the social cohesion at neighbourhood level. Rural dwellers reported to a greater extent than city-dwellers that people in the same immediate neighbourhood know each other and greet each other when they meet, and that they expect neighbours to help each other when necessary and join forces to act to prevent potential nuisance or problems. The ‘closed countryside’ scores highest in this regard and the ‘urban countryside’ forms the exception.

We then looked at the individual social networks. In line with the image of the close-knit village community, the networks of rural dwellers – with the exception of residents of the elite and urban countryside – are slightly more focused on the local residential setting: a higher proportion of network members live within a radius of

one kilometre. Moreover, rural dwellers have contact with members of their local network slightly more often than city-dwellers.

In other respects, the picture of a close-knit rural community is not confirmed. Country life is often characterised as ‘insiders sticking together’, and this is reflected in the network density. In reality, with the exception of those living in the residential countryside and the urban countryside, the networks of rural dwellers are slightly less dense than those in the city. This means that the members of rural networks know each other slightly less often than members of urban networks. Also contrary to the prevailing image, the relationships of rural dwellers, with the exception of residents of the elite countryside, are less multiple than those of city-dwellers. This means that city-dwellers more often fulfil several functions for each other than village-dwellers. Among rural dwellers, the relationships are often limited to providing practical help, whereas members of urban networks more often also provide each other with emotional support.

Although rural dwellers are slightly more focused on the local community than city-dwellers, therefore, the latter form somewhat closer ties with the people who are important to them. One possible explanation for this may be that the relationships of city-dwellers are selected to a greater extent than those of rural dwellers from a wide range of possibilities, that those engaged in these relationships are therefore better suited to each other and that the relationships are consequently deeper and able to cover more areas of life. The fact that city-dwellers live in less close-knit neighbourhoods may also contribute to the closeness of their personal networks. Where rural dwellers are able to call on their neighbours for many things, city-dwellers are forced to rely more on friends and relatives.

Finally, the study looked at the size of people’s personal networks. There was no clear expectation in this regard, and no differences were found between city-dwellers and residents of the different types of countryside.

3 *Quality of life in the countryside?*

A countryside that offers quality of life is one where residents are able to live in contentment and where problems, worries and irritations are limited and do not constantly recur. A major cause of concern in this connection is the absence of amenities. Without things such as shops, cafes/bars, libraries and doctors, people have to travel long distances to meet their needs. In fact, our study showed that residents of the ‘closed’ and ‘village’ countryside experience fewer problems with transport than city-dwellers. Rural dwellers more often have a car, enabling them to cover greater distances easily. They are much less confronted with traffic jams and parking problems than city-dwellers.

One frequently feared consequence of the small number of meeting places available to rural dwellers in their residential setting is loneliness. Here too, however, our study found no indications of this. In fact, with the exception of the urban countryside, rural dwellers were found to be significantly less lonely than city-dwellers.

Moreover, again with the exception of the urban countryside, they feel happier and safer than city-dwellers and are relatively satisfied with their residential environment. The general pattern with regard to the quality of life of the countryside is thus a clearly positive one, with the urban countryside forming an exception. However, the statistical correlations are weak; we are not in dealing with sharp contrasts here, but with differences of gradation.

This positive outcome regarding the quality of life of the countryside shows a clear correlation with the social cohesion in the neighbourhood and different indicators of quality of life. Residents of neighbourhoods where people know each other, greet each other in the street and work on behalf of the neighbourhood, experience fewer problems with transport and feel less lonely; they are also more satisfied with their residential setting and are happier. A close-knit neighbourhood thus also functions as a social safety net. The other aspects of social cohesion were found to produce much more limited benefits for quality of life.

The high proportion of residents living with a (marriage) partner also contributes to the perceived quality of life of the countryside. Married couples and cohabiting partners score higher on various indicators - they are for example less lonely and happier than people living alone - and because this group is relatively sizeable in the countryside, the countryside comes across as being a more 'liveable' environment than the city.

People with physical disabilities emerged as a group who are worse off on all fronts in the countryside than people without disabilities. Life in the cities is no better for the disabled, but there is perhaps a hope that the assumed caring rural community might make life more pleasant for these people than in the city. This is found not to be the case. Members of non-Western ethnic minorities also have a relatively difficult time of it - though it should be pointed out here that these findings are based on a small and perhaps fairly unrepresentative group of members of ethnic minorities, and should therefore be interpreted with caution. According to this study, members of non-Western ethnic minorities only experience more difficulties in the countryside than the indigenous population when it comes to transport, probably because they are forced to rely on public transport more than the indigenous population. Non-Western ethnic minorities also feel less happy and safe than the indigenous population, though again this only applies for the countryside. It is quite plausible that the unsafe feelings may be caused by a closed and negative attitude on the part of other rural dwellers; non-Western ethnic minorities living in the countryside are also likely to feel social stigmatisation more keenly, because they do not have their own ethnic group on which to fall back.

4 Vital countryside?

A vital countryside is a countryside where residents put themselves out for each other and their environment, but is also a countryside where new groups of residents feel they belong and where people know how to find their way to official bodies and

policymakers, so that new initiatives can get off the ground. There is a widespread perception that rural dwellers adopt an active and committed approach to their residential setting. This perception received partial support in our study. We found that more rural dwellers than city-dwellers are members of a religious community and that rural dwellers are also the most faithful churchgoers of the members of those religious communities. Residents of the closed and village countryside were found to be particularly active church members; by contrast, we found few active church members among the residents of the elite countryside.

Rural dwellers are also more often members of a club or association and are more often actively involved in voluntary work, whereas urban members visit their clubs/associations more frequently than their counterparts in the countryside, and urban volunteers perform voluntary work more often than rural volunteers. If we look only at active volunteers and association members, we see no differences between city and countryside; it is only in the residential countryside that the proportion of volunteers stands out. We also found no differences between the city and the different types of countryside as regards the provision of informal care.

With the exception of residents of the elite countryside, rural dwellers were found to participate to a substantially greater extent in local cultural traditions. In particular, residents of the closed countryside participate actively in traditions; they set themselves apart mainly through the use of the local dialect. Although most of the variables studied showed only a very weak correlation with the types of residential setting studied, participation in local traditions was found to produce the greatest differentiation; this applied in particular for the use of local dialect.

There is also a general perception that rural dwellers have a closed, conservative attitude to life which, it is thought, could stifle initiative and hold back the development of rural communities. This perception was partly supported and partly contradicted by the study. City-dwellers and rural dwellers display a comparable attitude to politics; both groups have as much (or as little) confidence in their ability to influence their municipal and national political representatives; only with respect to provincial politics do rural dwellers feel slightly less remote. Most rural dwellers have a moderately positive attitude to new residents in their neighbourhood. Although a majority believe that new residents have little need for contact, fewer than a quarter believe they pose a threat to the social ties in the village community. The attitude of rural dwellers to ethnic minorities is however considerably more closed than that of city-dwellers, but only in the village and (especially) the closed countryside. Few members of ethnic minorities live in these areas, and it may therefore be that the closed attitude is attributable to lack of familiarity.

To what extent do the aspects of social vitality described above ensue from social cohesion? The contributions that people make to the social vitality of a community are found to correlate mainly with the size of their individual networks. People with a large network more often participate in associational life, more often work as volunteers and more often provide informal care than people with smaller networks. They are also more open to new residents and ethnic minorities and take a positive

view of their influence over politics, which could mean they are more likely to take initiatives, for example on behalf of their community. It is thus the people with a large network who make a key contribution to the emergence and continued existence of civil society in their village or neighbourhood and who consequently represent the social capital. No differences were found in the average size of the networks of city-dwellers and residents of the different types of countryside, which means that this form of social capital is equally distributed.

The different forms of social vitality are supported within different population groups. Beginning with the traditional, cohesive forms of social vitality: religious communities and clubs/associations are highly popular among both older and younger people, and people who are married or living together also frequently participate in these activities. Voluntary work relies heavily on people without paid jobs; they are more often active as volunteers, and when they are active, they are active more often. Informal care falls mainly on the shoulders of women. The increased labour market participation rate of women is often seen as a threat to the social vitality of the countryside, and there is some justification for this. Organisations which are dependent on volunteers, in particular, have to rely mainly on people who are not in paid work, and if the number of those people shrinks, the potential volunteer pool also shrinks. As women work more, they have less time to provide informal care. By contrast, older people are often active and it may be that in this regard population ageing can be seen as a blessing in disguise. The activities of the over-65s are however largely limited to participation in church and associational life. It may be that voluntary work and informal care are too demanding, because these activities are performed mainly by people who are still of working age. The rising education level of the population may provide a solution here, because better educated people are more active as members of associations and as volunteers.

The picture is quite different when it comes to local cultural traditions. It is mainly original residents and people with a low education level who participate actively in these traditions, and who therefore contribute to sustaining them. The supporting base for this appears to be diminishing with the arrival of new residents and rising education levels. However, this applies to a greater extent for the use of local dialect and for things such as putting up the flag and the local eating culture or festivities with historical significance, something for which target groups also exist outside the local community.

If we look at forms of social vitality which are not so much of importance for tradition as for renewal, we see that the better educated and new residents can play an important role. They tend to have a more open attitude to ethnic minorities and a great deal of confidence in their own ability to influence politics. This produces little if the new residents are not willing to invest in the local community, but in practice they tend to do so.

Taking the results of this study together, the following picture emerges of the different types of countryside:

- Life in the closed countryside is good and traditional. Many residents are members of a religious community and take part in local cultural traditions. The degree of social cohesion in the community is also high and residents feel safe, happy and rarely feel lonely. They have a closed attitude to ethnic minorities, though there are hardly any of them.
- In many respects, the village countryside is comparable with the closed countryside, except that the scale is larger and the characteristics are somewhat less pronounced. Church membership is high, people often take part in local cultural traditions, the social cohesion between neighbours is high and people feel safe, but all to a slightly lesser extent than those living in the closed countryside.
- The residential countryside also shows many correspondences with the closed and village countryside. Residents are happy and content, often work as volunteers and feel a strong sense of solidarity with their neighbours. The local cultural traditions are also very much alive. The main differences are that the residents are less ethnocentric and have more confidence in their influence over politicians.
- The elite countryside presents a distinctly different picture; residents are less traditional and less oriented towards the local community than other rural dwellers. They take part in cultural traditions just as little as city-dwellers and the number of active church members is actually lower than in the cities. They are less ethnocentric and their social networks are outwardly focused. The elite countryside would therefore appear to be less socially vital in the traditional sense, but those living there are doing very well; they are certainly no less content with their residential setting and no less happy than residents of other countryside types. Moreover, they most definitely experience a strong sense of cohesion in their neighbourhood.
- The urban countryside also presents a different picture from the more typical patterns found in the closed, village and residential countryside types. Social cohesion in the community is low and a relatively high proportion of residents feel lonely, unsafe or fairly unhappy. Despite this, they are just as satisfied with their residential setting as residents of the other countryside types. Although there are slightly fewer volunteers than elsewhere, people actively participate in local cultural traditions and are not highly ethnocentric.

The correlations between the different residential settings on the one hand and the indicators of quality of life, social vitality and social cohesion on the other were generally found to be weak. It cannot therefore be said that there are worlds of difference in this respect. This is perhaps not really surprising. Those living in the present-day Dutch countryside are in contact with the world outside their immediate residential setting in all kinds of ways, and that world creates a powerful common

framework. In addition, differences that do exist are often blurred by the virtually unavoidable use of the sometimes heterogeneous four-digit postcode areas used as the unit of analysis in this study. This does not however alter the fact that differences within the countryside need to be monitored in research. Now that many rural villages are developing from autonomous entities into purely residential villages, while at the same time the recreational function is becoming more important, villages are becoming increasingly dependent upon their landscape, cultural/historical and geographical 'selling points'. Since the countryside is still highly diverse in these respects, the social differences could increase in the future.

Literatuur

- Abma, R., R. Berkers en E. van de Wiel (2005). *Recreatie en toerisme als sociaal bindmiddel op het platteland*. Den Haag: Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum.
- Adolfsen, A., C. Simon en C. Pierik (2006). Emancipatie op het platteland. In: W. Portegijs, B. Hermans en V. Lalta (red.), *Emancipatiemonitor 2006* (p. 262-285).
- Amato, P.R. (1993). Urban-Rural differences in helping friends and family members. In: *Social Psychology Quarterly*, jg. 56, nr. 4, p. 249-262.
- Berg, E. van den, en J. de Hart (2008). *Maatschappelijke organisaties in beeld. Grote ledenorganisaties over actuele ontwikkelingen op het maatschappelijk middenveld*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Blokland, T.V. (2005). 'Goeie burens houden zich op d'r eigen'. *Sociale relaties in de stad*. Den Haag: Gradus Hendriks Stichting.
- Boelhouwer, J. (2006). Leefsituatie-index. In: A. Steenbekkers, C. Simon en V. Veldheer (red.), *Thuis op het Platteland. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken* (p. 341-369). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Boer, de A.H., R. Schellinghout en J.M. Timmermans (2003). *Mantelzorg in getallen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Boer, A.H. de, J. Iedema en C. Mulder (2005). Geografische aspecten en informele zorg. In: A.H. de Boer (red.), *Kijk op informele zorg* (p. 75-88). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge.
- Broek, A. van den, K. Breedveld, J. de Haan, L. Harms en F. Huysmans (2006). Tijd en vrije tijd. In: A. Steenbekkers, C. Simon en V. Veldheer (red.), *Thuis op het Platteland. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken* (p. 289-315). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Burt 2004: Structural holes and good ideas. In: *American journal of sociology*, jg. 110, nr. 2, p. 349-399.
- Cadat, M. en R. Engbersen (2006). *Leefbaarheid op het (verstedelijkte) platteland; anticiperen op multi-etniciteit*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn.
- Chávez, S. (2005). Community, ethnicity and class in a changing rural California town. In: *Rural Sociology*, jg. 70, nr. 3, p. 314-335.
- Devilee, J. en J. de Hart (2006). Maatschappelijke participatie. In: A. Steenbekkers, C. Simon en V. Veldheer (red.), *Thuis op het platteland. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken* (p. 317-340). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dignum, K. (2004). *Stedelijke dynamiek bij stagnerende woningmarkt. Amsterdamse woonmilieus 2003*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam Dienst Wonen.
- Driessen, P.P.J., P. Glasbergen, P.P.P. Huigen en F. Hijmans van de Bergh (1995). *Vernieuwing van het landelijk gebied. Een verkenning van strategieën voor een gebiedsgerichte aanpak*. Den Haag: Vuga.
- Elias, N. en J. Scotson (1976). *De gevestigden en de buitenstaanders*. Utrecht: Het Spectrum.
- Engbersen, R., M. Uytendil, S. van Arum en A. van der Kooij (2005). *Dorpsbewoners maken het dorp. Toolkit bewonersparticipatie platteland*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn.
- Esterik, C. van (2003). *Een jongen van het dorp. Honderd jaar Ingen, een dorp in de Betuwe*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Fischer, C.S. (1982). *To dwell among friends. Personal networks in town and city*. Chicago: University of Chicago Press.

- Gesthuizen, M. (2006). Arbeidsdeelname. In: A. Steenbekkers, C. Simon en V. Veldheer (red.), *Thuis op het Platteland. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken* (p. 95-118). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Granovetter, M. (1983). The strength of weak ties: A network theory revisited. In: *Sociological Theory*, jg. 1, p. 201-233.
- Groot, J.P. (1989). Dorpsbinding en lokaal bewustzijn. In: P.P.P. Huigen en M.C.H.M. van der Velden (red.), *De achterkant van verstedelijkt Nederland. De positie en functie van landelijke gebieden in de Nederlandse samenleving* (p. 109-118). Amsterdam/Utrecht: Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap/Geografisch Instituut Rijksuniversiteit Utrecht.
- Gijsberts, M. en J. Dagevos (2005). *Uit elkaars buurt. De invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hägerstrand, T. (1970). What about people in regional science? In: *Papers in Regional Science*, jg. 24, nr. 1, p. 7-21.
- Harms, L. (2008). *Overwegend onderweg* (proefschrift Universiteit Utrecht). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Haugen, M.S. en M. Villa (2006). Big brother in rural societies. Youths' discourses on gossip. In: *Norsk geografisk Tidsskrift*, jg. 60, nr. 3, p. 209-216.
- Hogenstijn, M. en D. van Middelkoop (2008). 'Zo werkt dat hier niet'. Gevestigden en buitenstaanders in nieuwe sociale en ruimtelijk kaders (proefschrift Universiteit Utrecht). Delft: Eburon.
- Hortulanus, R. (2004). Het belang van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (Wmo). In: *Tijdschrift Sociale Interventie*, jg. 13, nr. 4.
- House, J.S., D. Umberson en K.R. Landis (1988). Structures and processes of social support. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 14, p. 293-318.
- Huigen, P.P.P. en M.C.H.M. van der Velden (red.) (1989). *De achterkant van verstedelijkt Nederland; de positie en functie van landelijke gebieden in de Nederlandse samenleving*. In: *Nederlandse Geografische Studies*. Amsterdam/Utrecht: Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap/Geografisch Instituut Rijksuniversiteit Utrecht (Studie 89).
- Huigen, P.P.P., B.J.M. Huigen en A. Tolner (2005). *Lokale sociale netwerken in de Trynwälden: Een onderzoek naar de mate van deelname van bewoners aan activiteiten in de eigen gemeenschap*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Huis, M. van, en P. Visser (2005). Kindertal van allochtonen en autochtonen regionaal bezien. Verschillen komen vooral bij autochtonen voor. In: *Demos*, jg. 21, nr. 10, p. 84-86.
- Kalmijn, M. (2002). Sociologische analyses van levensloopeffecten: een overzicht van economische, sociale en culturele gevolgen. In: *Bevolking en gezin*, jg. 31, nr. 3, p. 3-46.
- Knaap, G.A. van der (2006). *Stedelijke bewegingsruimte. Over veranderingen in stad en land*. Den Haag: Wetenschappelijk Raad voor Regeringsbeleid.
- Knol, F. (1999). *Plattelandsarmoede*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Rapport.
- Kullberg, J. (2006). Wonen. In: A. Steenbekkers, C. Simon en V. Veldheer (red.), *Thuis op het Platteland. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken* (p. 177-212). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Lammerts, R. en G. Doğan (2004). *Werkelijk waar. Onderzoek naar economische en sociale participatie en het voorzieningengebruik door bewoners van kleine dorpen in Midden-Drenthe*. Utrecht: Verwey-Jonker instituut.
- Leidelmeijer, K., G. Marlet, J. van Iersel, C. van Woerkens en H. van der Reijden (2008). *Leefbaarometer: Leefbaarheid in Nederlandse wijken en buurten gemeten en vergeleken (rapportage instrumentontwikkeling)*. Amsterdam/Utrecht: Rigo/Atlas voor gemeenten.

- LVN (2004). *Agenda Vitaal Platteland*. Visiedocument. Inspelen op verandering. Den Haag: ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
- Marlet, G. en C. Woerkens (2007). *Leefbaarheid doorgrond*. Leefbaarheid in Arnhem in kaart gebracht, verklaard en vergeleken. Utrecht: Stichting Atlas voor gemeenten.
- Meer, M. van der, F. Thissen, J. Droogleevers Fortuijn, I. van der Tak, D. van der Wouw (2008). *De sociale draagkracht van dorpen in Borsele*. Leefbaarheid, sociale cohesie en community care in kleine dorpen. Amsterdam: Amsterdam institute for Metropolitan and International Development Studies.
- Mollenhorst, G., R. Bekkers en B. Völker (2005). Hulpeloos in de Stad? Verschillen tussen stads- en plattelandsbewoners in het aantal informele helpers. In: *Mens en Maatschappij*, jg. 80, nr. 2, p. 159-178.
- Mulder, C. en M. Kalmijn (2004). Even bij oma langs. NKPS laat zien hoe ver familieleden van elkaar wonen. In: *Demos*, jg. 20, nr. 10, p. 78-80.
- Norušis, M.J. (2008). Cluster analysis. In: *SPSS 16.0 Statistical Procedure Companion* (p. 361-391). New Jersey: Prentice Hall.
- Oppelaar, J. en K. Wittebrood (2007). Sociale veiligheid. In: A. Steenbekkers, C. Simon en V. Veldheer (red.), *Thuis op het platteland*. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken (p. 267-287). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Overbeek, G., J. Vader en M. van der Elst (2007). *Nieuwkomers in het landelijk gebied*. Wageningen: LEI.
- Pommer, E. en J.M. Wildeboer Schut (2006). Economie en welvaart. In: A. Steenbekkers, C. Simon en V. Veldheer (red.), *Thuis op het platteland*. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken (p. 61-93). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Scheepers, P en J. Janssen (2001). Informele aspecten van sociaal kapitaal. Ontwikkelingen in Nederland 1970-1998. In: *Mens en Maatschappij*, jg. 76, nr. 3, p. 183-201.
- SER (2005). *Kansen voor het platteland*. Den Haag: Sociaal-Economische Raad.
- Simon, C. (2005). Ruimte voor identiteit. De productie en reproductie van streekidentiteiten in Nederland (proefschrift). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Simon, C. (2006). Demografie en ruimtegebruik. In: A. Steenbekkers, C. Simon en V. Veldheer (red.), *Thuis op het platteland*. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken (p. 33-59). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Simon, C., L. Vermeij en A. Steenbekkers (2007). *Het beste van twee werelden*. Plattelanders over hun leven op het platteland. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Steenbekkers, A., C. Simon en V. Veldheer (red.) (2006). *Thuis op het Platteland*. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Steenbekkers, A., C. Simon, L. Vermeij en W.J. Spreeuwerts (2008). *Het platteland van alle Nederlanders*. Hoe Nederlanders het platteland zien en gebruiken. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Stentor, De (2006). 'Overijssel in actie tegen loverboys'. In: *De Stentor*, 12 januari 2006.
- Stentor, De (2008). 'Loverboys, die zijn hier toch niet'. In: *De Stentor*, 3 juni 2008.
- Svendsen, G.L.H. en J.F.L. Sørensen (2007). There's more to the picture than meets the eye: measuring tangible and intangible capital in two marginal communities in rural Denmark. In: *Journal of Rural Studies*, jg. 23, nr. 4, p. 453-471.
- Telegraaf, de (2008). 'Schrikbarend veel slachtoffers loverboys Friesland'. In: *de Telegraaf*, 25 oktober 2008.
- Thissen, F. en J. Droogleevers Fortuijn (1998). *Sociale cohesie en dorpsverenigingen op het Drentse platteland*. Verslag van een onderzoek in de Gemeente Aa en Hunze. Amsterdam: AME.

- Thissen, F. en J. Droogleever Fortuijn (1999). Sociale cohesie en dorpsverenigingen op het Drentse platteland. In: *Noorderbreedte*, jg. 23, nr. 4, p. 2-5.
- Thomése, F. (2007). Woonomgeving. In: T. van Tilburg en J. de Jong Gierveld (red.), *Zicht op eenzaamheid: Achtergronden, oorzaken en aanpak* (p. 65-73). Assen: Van Gorcum.
- Tilburg, T. van (2007). Prevalentie. In: T. van Tilburg en J. de Jong Gierveld (red.), *Zicht op eenzaamheid: Achtergronden, oorzaken en aanpak* (p. 24-30). Assen: Van Gorcum.
- Timmermans, J.M. (2003). *Mantelzorg. Over de hulp van en aan mantelzorgers*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Tönnies, F. (1887). *Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der reinen Soziologie*. Leipzig: Fues.
- Tsai, Y. en L. Sigelman (1982). The community question: a perspective from national survey data – the case of the USA. In: *The British Journal of Sociology*, jg. 33, nr. 4, p. 579-588.
- Völker, B., H. Flap en S. Lindenberg (2007). When are neighbourhoods communities? Community in Dutch neighbourhoods. In: *European Sociological Review*, jg. 23, nr. 1, p. 99-114.
- White, K.J.C. en A.M. Guest (2003). Community Lost or Transformed? Urbanization and Social Ties. In: *City & Community*, jg. 2, nr. 3, p. 239-259.
- Wirth, L. (1938). Urbanism as a way of life. In: *American Journal of Sociology*, jg. 44, nr. 1, p. 1-24.
- Wittebrood, K en T. van Dijk (2006). *Aandacht voor de wijk: Effecten van herstructurering voor de veiligheid en leefbaarheid in de wijk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Woolcock, M. en Narayan, D. (2000). Social capital: implications for development theory, research and policy. In: *The World Bank Observer*, jg. 15, nr. 2, p. 225-49.
- Wijs-Mulken, E. de (1999). *Wonen op stand. Lifestyles en landschappen van de culturele en economische elite* (proefschrift). Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Ziel, T. van der (2003) *Verzet en verlangen. De constructie van nieuwe ruraliteiten rond de mkz-crisis en de trek naar het platteland* (proefschrift). Wageningen: Wageningen Universiteit.
- 21minuten.nl (2007). 21minuten.nl Editie 2007. Geraadpleegd [maand voluit] [jaar in cijfers] via www.21minuten.nl/21minuten/images/21minuten_2007_rapport.pdf.

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt elke twee jaar zijn Werkprogramma vast.

De tekst van het lopende programma (2007-2008) is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

Het Werkprogramma is rechtstreeks te bestellen bij het Sociaal en Cultureel Planbureau.

ISBN 90-377-0267-8

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij de boekhandel. Een complete lijst is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

Sociale en Culturele Rapporten

Sociaal en Cultureel Rapport 2000. ISBN 90-377-0015-2

Sociaal en Cultureel Rapport 2002. De kwaliteit van de quartaire sector. ISBN 90-377-0106-x

In het zicht van de toekomst. Sociaal en Cultureel Rapport 2004. ISBN 90-377-0159-0

Investeren in vermogen. Sociaal en Cultureel Rapport 2006. ISBN 90-377-0285-6

The Netherlands in a European Perspective. Social & Cultural Report 2000. ISBN 90-377-0062-4
(English edition 2001)

The Quality of the Public Sector (Summary). Social and Cultural Report 2002. ISBN 90-377-0118-3

Nederlandse populaire versie van het SCR 2000

Nederland en de anderen; Europese vergelijkingen uit het Sociaal en Cultureel Rapport 2000. Wilfried Uitterhoeve. ISBN 90-5875-141-4

SCP-publicaties 2007

- 2007/1 Publieke prestaties in perspectief. Memorandum quartaire sector 2006-2011 (2007).
ISBN 978-90-377-0298-9
- 2007/2 Nieuwe links in het gezin (2007). Marion Duimel en Jos de Haan.
ISBN 978-90-377-0287-3
- 2007/3 Robuuste meningen? Het effect van responsverhogende strategieën bij het onderzoek Culturele Veranderingen in Nederland (2007). Josine Verhagen. ISBN 978-90-377-0300-9
- 2007/4 Een nuchtere kijk op gezond gedrag. Vier thema's voor gezondheidsbevordering (2007).
ISBN 978-90-377-0280-4.
- 2007/5 Verschillen in verzorging. De verzorging van ouderen in negen EU-landen (2007).
Evert Pommer, Edwin van Gameren, John Stevens, Isolde Woittiez.
ISBN 978-90-377-0258-3
- 2007/6 Prestaties van de rechtspraak: productiviteit in perspectief (2007). Ab van der Torre,
Jedid-Jah Jonker, Frank van Tulder, Theresa Steeman, Gerard Paulides.
ISBN 978-90-377-0294-1
- 2007/7 Türken in Deutschland und den Niederlanden. Die Arbeitsmarktposition im Vergleich (2007).
Jaco Dagevos, Rob Euwals, Mérove Gijsberts en Hans Roodenburg.
ISBN 978-90-377-0308-5
- 2007/8 Een gele kaart voor de sport. Een quick-scan naar wenselijke en onwenselijke praktijken
in en rondom de breedtesport (2007). Annet Tiessen-Raaphorst en Koen Breedveld.
ISBN 978-90-377-0307-8

- 2007/9 Kosten in kaart. Een macrokostendecompositie toegepast op instellingen voor verstandelijk gehandicapten (2007). Evelien Eggink, Jedid-Jah Jonker en Michel Ras. ISBN 978-90-377-0143-2
- 2007/10 Sport in the Netherlands (2007). Annet Tiessen-Raaphorst en Koen Breedveld. ISBN 978-90-377-0302-3
- 2007/11 Geld op de plank. Niet-gebruik van inkomensvoorzieningen (2007). Jean Marie Wildeboer Schut en Stella Hoff. ISBN 978-90-377-0207-1
- 2007/12 Toekomstverkenning vrijwillige inzet 2015 (2007). Paul Dekker, Joep de Hart en Laila Faulk. ISBN 978-90-377-0311-5
- 2007/13 Aandacht voor de wijk. Effecten van herstructurering op de leefbaarheid en veiligheid (2007). Karin Wittebrood en Tom van Dijk. ISBN 978-90-377-0309-2
- 2007/14 Meedoen met beperkingen. Rapportage gehandicapten 2007 (2007). Mirjam de Klerk (red.). ISBN 978-90-377-0310-8
- 2007/15 Interventies voor integratie. Het tegengaan van etnische concentratie en bevorderen van interetnisch contact (2007). Mérove Gijsberts en Jaco Dagevos. ISBN 978-90-377-0312-2
- 2007/16 Blijvend in balans. Een toekomstverkenning van informele zorg (2007). Alice de Boer en Joost Timmermans. ISBN 978-90-377-0313-9
- 2007/17 Vertrouwen in de rechtspraak nader onderzocht (2007). Paul Dekker en Tom van der Meer. ISBN 978-90-377-0318-4
- 2007/18 Verbinding maken. Senioren en internet (2007). Marion Duimel. ISBN 978-90-377-0317-7.
- 2007/19 Moeders, werk en kinderopvang in model. Analyse van arbeidsparticipatie- en kinderopvang-beslissingen van moeders met jonge kinderen (2007). Ingrid Ooms, Evelien Eggink en Edwin van Gameren. ISBN 978-90-377-0314-6
- 2007/20 De sociale staat van Nederland 2007 (2007). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer en Evert Pommer (red.). ISBN 978-90-377-0321-4
- 2007/21 Toekomstverkenning informele zorg (2007). Alice de Boer (red.). ISBN 978-90-377-0319-1
- 2007/22 Beter aan het werk. Trendrapportage ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid en werkhervatting (2007). Gerda Jehoe-Gijsbers (red.). ISBN 978-90-377-0327-6
- 2007/23 Out in the Netherlands. Acceptance of homosexuality in the Netherlands (2007). Saskia Keuzenkamp en David Bos. ISBN 978-90-377-0324-5
- 2007/24 Achterstand en afstand. Digitale vaardigheden van lager opgeleiden, ouderen, allochtonen en inactieven (2007). Eric van Ingen, Jos de Haan en Marion Duimel. ISBN 978-90-377-0316-0
- 2007/25 Het beste van twee werelden. Plattelanders over hun leven op het platteland (2007). Carola Simon, Lotte Vermeij en Anja Steenbekkers. ISBN 978-90-377-0320-7
- 2007/26 Maten voor gemeenten 2007. Een analyse van de prestaties van de lokale overheid (2007). B. Kuhry, J.J.J. Jonker, m.m.v. M. Ras. ISBN 978-90-377-0323-8
- 2007/27 Jaarrapport integratie 2007 (2007). Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts. ISBN 978-90-377-0330-6
- 2007/28 Discriminatiemonitor niet-westerse allochtonen op de arbeidsmarkt 2007 (2007). Iris Andriessen, Jaco Dagevos, Eline Nievers en Igor Boog. ISBN 978-90-377-0331-3
- 2007/29 Het bereik van het verleden. Ontwikkelingen in de belangstelling voor cultureel erfgoed. Het cultureel draagvlak deel 7. (2007). Frank Huysmans en Jos de Haan. ISBN 978-90-377-0284-2
- 2007/30 Armoedemonitor 2007 (2007). Cok Vrooman, Stella Hoff, Ferdy Otten en Wim Bos. ISBN 978-90-377-0337-5

- 2007/31 Verklaringsmodel verpleging en verzorging 2007. Jedid-Jah Jonker, Klarita Sadiraj, Isolde Woittiez, Michiel Ras en Meike Morren. ISBN 978-90-377-0334-4
- 2007/32 Comparing Care. The care of the elderly in ten EU-countries. Evert Pommer, Isolde Woittiez en John Stevens. ISBN 978-90-377-303-0
- 2007/33 Surfende senioren. Kansen en bedreigingen van ICT voor ouderen. Jos de Haan, Oene Klumper, Jan Steyaert (red.). ISBN 978-90-377-0362-7

SCP-publicaties 2008

- 2008/1 Vrijwillig verzorgd. Over vrijwilligerswerk voor zorgbehoevenden en mantelzorgers buiten de instellingen (2008). Jeroen Devilee. ISBN 978-90-377-0353-5
- 2008/2 Vroeger was het beter. Nieuwjaarsuitgave 2008 (2008). ISBN 978-90-377-0344-3
- 2008/3 Facts and Figures of the Netherlands. Social and Cultural Trends 1995-2006 (2008). Theo Roes (ed.). ISBN 90-377-0211-8
- 2008/4 Nederland deeltijdland. Vrouwen en deeltijdwerk (2008). Wil Portegijs en Saskia Keuzenkamp (red.). ISBN 978-90-377-0346-7
- 2008/5 Het dagelijks leven van allochtone stedelingen (2008). Andries van den Broek en Saskia Keuzenkamp (red.). ISBN 978-90-377-0336-8
- 2008/6 De openbare bibliotheek tien jaar van nu (2008). Frank Huysmans en Carlien Hillebrink. ISBN 978-90-377-0351-1
- 2008/7 De openbare bibliotheek tien jaar van nu. De hoofdlijnen (2008). Frank Huysmans en Carlien Hillebrink. ISBN 978-90-377-0373-3
- 2008/8 The future of the Dutch public library: ten years on (2008). Frank Huysmans en Carlien Hillebrink. ISBN 978-90-377-0380-1
- 2008/9 De virtuele cultuurbezoeker. Publieke belangstelling voor cultuurwebsites (2008). Jos de Haan en Anna Adolfsen. ISBN 978-90-377-0357-3
- 2008/10 Gestruikeld voor de start. De school verlaten zonder startkwalificatie (2008). Lex Herweijer. ISBN 978-90-377-0339-9
- 2008/11 Sociale veiligheid ontsleuteld. Veronderstelde en werkelijke effecten van veiligheidsbeleid (2008). Lonneke van Noije en Karin Wittebrood. ISBN 978-90-377-0349-8
- 2008/12 Grijswaarden. Monitor ouderenbeleid 2008 (2008). Cretien van Campen (red.). ISBN 978-90-377-0376-4
- 2008/13 Overwegend onderweg. De leefsituatie en de mobiliteit van Nederlanders (2008). Lucas Harms. ISBN 978-90-377-0377-1
- 2008/14 De sociale pijler. Ambities en praktijken van het grotestedenbeleid (2008). Jeroen Hoenderkamp. ISBN 978-90-377-0378-8
- 2008/15 De school bestuurd. Schoolbesturen over goed bestuurd en de maatschappelijke opdracht van de school (2008). Monique Turkenburg. ISBN 978-90-377-0338-2
- 2008/16 Weinig over de schreef. Een onderzoek naar onwenselijk gedrag in de breedtesport (2008). Annet Tiessen-Raaphorst, Jo Lucassen, Remko van den Dool, Janine van Kalmthout. ISBN 978-90-377-0360-3
- 2008/17 Meedoen en gelukkig zijn. Een verkennend onderzoek naar de participatie van mensen met een verstandelijke beperking of chronisch psychiatrische problemen (2008). M.H. Kwekkeboom en C.M.C. van Weert. ISBN 978-90-377-0369-6
- 2008/18 Values on a grey scale. Elderly Policy Monitor 2008 (2008). Crétien van Campen (red.). ISBN 978-90-377-392-4
- 2008/19 Overgebleven dorpsleven. Sociaal kapitaal op het hedendaagse platteland (2008). Lotte Vermeij (SCP) en Gerald Mollenhorst (UU). ISBN 978-90-377-0367-2
- 2008/20 Het platteland van alle Nederlanders. Hoe Nederlanders het platteland zien en gebruiken (2008). Anja Steenbekkers, Carola Simon, Lotte Vermeij, Willem-Jan Spreeuwers. ISBN 978-90-377-0366-5

- 2008/21 *Portretten van Mantelzorgers* (2008). Sjoerd Kooiker en Alice de Boer.
ISBN 978-90-377-0347-4
- 2008/22 *De staat van de publieke dienst. Het oordeel van de burger over de kwaliteit van overheidsdiensten* (2008). Evert Pommer, Hetty van Kempen en Evelien Eggink. ISBN 978-90-3770370-2
- 2008/23 *Maten voor gemeenten 2008* (2008). Bob Kuhry, Jedid-Jah Jonker, Frans Knol, Ab van der Torre, m.m.v. Bureau Zenc. ISBN 978-90-377-0396-2
- 2008/24 *Deeltijd in beeld. Waarom vrouwen in deeltijd werken* (2008). Wil Portegijs, Mariëlle Cloin, Saskia Keuzenkamp, Ans Merens, Eefje Steenvoorden.
ISBN 978-90-377-0397-9

SCP-essays

- 1 *Voorbeelden en nabeelden* (2005). Joep de Hart. ISBN 90-377-0248-1
- 2 *De stem des volks* (2006). Arjan van Dixhoorn. ISBN 90-377-0265-1
- 3 *De tekentafel neemt de wijk* (2006). Jeanet Kullberg. ISBN 90-377-0261-9
- 4 *Leven zonder drukte* (2006). Tjirk van der Ziel met een naschrift van Anja Steenbekkers en Carola Simon. ISBN 90-377-0262-7
- 5 *Otto Neurath en de maakbaarheid van de betere samenleving* (2007). Ferdinand Mertens.
ISBN 978-90-5260-260-8

Overige publicaties

Veel geluk in 2007. Nieuwjaarsuitgave (2007). Paul Schnabel (red.).
ISBN 978-90-377-0295-8

Marktplaats Europa. Vijftig jaar publieke opinie en marktintegratie in de Europese Unie (2007). Paul Dekker, Albert van der Horst, Henk Kox, Arjan Lejour, Bas Straathof, Peter Tammes en Charlotte Wennekers. ISBN 978-90-377-0305-4

Samenloop van regelingen (2007). Mirjam de Klerk, Gerda Jehoel-Gijsbers.
ISBN 978-90-377-0315-3

Hoe groot is de vraag? Operationalisatie van de potentiële vraag naar AWBZ-gefinancierde zorg (2007). Roelof Schellingerhout. ISBN 978-90-377-0341-2

Monitoring van sociale acceptatie van homoseksuelen in Nederland (2007). Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0329 0

Ondersteunende voorzieningen (2008). Roelof Schellingerhout. ISBN 978-90-3770354-2

Wel of niet aan het werk (2008). Patricia van Echtelt en Stella Hoff. ISBN 90-377-0364-1

Ontwikkeling van AWBZ-uitgaven 1985-2030 (2008). Evelien Eggink, Evert Pommer en Isolde Woittiez. ISBN 90-377-0365-8

Veranderlijkheid van opvattingen over de EU (2008). Charlotte Wennekers.
ISBN 978-90-377-0382-5

Advies over het macrobudget huishoudelijke WMO-hulp voor 2009 (2008). Evert Pommer, Ab van der Torre. ISBN 90-377-0383-2

Informatievoorziening integratie niet-westerse allochtonen. Inventarisatie van de beschikbare bronnen en voorstellen voor verbetering (2008). Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts.
ISBN 978-90-377-0388-7

De ongrijpbare nonrespondent (2008). Josine Verhagen. ISBN 978-90-377-0359 7.

Europa's burenen. Europees nabuurschapsbeleid en de publieke opinie over de Europese Unie (2008). Paul Dekker, Albert van der Horst, Suzanne Kok, Lonneke van Noije en Charlotte Wennekers. ISBN 978-90-377-0381-8

Minderheden meer gewicht. Over overgewicht bij Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen en het belang van integratiefactoren (2008). Jaco Dagevos en Hans Dagevos.
ISBN 978-90-377-0394-8

Maatschappelijke organisaties in beeld. Grote ledenorganisaties over actuele ontwikkelingen op het maatschappelijk middenveld (2008). Esther van den Berg en Joep de Hart.
ISBN 978-90-377-0391-7

